THADAEI PISONIS SOACIJ ... IN PRIMAM PANDECTARUM PARTEM COMMENTARIA. AD...

Taddeo Piso, Giovanni Battista Coccini, Vincenzo Giannoni

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
8 G
34

THADAEI PISONIS SOACII I. V. D.

IVRIS PONTIFICII OLIM IN PISANO, nunc in Patauino Gymnasio

Ordinarij Pandectarum Professoris

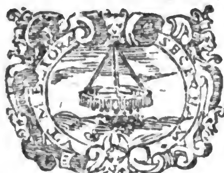
In Primam Pandectarum Partem

Commentaria.

AD ANDREAM MAVROCENVM Senatorem Illustrissimum, atque Amplissimum, & Patauini Gymnasij Moderatorem vigilantissimum.

Superiorum Permissu.

Ex Legato

Ill.mi Cocini

PATAVII, MDCXIII.

Apud Gasparem Criuellarium, Typographum Almæ Vniuersitatis DD. Artistarum.

ILLVSTRISSIMO AMPLISSIMOQVE SENATORI, ET PATAVINI GYMNASII MODERATORI VIGILANTISSIMO ANDREÆ MAVROCENO.

Thadæus Piso Soacius. S. P. D.

VEtus est, & communis consuetudo, Senator Illustrissime, vt suas quisque lucubrationes ijs consecret, quorum auctoritate, & splendore illustratæ in lucem prodeant. Hanc mihi consuetudinem sequenti, & reputanti, quem vnum è plurimis

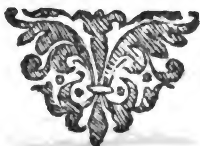
clarissimis viris deligerem, tu statim occurristi, cui multis nominibus deberi videbantur. Primum enim à pueritia ita omnes bonas artes imbibisti, vt ne publicis quidem negotijs supra quam dici possit districto vnquam exciderint: quin adeo sint cordi, vt inter tot curas historiam rerum à Venetis gestarum immortalitate dignissimam conscribas. Deinde leges ad quem potius irent, quam ad te? qui præfectus eis ferendis ferocem istam humanæ infirmitatis licentiam ad rectæ rationis imperium coegisti; & quod est grauius, bello vitijs indicto, regulam vitæ, virtutisque normam te ipsum præbuisti. Qui ergo iustitiæ exemplo facem omnibus prælaces, visus es mihi in primis idoneus, qui hos qualescunque ingenij mei fætus illustres. His adderem facundiam admirabilem cum singulari sapientia coniunctam, eamque ob caussam Reip. semper salutarem; humanitatem, liberalitatem, vno verbo omnes virtutes: ad extremum gentem clarissimam, quæ cum innumeros tulerit heroes, tamen est, eritque in dies per te clarior. Hæc inquam adderem, nisi scriberem ad te, qui semper maluisti facere laudanda, quam legere laudes tuas. Ego vero si hoc tenui munusculo a te impetraro, vt me tibi addictissimum tuo patrocinio tegendum esse putes, maximum meæ in te obseruantiæ fructum me cepisse

arbi-

arbitrabor. Deus Optimus Maximus te diutissimè seruet Reipublicæ Venetæ, & litterariæ bono.

Patauij

Pridie Idus Nouembris.

THADÆI PISONIS SOACII

In Primam Pandectarum Partem Commentaria.

Liber Primus Pandectarum.

Principiorum iuris quæ in quatuor primis libris continentur, duæ sunt partes. Prima est iuris absolutè considerati. Altera iuris suo obiecto accomodati.

Prima pars iuris absolutè considerati, tria habet capita Primum caput est, de iuris subiecto & fine in Titulo.

De Iustitia, & Iure. Tit. I.

SVMMARIVM.

1 *Quid sit iustitia.*
2 *Quid sit Ius.*
3 *Quotuplex sit Ius.*
4 *Quid sit Ius naturale.*
5 *Quid sit ius gentium.*
6 *Quotuplex sit ius gentium.*
7 *Defensio quo iure introducta*
8 *Moderamen inculpatæ tutelæ in quo consistat.*
9 *Quid sit ius ciuile.*
10 *Ius ciuile in quo addat, & detrahat iuri naturæ.*
11 *An alimenta iure naturæ debita denegari possint, & quomodo.*
12 *Vsucapio an sit contra naturalem æquitatem.*
13 *Is ciuile in quo addat, & detrahat iuri gentium.*
14 *Quot sint Præcepta iures.*

QVID SIT IVSTITIA.

1 IVstitia definitur in l. 10. constans & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: & sic per voluntatem, quia etsi duo sint effectus iustitiæ, iusta velle, & iusta agere Eth. 5.

cap. 1. tamen actio potest impediri, voluntas non æquè; ideo non dicitur habitus tribuens, sed voluntas tribuendi, & iustus est qui vult, non qui iusta facit, aut iniusta non facit, nam iniusti quoque faciunt plerumque iusta, aut iniusta non faciunt. Sed neque iustus est qui modo vult, modo non vult ius suum cuique tribuere, sed is demum qui sic ab animo comparatus est, vt perpetuò ius cuique suum tribuere velit.

QVID SIT IVS.

Ius à iustitia dicitur & definitur in l. 1. ars boni & æqui, quia
2 æquum ab iniquo, & licitum ab allicito discernere docet.

QVOTVPLEX SIT IVS.

Ius duplex est publicum & priuatum. Publicum est, quod
3 ad statum Reip. principaliter pertinet. Priuatum quod ad singulorum vtilitatem æquè principaliter spectat, licet, & illud priuatam, & istud publicam etiam vtilitatem respiciant d. l. 1. Rursus priuatum diuiditur in Naturale, Gentium, & Ciuile.

QVID SIT IVS NATVRALE.

Naturale ius est quod natura omnia animalia docuit, & ho-
4 minibus con brutis commune est; vt est maris & fœminæ coniunctio quam nos matrimonium appellamus, quia quæ bruta incitatione naturali faciunt homines ratione facere debent, ad hoc vt iure naturali facere dicantur, liberorum procreatio, & educatio d. l. 1. §. ius naturale, & dicitur natura docuit, vt constet huiusmodi ius non constitutione aliqua, sed tantum natura haberi, cum illud idem ab alijs animalibus obseruatum esse videamus, quæ non nisi natura ducuntur.

QVID

QVID SIT IVS GENTIVM.

Ius Gentium eſt, quod naturalis ratio inter omnes gentes con
5 ſtituit, & apud oẽs peræquè populos cuſtoditur d.l.1. §. fin.

QVOTVPLEX SIT IVS GENTIVM.

Ius gentium duplex eſt, vnum quod ſola naturæ ratione exci-
6 tatur in homine, prout eſt, *erga Deum religio*; nulla enim gens, vt inquit Cic. Tuſcul. Quæſt. lib. 1. tam fera eſt; & nemo hominum tam immanis, cuius mentem non imbuerit Deorum opinio, *vt parentibus & patriæ pareamus*, *l.2.* ita, vt in priuatis parentibus, l. pen. & fin. ff. de Poſtuland. in publicis patriæ magis debeamus, l.4. §. qui filium, ff. de re milit. & ideo ſi pater veniret contra patriam, filius non ſolum tenetur defendere patriam, contra patrem, imò, quod vix credibile videtur, tenetur etiam ipſum occidere l. minimè 35. infra de Religioſ. & ſumpt. funer. quod tamen intelligo quando patria aliter ſe defendere non poſſet, quam per mortem patris, & moueor auctoritate Cicer. qui lib. 3 offic. quærens, an filius ſilere debeat ſi pater conetur tradere patriam, reſpondet, quòd primo obſecrari debet patrem ne id faciat, & ſi non proficiat, debet eum accuſare ſalutem patriæ præponendo ſaluti patris. *Vt vim atque iniuriam propulſemus l. 3.* & hoc, quia vim tantum etiam alijs animalibus competit, ſed vim & iniuriam ſolis hominibus conuenit, cum bruta quę ſenſu carent, iniuriam pati dici non poſſint, l.1. §. 1. infra ſi quadrup. pauper. feciſſ. dicat.

Ex quo ſequitur defenſionem eſſe de iure naturæ, ac etiam de
7 iure gentium; quinimo & de iure ciuili, ac canonico;

De iure naturæ dicitur inquantum homo mouetur inſtinctu naturali, quo cuncta animantia feruntur, ad ſe tuendum, & vim illatam propulſandam, l. 1. §. cum vi, ff. de vi & vi armat. & d. l. 1. §. cum arietes infra ſi quadrup. pauper. feciſſ. dicat, ſic Lucretius

Cornua nata prius vitulo quam frontibus extant,

Illis iratus petit, atque infensus inurget,

Et Propertius

Non solum taurus ferit vnces cornibus hostem
Verum etiam instanti læsa repugnat Ouis.

Dicitur de iure gentium inquantum homo mouetur ratione aliqua naturali, non ad vim tantum, sed etiam iniuriam propulsandam.

Demum dicitur de iure ciuili & canonico inquantum homo vim, & iniuriam repellit con moderamine inculpatæ tutelæ; Quod moderamen consistit. Primo circa ordinem actus; vt scilicet præcedat offensa, vel saltem iustus timor offensę, l. 3. & 4. C. ad l. Cornel. de Sicar. l. 5. infra ad l. Aquil.

8 Secundo circa modum, vt si armis vis inferatur; armis, si sine armis, sine armis, repellatur l. 1. §. eum qui & l. 3. §. eum igitur, ff. de vi & vi armat. Tertio circa tempus, vt statim & incontinenti durante rixa, & æstuante ira vis repellatur, d. l. 3. §. eum igitur. Quarto, vt defensionis, & non vindictæ causa fiat, hoc est, vt tanta sit repulsio, quanta est necessitas defensionis, Bart. in l. 1. C. vnde vi num. 10. & seruato hoc moderamine licet vim inferentem repellere, & occidere, etiam in quocunque loco, puta in Asylo, & templo, imò & coram venerabili sacramento, vsque adeò vt per talem sanguinis effusionem locus, neque prophanetur, neque opus habeat reconciliatione Dec. in d. l. 3. num. 8. in fine, h. t. & ibi Mantua num. 24. Siluest. in verbo consecratio. 2. num. 5. Quinimo licet sacerdoti rem diuinam celebranti intermisso officio aggressorem occidere & denuo non obstante tali homicidio ad altare redire, & celebrationem inchoatam perficere Abb. in c. clerici il 1. de vit. & honest. cleric. Dec. in d. l. 3. num. 8. Bolognet. num. 20. plures refert Farinac. de Homicid. quæst. 125. Ampliat. 8. num. 22. & 29. Atque Hinc Summ. Pont. in cap. si vero de sentent. excommunicat. & Paul. 1. C. in l. scientiam, §. qui cum aliter, ff. ad l Aquil. dixerunt vim vi repellere, omnes leges, omniaque iura permittere, hinc & Ouid. lib. 3. de Arte amandi, ait

Iudice me fraus est concessa repellere fraudem
Armaque in armatos sumere iura sinunt.

Et Cicer. pro Milone dixit gladium ad occidendum hominem ab ipsis legibus porrigi se defendentibus.

Alterum ius gentium est, quod ex naturalibus illis principijs, vsu, & humanis necessitatibus exigentibus constitutum fuit; ex quo, *bella*, intelligite, si iusta sint, & rationi naturali consentanea, alias si iniusta essent ad ius gentium referri nō possent, & iusta dicuntur si propulsandæ iniuriæ, aut repetendæ rei causa facta sint c. iustum & c. dominus 23. q. 2. Neque obsunt damna, & infortunia, quæ ex bellis pululare solent, quoniam non euentus, sed rerum rationes per se penduntur, nec vnquam euentus crescit, aut decrescit honestum, vt apud Lucanum affirmat Cato lib. 9. & propterea Phillis apud Ouid. iustissimè imprecatur; careat successibus opto quisquis ab euentu facta notanda putat. Captiuitates, seruitutes, & hoc ne in bello capti occiderentur, sed seruarentur, l. 4 infra de stat. homin. manumissiones, obligationes, & contractus ferè omnes prouenerunt, l. 4. & 5. h. t.

QVID SIT IVS CIVILE.

Ciuile ius est, quod vnaquæque ciuitas sibi constituit, & quod neque in totum à iure naturali & gentium recedit, nec per
9 omnia ei seruit, sed interdum aliquid addit, & interdum detrahit ad præsentium rerum necessitatem, naturæ theses accommodando l. 6. 7. 8. 9. 11. & 12.

Addit ius ciuile iuri naturæ in educatione liberorum; nam pater de iure naturæ tenetur solum alere filios d. l. 1. At de iure ciuili tenetur etiam alere nepotes, & omnes descenden-
10 tes auth. si pater c. diuortio facto apud quem liber. educar. debeant, ac etiam vxorem filij, l. si filia, §. 1. ff. Famil. ercisc. item addit iuri naturæ in defensione, nam lex ciuilis addit moderamen inculpatæ tutelæ, l. 1. C. vnde vi.

Detrahit ius ciuile iuri naturæ, quia pater de iure ciuili spurios & incestuosos alere nō tenetur auth. ex complexu, C. de incest. nupt. licet secus sit iure canonico, c. cum haberet de

eo qui duxit quam prius polluit per adult. Item detrahit in casibus qui enumerantur in §.aliud quoque capitulum Auth. vt cum de appellat. cognoscit ex quibus sicut filius potest exheredari, ita & alimenta ei denegari possunt d.auth. vt cum, sed cum iuris naturæ perpetua & immutabilis sit vis,§.vlt.instit.de iur.nat.gent. & ciuil. quomodo alimenta
11 filijs voce ipsa naturæ debita denegari possunt? Resp.quod ius ciuile non prohibet expressè,nec tacitè dari alimenta filijs ex inçestis nuptijs procreatis, nec rursus iubet dari; sed solum necessitatem dandi alimenta ex lege ciuili proueniens adimit eamque in solo iure naturæ & naturali impulsu relinquit, nec enim dixit lex,nec potuit dicere, alimenta filio ex coitu nefario suscepto, non dari patet hoc ex auth. licet, C.de natural. liber.ibi. omni prorsus beneficio secludantur, scilicet, ciuili, & in eadem auth.ex complexu, ibi, omnes paternæ substantiæ indigni beneficio, scilicet, legis ciuilis, quæ non præcepit necessariò vt alantur,sicut alij filij regulariter. Silet enim in hoc lex ciuilis, relinquens hoc in solo iure naturæ. Et Ratio legis ciuilis est, ne rem adeò nefariam aliquo modo probare videatur, & sic impulsum illum naturæ quo tacitè impellitur pater,vt filijs suis etiam ex coitu nefario habitis consulat, lex ciuilis, nec attingit, nec adimit.

Quod quidem maximi momenti esse poterit, circa confirmationem quod legitima in totum auferri possit: nam rapimur quidem impellente natura, vt filio prospiciamus: nullam tamen vim, nisi tacitam, & quæ altius in nostro pectore est infixa, natura affert. sed necessitas circa ipsam legitimam relinquendam à lege ciuili exorditur; nec ob id dicemus esse naturæ, quia hac ratione omnia naturæ tribuere necesse esset. Cæterum quod Accurs.dicit in d.l.6.h.t. iuri naturali detrahi, in vsucapione, cum contra naturalem æ-
12 quitatem sit, rei meæ te esse dominum. Hoc exemplum cõmuniter à Doctoribus reprehenditur,quia dominia sunt de iure gentium secundario, vnde rem meam à te possideri potius dedit ius gentium,quam naturale, cùm iure naturali omnia essent communia sic Horatius

Nam

Nam propria telluris herum natura, nec illum,
Nec me, nec quenquam statuit.

Denique non est verum quod vsucapio sit contra naturalem æquitatem, quia imò æquum, & bonum, ac vtile est, vt rem quam quis diu, iusto titulo & bona fide quiete possedit, ab eo non auferatur, ne dominia rerum, diu, & semper in incerto maneant, & vt aliquis tandem litium sit finis, l. fin ff. Pro suo, qua de causa & Cicero pro Cecina, finem solicitudinis vsucapionem dixisse puto; maximè enim nostra interest litibus non vexari, vt scribit Vlpianus in l. minoribus 25. annis, ff. de minorib. nam vt Martialis ait, hæc sunt quæ vitam beatiorem faciunt.

Res non parta labore, sed relicta
Non ingratus ager, focus perennis
Lis nunquam, toga rara, mens quieta

Hinc & illud effertur.

Sit nox con somno, sit sine lite dies.

Ius ciuile addit iuri gentium, quia de iure gentium in testa-
13 mentis sufficiunt duo testes, sicut in quolibet actu, cum in ore duorum, vel trium stet omne verbum l. vbi numerus infra de Testib. quod & iure canonico receptum est cap. relatum de Testam. At ius ciuile addit septem testes, & alias solẽnitates de quib. in l. hac cõsultissima, C. Qui test. facer. pos.

Detrahit ius ciuile iuri gentium quo ad dominicam potestatem quæ de iure ciuili fuit restricta l. 1. & 2. infra de his qui sunt sui, vel alien. iur.

QVOT SINT PRAECEPTA IVRIS.

Iuris præcepta tria sunt l. 10. *honeste viuere*, quod ad mores propriè pertinet, vt omnes nostræ actiones ita instituantur, quemadmodum ratio suadet, & ne quid contra honestatem faciamus, l. 197. ff. de Regul. iur. *alterum non lædere;* quod intelligitur, nec in corpore, nec in fama, nec in bonis, nam fama, & vita æquiparantur l. iusta, ff. de manumiss. vindict. & bona altera homines vita censentur l. Aduocati & ibi Glossa in verbo vitam, C. de Aduocat. diuers. iudiciorum,

rum, *& suum vnicuique tribuere*, quod tam distributiuam, quam commutatiuam iustitiam respicit. Distributiua distribuit pœnas, & pręmia pro ratione meritorum, & pro qualitate personarum, l. 6. ff. ad l. Iul. peculat. l. 16. ff. de Pœnis & l. 1. infra de offic. perfect. prætor. Commutatiua æqualitatem seruat in contractibus & commutatione rerum, nulla habita distinctione, nec inspecta personarũ qualitate.

Secundum caput iuris absolutè considerati, est, de iuris initio & progressu. Item magistratuum, & prudentium successione, in Titulo.

De Origine iuris & omnium Magistratuum, & successione prudentium.

Tit. II.

SVMMARIVM.

1 *Prima lex naturæ.*
2 *Secunda lex gentium.*
3 *Tertia lex ciuilis.*
4 *Quomodo cognoscatur ius ciuile à iure gentium.*
5 *Romani iuris origo.*
6 *Romuli leges*
7 *Legati Athenas ad accipiendas leges missi.*
8 *Decem Tabularum leges.*
9 *Leges 12. Tabularum.*
10 *Leges Populi.*
11 *Plebiscita.*
12 *Senatus consulta.*
13 *Præcorum edicta.*
14 *Principum Placita.*
15 *Responsa Prudentum.*
16 *Successio Magistratuum.*
17 *Reges.*
18 *Tribunus Celerum.*
19 *Consules.*
20 *Censores.*
21 *Dictatores.*
22 *Magister æquitum.*
23 *Tribuni Plebis.*
24 *Aediles.*
25 *Egregium dictum Scipionis Africani dum Aedilis crearetur.*
26 *Quæstores.*
27 *Decem viri*
28 *Tribuni militum.*
29 *Prætor Vrbanus.*
30 *Prætor Peregrinus.*
31 *Centum Viri.*
32 *Quatuor Viri.*

Trium

His qui iuri operam dare cupiunt ante omnia necessarium esse iuris ipsius originem, & progressum intelligere, demonstrat Pompon. I.C. in l. 2. h. t. Ideo vt antiquitatis nihil penitus ignoretur, operæpretium & ego facturus videor, de iuris Romani origine dicturus, si paulò altius, & quasi ab ouo vt dicitur sermonem sumpsero.

Principio quo Deus creauit cœlum & terram, statim atque cuncta facta fuerunt, orta, & inuenta fuit prima lex quæ naturæ dicitur, & primum ius quod naturale appellatur, ex
1 quo cum aliqua prouenerint quę hominibus cum brutis cōmunia sunt, & alia quæ hominibus tantum competunt, factum fuit etiam, vt à Doctoribus nostris distingueretur in primæuum, & secundarium.

Primæuum ius naturale comprehendit in se quoddam naturale institutum iustum, & bonum à natura cuique animali

tributum, prout est, maris & fœminæ coniunctio, liberorũ procreatio, & educatio de quo in l. 1. supra de iust. & iur. Secundarium continet effectus quosdam naturali ratione inductos, & sine aliqua gentium constitutione hominibus datos, prout est, erga Deum religio, vt Parentibus & Patriæ pareamus, vt vim atque iniuriam propulsemus de quo in l. 2. & 3. eod. tit. & hoc secundarium naturale ius à Doctoribus etiam gentium dicitur, sed primæuum, vt intelligamus differre ab eo, quod posteriore tempore postea vsu, & humanis necessitatibus exigentibus constitutum fuit, & de quo inferius dicemus. Et sic dicitur naturale, quia à natura hominibus datum est, & dicitur naturale secũdarium, quia sola naturæ ratione excitatur in homine, nec hominibus con brutis commune est. Et dicitur postea gentium, quia eo omnes gentes vtuntur; & primæuum, quia primo æuo, & prima ætate vigere cœpit, sic Helenor apud Virgil. Aeneidos lib. 9. primæuus appellatus est, eo quod adhuc primo æuo, seu ætate prima floreret ibi.

. . . . Quorum primæuus Helenor
Mẹonio Regi, quem serua Licinia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis.

Et sic secundum hanc legem naturæ, & secundum hoc ius naturale vixerunt homines primo illo seculo, & prima illa ætate, quam Poetæ auream dicunt, & de qua Ouidius.

Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo
Sponte sua, sine lege, fidem, rectumque colebat.
Pœna, metusque aberant, nec vincla minacia collo
Aere ligabantur, nec supplex turba timebat
Iudicis ora sui, sed erant sine iudice tuti.

Tunc enim mortales, vt Tacitus lib. 3. scribit, sine probro, & scelere viuebant: dispersi per agros vagabantur, in altis cacuminibus montium degebant nihil proprium, res omnes communes non secus, atq; aer, imbres, & maria habebant, terramque mare, Cœlum Solem, stellas, & quæcunque hac mundi machina continentur cõmuni gaudio possidebant. De rebus ad victum spectantibus nihil erat quod soliciti essent, si quidem, tunc & lactis copia erat maxima, & variẹ insuper

super venationes victum facilè præstare poterant, quanquam permultos etiam montanis fragis, glandibus, cornis, moris, alijsque fructibus agrestibus fuisse contentos credendum est. Sicque arbitratur Ouid. cum inquit.

Contentique cibis, nullo cogente creatis
Arbutos fœtus, montanaque fraga legebant
Cornaque & in duris hærentia mora rubetis
Et quæ desiderant patula prius arbore glandes.

Vestitus prętereà ipsis deesse non poterat, cum pro vestitu pellibus ferinis vterentur, domibus nec etiam indigebant, quippe qui arborum truncos, aut certè antra habitabant, ut Cyclopas fecisse Homerus scribit, ibi,

Concilium ijs nullum est, ijs nulla forentia Prætor.
Iura dat, obscurum, sed in altis montibus antrum
Soli habitant, nihil hos aliena negocia tangunt
Vxori tantum & natis ius dicere docti.

Et sic faciebat illorum hominum probitas, uitæ innocentia, tum & bonorum omnium communio, ut nullis humanis legibus indigerent, nullis magistratibus, nullis denique Regibus subijcerentur. Sed ut Ouidius Fast. 1. scribit.

Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat.
Nullus erat iustis reddere iura labor.

Et quidem ut Apost. Paul. ad Romanos cap. 2. scribit; Gentes, quibus nulla lex data est, sibi ipsis lex sunt, si modò naturalis rationis præscriptum obseruent. Ea enim quid sequendum, & quid fugiendum sit, optimè ostendit, honestè uiuere, alterum non lædere, & suum unicuique tribuere docet. Quin ea est rationis naturalis uis ut omnia, quæcunq; etiam iniusta facimus, omni tamen studio honestare contēdamus. Quare sæpè erratis nostris speciosa nomina imponimus, turpissima quæque uitia proximæ uirtutis colore decoramus, vt si minus alijs, saltem nobis met ipsis rectè nos fecisse persuadeamus. Id quod nulla alia re apertius demonstrari potest, quàm Medeæ exemplo apud Ouidium. Norat siquidem Medea, idque ipsa palàm vsurpabat, Regna Patris non esse prodenda, vnde ait.

Prodam ne Regna parentis.

Norat patriam non esse relinquendam, sed vt prodito patre, ac propria terra relicta Iasonem sequeretur clementiam, & humanitatem sibi esse fingit, iuuenem, virtute, generis nobilitate, & forma insignem, à draconis morsibus, & immanissima morte liberare. Propterea sic ipsa secum loquitur.

Quem nisi crudelem non tangat Iasonis ætas
Et genus, & virtus?

Et post

Hoc ego si patiar, tum me de Tigride natam
Tum ferrum, & scopulos gestare in corde fatebor.

Atque his quæ de patre & patria dixerat sibi succurrit, secumque ipsa ita respondet

Nempè pater sæuus, nempè est mea barbara tellus.

Verum, licet ratio nostra quandoque ijs sensuum illecebris deprauetur, non per hoc tamen naturæ bonitas vincitur, nec suum explere munus cessat, sed assiduè intus clamat, nostrum nobis scelus continuè exprobat, conscientiæque stimulis vsque adeò nos vexat, vt non modò quiescere, sed ne spirare quidem sine continuò animi angore valeamus. Audite eandem Medeam naturæ vi coactam sibi ipsi respondentem.

Coniugiumque ne putas, spetiosaque nomina culpæ.
Imponis Medea tuæ? quin aspice quantum
Aggrediare nefas, & dum licet effuge crimen.

Non secus infœlicis Mirræ, cui obseno patris amore incensæ, antequam se obfirmasset, vt illud scelestissimum facinus aggredi vellet; ratio omnia illa suggerebat, quæ tam nefariæ libidinis impetum coercere poterant, pudorem scilicet, pietatem, & sacrata parentum iura.

Illa quidem sentit, fœdoque repugnat amori
Et secum quo mente feror? quid molior (inquit)
Dij (precor) & pietas, sacrataque iura parentum
Hoc prohibete nefas, scelerique resistite nostro.

Sic & Altea apud eundem Ouid. post eius fratres à Meleagro filio interfectos, cum prius cõtra filium ira percita dixisset.

Pereat sceleratus & ille
Spemque patris regnumque trahat, patriæque ruinam.

Tum

Tum statim quasi contrario æstu rapta subijcit

Mens vbi materna est? vbi sunt pia vota parentum.
Hei mihi quo rapior? fratres ignoscite matri.

Et paulò post.

Et cupio, & nequeo, quid agam, modò vulnera fratrum,
Ante oculos mihi sunt, & tantæ cędis imago.
Nunc animum pietas, maternaque nomina frangunt.

Hoc est illud quod nobis Arist. significat Ethic. 3. cap. 1. dum concludit, malos iniustosque homines (quamuis ignorantes eos dici velit) non tamē operari propter ignorationem, quippe quod nulla præcedat ignoratio, quæ illis electionem adimat, sed ipsimet propria electione sibi ipsis rationis vsum deprauent sic Medea apud eundem Ouidium.

Video meliora proboque
Deteriora sequor.

Et paulò post

Quid faciam, video, nec me ignorantia veri
Decipiet, sed amor.

Quemadmodum igitur illi qui dormiunt, aliquando à somno excitantur, sic mali & incontinentes homines, vt idem Arist. Ethic. 7. cap. 3. scribit, cum primum in ipsis cessat cupiditas, eoq; vinculo soluti, legis naturalis munus libere exercere possunt, tunc errata ipsi sua clarius perspiciunt, tunc terrores illi, animæque vexationis insurgunt, atque assiduæ illæ domesticæque furiæ quibus qui scelestè aliquid patrarunt, quasi furiarum tedis ardentibus, (quemadmodum Poetæ summa con ratione fabulati sunt) cruciantur, vt de oreste, & alijs exempla non incognita sunt.

Ex quo fit, vt vel si in alijs iudicijs Tres illæ personæ inter se differt debeant Accusator, Reus, & Iudex cum vel lege Iulia agitur, vel Pompeia, Cornelia ve, aut alijs eiusmodi, quæ ab hominibus latæ sunt.

Tamen cum hac lege naturali agendum est, tunc vnusquisque solus in se ipso formam iudicij quandam instituit, se ipsum tacitus accusat, semetipsum denique condemnat, adeoque seuerum sui ipsius iudicium experitur, vt vel si à quocūque alio iudice absoluatur ipso tn̄ iudice absolui nunquam possit,

ſit, & vt eleganter Iuuenalis his verſibus attingit.

Exemplo quodcunque malo committitur ipſi
Diſplicet authori, prima eſt hæc vltio, quod ſe
Iudice, nemo nocens abſoluitur.

Hæc eſt legis naturalis virtus, hi ſunt igniculi à natura hominibus dati, hæc ſunt virtutum ſemina, de quibus tot in locis Cicero loquitur.

Verum cum homines poſtea ex agris & ſyluis, vbi prius vt diximus diſperſi vagabantur, unum in locum deduci, ac congregari cœpiſſent, & à fera, agreſtique uita ad hominum cultum deducerentur, quod ſapientiorum quorundam opera, & facundia factum fuiſſe, credendum eſt, qui cum probè cognoſcerent, quanta animis hominum ad res maximas gerendas opportunitas eſſet, eos à fera, aggreſtique uita ad hominum cultum deduxere. Idque ſuſpicor eſſe quod de Orpheo, & Amphione Poetæ fabulati ſunt. Eos nimirum Lyræ, & carminum ſuauitate, ſaxa, & feras demulſiſſe, atque unum in locum ad ſe aduocare ſolitos fuiſſe, ut rectè pulchrè Oratius.

Syluestres homines ſacer, interpreſque Deorum.
Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus
Dictus ab hoc lenire Tigres, rapidoſque Leones
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere quo vellet.

Factum fuit etiam, vt res proprias quærere diuitias ſibi comparare, contrahere, & alia ſimilia facere inciperent, quæ vſu, & humanis neceſſitatibus exigentibus ſic conſtituta, &
2 apud omnes gentes obſeruata, iuriſgentium dici cęperunt. Quod ſecundarium poſtea à Doctoribus dictum fuit vt ab eo quod vna con ipſo genere humano rerum natura prodidit, dignoſcatur.

Atque hinc bella orta ſunt, diſcretæ gentes, regna condita, dominia diſtincta, agris termini poſiti, ędificia collata, commercia, & contractus ferè omnes prouenerunt l. 5. ſupra de iuſt. & iur. captiuitates, ſeruitutes, manumiſſiones, & ſimilia, de quibus in l. 4. eod. tit. Hinc Seneca in Octauian.

Dete-

Deterior ætas eruit ferrum graue
Aurumque sæuas mox, & armauit manus
Partita fines, Regna constituit, nouas
Extruxit vrbes.

Et sic secundum hanc legem, & naturæ & gentium, vixerunt homines vsque quo ciuitates condi, & magistratus creari cœperunt. Nam conditis postea ciuitatibus & hominibus ab antiqua illa probitate, ad vitia, & scelera pronius declinantibus, tutius etiam iudicatum fuit, leges ciuiles
3 condi, quæ cupiditate vacarent, surde, ac inexorabiles, cunctisque æquales essent. pœnis insuper, & præmijs opus fuit, vt illorum propositione allecti, virtutem cuperent homines, vel coercionibus perteriti ab iniusti via reuocarentur vt dicitur in l. 1. supra de iust. & iur. Atque hinc Astream Iouis filiam ad patris latus collocatam, & criminum pœnas continuè exigentem, vt qui plectitur, melior fiat, vel alijs exemplo sit, veteres fabulati sunt, vt Plato in Gorgia refert, hinc etiam Oratius.

Oderunt peccare boni virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Et sic non tantum mœnijs contra vim externam, sed etiam legibus contra ciuium improbitatem, ciuitates, atque oppida munire opus fuit, vt rectè idē Oratius satyra. 3. dixerit.

Oppida cœperunt munire, & condire leges
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis Adulter.

Atque ita Tres leges, & Tria iura esse cœperunt. Naturale, Gentium, & Ciuile.

Sic etiam Plato, & Aristoteles societates nonnullas ciuilis disciplinæ quasi figuras nobis ante oculos posuerunt, quibus quasi gradibus, Ciuitatum gubernacula, & Imperia ad hūc quem nunc videmus statum, paulatim perducta fuerunt.

Prima societas inter mortales secundum naturam constituta fuit, eamque Arist. 1. Polit. cap. 1. domum, seu familiam appellat. sed cum postea numero hominum paulatim excrescente ex singulis domibus plures domus, & familiæ factæ essent.

Secunda successit societas, quam idem Arist. Pagum appellat.

Tan-

Tandem sicut pluribus domibus simul iunctis Pagi fuerant constituti, ità ijsdem planè de causis ipsi quoque Pagi simul iungi cœperunt, sicque.

Tertia societas, conglata fuit, quam Ciuitatem appellamus, & in qua Ciuiles leges constitutæ fuerunt.

Quæ triplex partitio à triplici etiam hominis consideratione emanasse videtur.

Primo namque homo considerari potest, tanquam animal inquantum ex communi naturæ affectione & instinctu mouetur, & tunc correspondet ei ius naturæ.

Secundo potest considerari tanquam Homo, humanæ scilicet, conditioni, & necessitati subiectus, & tunc correspondet ei ius gentium.

Tertio potest considerari tanquam ciuis, quatenus mouetur iuxta pręcepta & instituta Ciuitatum, & tunc correspondet ei ius Ciuile, quod nihil aliud est, nisi ius propriū Ciuitatis.

Quare si lex vetet furari, & pœnam fustigationis addat furanti non per hoc tamen prohibito furti, erit iuris Ciuilis cum non ea propria sit eius Ciuitatis; sed communis omnium
4 Gentium; pœna vero Ciuilis erit, & propterea etiam si eandem pœnam postea sequantur vicinę Ciuitates, moxque reliqui deinceps populi, non hoc supplicij genus iuri gentium adscribendum erit, tametsi apud omnes gentes obseruetur, cum imitatione potius & exemplo, quam naturali ratione id faciant, siquidem id iurisgentium esse dicitur, in quod omnes gentes naturali iudicio consentiunt, & quod postquam cognitum est, statim ab omnibus non modo vt factum, sed vt probè, & iustè factum comprobatur, veluti de bello, & belli iure inducta seruitute: nemo enim fuit, qui vim vi repellere, arma armis opponere, res ablatas bello repetere, victos quos occidere fas erat seruare, & seruatos in punitionem eorum, qui finitimas gentes bellis iniustis persequebantur, victoribus seruire æquum esse non existimauerit. Idem & de emptione dicendum est, & licet Paul. I.C. in l. 1. ff. de contrah. empt. neget vsum emptionis Troiani belli temporibus fuisse cognitum, idque Homeri testimonio comprobet, per hoc tamen non sequitur emptionem esse iu-

ſe iuris ciuilis quia poſterius introducta quoniam,& manumiſſionem, quam tamē iuris gentium eſſe conſtat, Tullum hoſtilium quod ancilla genitus eſſe putaretur, primum induxiſſe Halicarnaſſeus ſcribit. Ex quo ſequitur ius gētium, & Ciuile non antiquitate, & ordine temporum diſtingui, ſed vſu,& ratione, nam in quo gentes omnes naturali iudicio conſentiunt ius gentium appellatur, tametſi poſteriore tempore fuerit cognitum; vt numo reperto nemo fuit, qui eo poſtea vſus non ſit, quod eum videret rebus contrahendis neceſſarium, ex quo emptio fluxit: Hodieque etiam ſi quid noui excogitaretur, quo agnito ſponte ſua & libenter omnes vterentur. diceretur eſſe iuriſgentium: quia ratio naturalis id apud omnes gentes conſtitueret. Sicut nec ſi qui ſint populi rudes & barbari, qui vſum emptionis non habeant, non ideo minus iuriſgentium cenſenda erit, cum nōnulli adhuc eſſe dicantur, qui nullos contractus norūt, quia omnia ſint inter ipſos communia: neque propterea hos contractus iurigentium denegare oportet.

Romani Iuris Origo.

Tres olim Ciuitates fuerunt, quæ particulariter iura Ciuilia ſibi conſtituerunt, ſcilicet, Athenienſium, Lacedemoniorum, & Romanorum, Athenienſes iure ſcripto, Lacedemones non ſcripto, nempe conſuetudine. Romani verò Athenas,& Lacedęmona, duo Græciæ lumina imitati, partim ſcripto,& partim non ſcripto, vſi ſunt §. ſine ſcripto inſtit. de iur. nat gent. & ciuil. Quod vt & clarius intelligatur, ſciendum eſt quod.

Principio vrbis Romæ, Populus Romanus ſine certo iure, & ſine certa lege viuebat arbitria Principium pro legibus erant l. 2. in principio hoc Tit. ſed aucta aliquantum Ciuitate Romulus. qui primus Romanorum Rex fuit in primis iuuentutem Romanam in claſſes militares, & legiones diuiſit, quarum ſingulæ, tria millia peditum, & equites trecentos continebant. Inde poſtea ex optimatibus centum Senatores creauit, qui, & Patres honoris gratia, eorumque

C pro-

progenies Patricij dicti fuerunt, pauloque post adscriptis in eorum ordinem pluribus alijs, Patres conscripti dici cœperunt, vt Plutarchus in Romulo, & Liuius lib. 1. tradunt.

Demum, totum populum, in tres partes diuisit, quas Tribus vocauit, singulisque Tribus, singulos præfecit Duces, quos Tribunos vocauit, &

Rursus, singulas Tribus, in decem alias partes, diuisit, quas Curias nuncupauit, eisque suos fortissimos Duces, Curiones appellatos, designauit.

Cæterum, denuo Curias, in Decurias diuisit singulisque Decurijs, suos Duces constituit, quos Decuriones nuncupauit.

Atque tandem, & quinque aliæ superadditæ fuerunt Curiæ, & ita Romæ trigintaquinque Curias fuisse Ascon. Pędian. 2. verr. & Appian. De Bello Ciuili lib. 1. tradunt.

Romulus igitur populo curiatim vocato, leges nonnullas rogauit, quas à Curijs, Curiatas appellauit, inter quas illa vehemens fuit; Quæ, omnem vitæ, necisque potestatem patri in filium concessit. Illam quoque pertulit, Ne bello captæ vrbes euerterentur, aut in seruitutem redigerentur. De Dijs immortalibus, non nisi optima, & sentire, & loqui iussit. Cumque Sabinum bellum, prudentia raptarum mulierum extinctum vidit: Fœminis honorem lege lata detulit; Vt mulieri deambulanti prior à viro locus concederetur. Vxoremque dum per sacras leges viro coniuncta esset rerum omnium sociam cum marito fecit Plutarchus in Romulo & Halicarnas. Antiquit. lib. 2.

Tulerunt leges, & sequentes leges, puta, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Seruius Tullius, & Tarquinius Superbus, in quo tandem Regia dominatio extincta, & in consularem conuersa fuit.

Has regias leges Sextus Papyrius posterorum memoriæ commendauit, conscriptoque ea de re nominatim libro, Papyrianum dixit ut traditur in d. l. 2. §. 1. hoc Tit.

Sunt qui putant, licet mendosè, hunc Papyrium fuisse, illum, qui puer adhuc matrem nimis anxiè percunctantem, quid in Senatu ageretur, (tunc enim mos erat prætextatos filios cum patribus in Curiam ire) festiuo mendacio delusit, disceptatum

ptatum in Senatu dicens; Vtrum esset utilius, una potius, ut duobus nuberet, An vnus duas vxores haberet. qua de re Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 6.

Exactis igitur Regibus, Tarquinio, scilicet, superbo, & alijs, qui post eum futuri erant, Lucio Iunio Bruto Suasore, & Duce, ob iniuriam nocturna vi à Sex: Tarquinio superbo illatam in Lucretiam castissimam, & nobilissimo genere ortam;

Omnes Regiæ leges etiam exoleuerunt. Tanto enim in Regiam potestatem Iunius Brutus odio flagrauit, tamq; exosum regium nomen Populo, visum fuit, vt non modo Reges verum etiam eorum leges, & decreta aboleri voluerit.

Sicque iterum Populus incerto magis iure, & consuetudine vti cœpit, Consulesque ut Rei P. consulere possent duos creauit d. l. 2. §. exactis. Qui fuere Lucius Iunius Brutus, qui tantum gloriæ in explodendis Regibus meruit, & Lucius Tarquinius collatinus stupratæ Lucretiæ maritus.

Verum cum Plebs, varijs iniurijs, & præsertim creditorum malignitate, qui corpora debitorum pro seruis detinebant, stimulata esset; Nec Primores patrum, apud quos sæpè cõquesta erat, auxilium ferrent; tanquam à Senatu Consulibusque premeretur, cum delectu militum anno à pulsis Regibus sexto decimo Sicinio Auctore secessit, sacrumque montem insedit armata, ubi per aliquot dies se continuit, donec Menen Agripa ad Plebem missus Orator, uir sanè facundus, & quod inde oriundus esset, Plebi carus, iram Plebis in patres leniuit, in conditionesque itum est, vt duo ex Plebe Magistratus crearentur, qui ueluti defensores Plebis, aduersus Patricios, & Consules essent, & nulli patrum, eum magistratum capere liceret. Sicque Duo Tribuni Plebis creati fuerunt C. Licinius, & L. Albinius.

Item ut debitores inopes solutione liberarentur, & si quorum corpora legitimo tempore detinerentur, libera essent Halicarnas. lib. 6. & hæc fuit prima Plebis à Patribus secessio.

Atque ita Plebs & Patres, intestinis, & quotidianis seditionibus agitati, nullis certis legibus, nulla certa consuetudine uiuebant.

Sed cum hominum instituta, nisi publica auctoritate firmentur, variare, atque ad vulgi libidinem fluctuare soleant, visum fuit, Ciuitatem certis legibus fundari, easque exteras, vt omnis inuidiæ prætextus recideretur, aduocari placuit Liuius lib. 3. In legibus enim salus Populi posita est, & vt corpora nostra sine mente, sic Ciuitas sine lege, vt Cicero pro Cluentio scribit, suis partibus, & neruis, ac sanguine, vti non potest.

Instructis igitur ex publico triremibus Tres legatis Athenas missi fuerunt, qui inclytas Solonis leges scriptas ferrent, iura etiam, & mores aliarum Ciuitatum, maximè Lacedæmoniorum noscerent, & fuere Sp. Posthumius Albus, Aulus Manilius, & P. Sulpitius Camerinus.

Athenienses vt tradit Accurs. in d. l. 2. §. exactis in verbo constitui, non statim copiam suarum legum Romanis facere, sed prius explorare voluerunt, An digni essent suis legibus, ad quod explorandum miserunt quendam sapientem Græcum Romam. Quod quidem præscientes Romani, decreuerunt eum irridere, obiuleruntque ei quendam stultum Romanum. Græcus credens illum sibi obiectum sapientem esse, cœpit cum eo disputare, nutu, & signis. & eleuauit vnũ digitum, significans in corde suo vnum esse Deum; At stultus credens, quòd sibi vellet eruere oculum, eleuauit duos digitos, & etiam pollicem, & sic tres, dicens in corde suo, si vis mihi eruere vnum oculum, ego eruam tibi duos. At Græcus sapiens credidit, quòd de Trinitate intelligere vellet. Ideo iterum sapiens ostendit illi stulto manum apertam, significans quòd omnia sunt manifesta Deo, stultus, credens, quòd sibi vellet dare alapam, statim ostendit ei pugnum clausum, significans, quòd si percutiet alapa, ipse pugno repercutiet. At Græcus credidit, quòd per pugnum vellet significare quod Deus omnia manu claudat. Et sic putauit Romanos esse valdè sapientes, & reuersus Athenas, retulit Romanos legibus dignos esse.

Sed hoc Accursij commentum ridet Budeus in Adnotationibus suis, & iocos miscere voluisse, dicit Zazius, nam eo tempore, nec Græci, nec Romani, vel Vnitatem Dei, vel Trinitatem

tatem

tatem cognouere falsorum Deorum veneratione præstricti, ideo fabulam, & vanam, & falsam esse dicemus.

Tres igitur illi Legati Athenas missi, tertio postquam recesserant, anno, Romam reuersi leges scriptas, vti ab Atheniensibus ipsas interim susceperant, moresque aliarum Ciuitatum Populo Romano referunt.

Populus, statim, decem viros creauit, qui ex Græcijs institutis, patrijsque moribus, Romanas leges, & conderent, & scriberent, & in Centuriatis Comitijs exponerent. Dissolutisque & abrogatis eo anno, omnibus alijs Magistratibus, summam potestatem eis, uno tamen anno tantum duraturam Populus concessit, vt & leges corrigerent si opus esset, & interpretarentur, & decimo, singuli, die, ius populo redderent, eoque tempore penes iuris prçfectum Fasces 12. forent. placuitque ne ab illis prouocatio esset. Mirandum certè, nam Regum tempore, qui tamen eximio pollebant Imperio, prouocandi ius ad Populum fuit; Horatius enim, cùm Curiatios Albanos singulari certamine vicisset, & Romam ingressus sororem uirginem, quæ vni ex Curiatijs desponsata erat, sponsi sui fata lugentem, stricto gladio transfixisset, à Tullo Hostilio Rege Perduellio iudicatus, ad Populum prouocauit, à quo tandem virtutis admiratione magis, (inquit Liuius, lib. 1.) quam iure causæ absolutus fuit.

Decem viri fuere, vltra tres illos legatos, quos memorauimus. Appius Claudius. T. Genutius, Pub. sextius, L. Veturius. C. Iulius. Pub. Curatius, & Tit. Romuleius.

LEGES X. TABVLARVM.

Hi decemviri, elapso eorum anno, scriptis, & conditis legibus in Decemq; Tabulis, propositis, ingenti omnium expectatione, populum ad concionem vocarunt, ireq; & legere propositas leges iusserunt, contestantes, se quantum decem hominum ingenijs, prouideri potuit, omnibus summis, infimisque iura æquasse.

Itaque Centuriatis Comitijs Decem Tabularum leges tulerunt;

runt; easque in tabulas æneas incisas, & perscriptas, exemplo Minois, qui, & leges suas Cretensibus, datas, æreis tabulis inscripsit, pro Rostris, seu mauis, ante Rostra posuerunt. Sicque officio suo honorificè perfunctis, sua sponte, se simul magistratu abdicarunt d. l. 2. §. exactis Rostra vt Liu. tradit, Forum erat ante Curiam hostiliam, quæ senatorum fuit, vbi culpitum erat rostris nauium ex Ansiatibus captarum ornatum.

LEGES XII. TABVLARVM.

Vulgatur deinde rumor, deesse duas alias Tabulas, quibus vniuersum corpus populi romani absolui possit. Propterea sequenti anno alij Decem viri, iterum creati fuerunt inter quos Appius Claudis vnus ex primis, qui solus pessimo exemplo, cum haberet comitia, semetipsum creauit, imperiumque continuare affectauit.

Hi Decem viri, Duas alias Tabulas, nō zelo virtutis, aut amore Rei P. vt tyrannica eorum potestas declarauit, sed Plebis timore, ac Populi iussu adiecerunt, & sic leges 12. Tab. factæ fuerunt d. l. 2. §. exactis. Quas 12. Tab. leges tanti fecit. M. Crassus apud Ciceron. de Oratore, vt dicere nō dubitauerit, Bibliothecas omnium philosophorum, ab vno 12. Tab. libello, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superari.

Constitutis igitur. 12. Tab. legibus Explosoque Decem virorum Magistratu, Populus iterum Consules creauit, & Tribunos suos Plebi restituit.

LEX POPVLI.

Consules, vbi lex. 12. Tab. non disponebant de aliquo negocio, senatum in primis adibant, eique rogationis suæ sententiam exponebant, inde populum informabant, & vt 10 ęquius ipsi postea videbatur, decidebant, talisque decisio lex erat de qua in §. lex instit. de iur. nat. gent. & ciuil.

PLEBIS-

PLEBISCITA.

Similiter & Tribunus Plebis idem faciebat cum Plebe, quod Consul con populo, eiusque decisio erat lex, quæ dicta fuit
11 Plebiscitum, de quo in §. Plebiscitum instit. de iur. nat. & in d. l. 2. §. Deinde cum esses.

Verum, quia eo iure, quod Plebs statuebat Patricij, & senatores non tenebantur, multæque discordiæ ob id inter Patricios, & plebem nascebantur ideo placuit, vt eo iure quod Plebs statuisset, omnes tenerentur d. l. 2. §. augescente ciuitate.

SENATVSCONSVLTA.

Deinde, quia difficile erat, vt Plebs, & multo difficilius, vt Populus, ob multitudinem in vnum conuenire posset; ideo necessitas ipsa curam Rei P. ad senatum deduxit, sicque cæ-
12 pit. senatus se interponere, & quicquid statuisset, obseruabatur iusque ab eo constitutum Senatusconsultum dictum fuit d. l. 2. §. Deinde quia difficile.

PRAETORVM EDICTA.

Et quia quandoq; Consules extra vrbem proficisci debebant; ideo ne Ciuitas Rectoribus careret, facti fuerunt Duo Offi-
13 ciales, dicti Prætores, quorum vnus dicebatur Prætor Vrbanus, qui præerat ciuibus, Alter Peregrinus, qui causas Peregrinorum audiebat.

Hi Prætores quædam proponebant edicta in Albo, quæ per Populum approbata, habebant vim legis, dictaque fuerunt Prætorum edicta, de quibus in §. Prætorum quoque instit. de iur. nat. & in d. l. 2. §. eodem tempore.

Et quidem olim hæc edicta habebant vim legis, non quidem perpetuæ sed annalis, quoniam cum magistratu ipso, qui annuus erat finiebantur vt per Tot. Tit. instit. de Perpet. & Temporal. Action. Sed Cornelius Tribunus Plebis, animaduertens, multitudinem, & varietatem edictorum Rei P. perniciosam esse, multis inuitis, legem tulit, vt Prætorum edicta perpetua essent; Quæ res gratiam ambitiosis

Prætoribus sustulit, qui vt de suo aliquid in Rem P. contulisse, viderentur, singulis annis noua edicta proponebant, cuius rei nomine Cicero in Verrem acriter inuehitur.

Primus postea Aulus Offilius prætorum edicta confusa colligens in vnum redegit d l. 2. §. ex his, & post eum Iulianus, idem multo felicius præstitit l. 1. §. sed quia. C. de Veter. iur. enucleand.

Ædiles Curules etiam iuris constituendi facultatē habebant, & edicta quædam proponebant de quibus per Tot. Tit. ff. de Aedilit. edict. & in d. §. Prætorum quoque instit. de iur. nat. gent. & ciuil.

PRINCIPVM PLACITA.

Nouissimè postea cum senatus omnes prouincias probè regere nō posset, Populus necesse esse vidit, vt rursus per vnum consuleretur, atque ideo omne suum imperium, & potesta-
14 tem in Principem contulit, vt quidquid ei placeret legis vigorem haberet, dictumque fuit Principis placitum de quo in §. sed quod principi instit. de iur. nat. gent. & ciuil. & in d. l. 2. §. nouissimè.

RESPONSA PRVDENTVM.

Postremò, quia Princeps tot, tantaque negocia, tàm domi, quàm foris, sustinere non poterat, creauit quosdam viros sapientes Iureconsultos appellatos, quibus data fuit à Cęsa-
15 re Augusto autoritas de iure respondendi, quorum responsa tantæ auctoritatis fuerunt, vt pro lege seruarentur, dictaque fuerunt responsa prudentum de quibus in §. responsa instit. de iur. nat. gent. & ciuil. & in d. l. 2. §. Vt obiter. Et hæc de origine iuris.

MAGISTRATVVM SVCCESSIO.

Nunc post originem iuris, Consequens est etiam, vt de Magistratuum nominibus, & origine cognoscamus, quoniam, vt in-

inquit Pomponius. I. C. in d.l.2.§. post originem iuris, parum esset ius in Ciuitate esse, nisi etiam sint, qui iura reddere possint.

Quod igitur ad Magistratus attinet, constat initio vrbis Romæ nomen imperij apud Reges fuisse, d.l.2.§.quod ad Magistratus.

REGES.

Primus apud Romanus Rex fuit Romulus, qui condita Ciuitate, prospiciens, tres esse Rei P. gubernandæ species, Monarchiam, quæ Regum est, Aristocratiam, quæ est Optima-
17 tum, & Democratiam, quæ est popularis. Perfectissimam, & Platonicam, quæ ex his tribus constat, instituit. Sicque ipse se Regem dedit, senatores centum elegit, & Populum in triginta Curias diuisit, Dionysius, & Polybius auctores sunt.

Post Romulum, sequuti sunt, & alij Reges, puta, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Seruius Tullius, & Tarquinius superbus, in quo tandem Regia dominatio extincta, & in Consularem conuersa fuit.

TRIBVNVS CELERVM.

Iisdem temporibus, quibus Reges, & Tribunum Celerum fuisse constat, qui equitibus præerat, velutique secundum locum à Regibus obtinebat d.l.2.§. quod ad Magistratus. Habuit enim Romulus, non belli modo tempore, sed etiam
18 pacis ad custodiam corporis, & vrgentia Rei P. ministeria, trecentos armatos equites, quos Celeres nuncupauit, & qui eis præerat, Tribunus Celerum dictus fuit Liuius lib.1. & Plinius lib.33.cap.2. huncque morem à Lacedemonijs Romulum traxisse constat, apud quos trecenti iuuenes ex generosissimis familijs Regum Custodes eligebantur Halicarnas. lib.1.

CONSVLES.

Exactis Regibus Romana Res P. ſtatum mutare cæpit, proque regio qui 244. annos durauerat, Cōſularem aſſumpſit. Conſulum ſumma fuit poteſtas, eadem nimirum quę Regum; datum enim fuit eis, vt omnia poſſent, quæcunque Regibus antea licebant, nihilq; immutatum fuit, niſi quod pro perpetuo vnius imperio, annuū duobus datū fuit Liuius lib. 1.
19 & 2. in principio. Sed ne per omnia Conſules regiam ſibi poteſtatem vindicaſſe viderentur factum fuit vt ab eis prouocatio eſſet, nevè poſſet in caput ciuis romani animaduertere iniuſſu populi: ſolum relictum illis, vt coercere poſſent, & in vincula publica duci iuberent d. l. 2. §. exactis deinde regibus.

CENSORES.

Poſt deinde cum cenſus iam maiore tempore agendus eſſet, & conſules non ſufficerent, huic officio Cenſores duo conſtituti ſunt. d. l. 2. §. poſt deinde; ſic dicti, eo quòd eorum
20 proprium munus eſſet, cenſum agere, hoc eſt, ciuium numerum recognoſcere, ac eorum patrimonium eſtimare, & recenſere Liu. lib. 4. item ſub eorum poteſtate, morum, & diſciplinæ cenſura, decoris, & dedecoris diſcrimen poſitum erat, vt & à ſenatu etiam mouere indignos, eis ius eſſet Liu. lib. 39. 62. & 98. quapropter Cic. in Orat. pro cluētio Cenſores dicit eſſe præfectos moribus, magiſtros veteris diſciplinæ, & ſeueritatis, de qua re apud Gell. Feneſtell. & alios auctores complura pulchra exempla traduntur, ſed nec illud iocoſum præteribo; Catonem ſeniorem in Cenſura Manilium ſenatu mouiſſe, quod vxorem, ſpectante filia, fuiſſet oſculatus. Horum Cenſorum magiſtratus, non vt alij, annuus erat, ſed quinquennio durabat. primique Cenſores ex patribus creati fuerunt, non niſiq; patres hunc magiſtratum initio rerum gerere poterant, ſed vt in alijs etiam magiſtratibus immutatum fuit, ita & de plebe Cenſores creari cæperunt, ſeruatumque fuit, vt vnus patricius,

alter

alter plebeius eligeretur Liu. lib.10. & Plutarch. in Marco Catone.

DICTATORES.

Populo deinde aucto, cum crebra orirentur bella, placuit maioris potestatis magistratum constitui itaque Dictatores proditi sunt quorum summa fuit potestas, & maior quam consularis, nam & capitis animaduersio data, & prouocan-
21 di ius ab ipsis non fuit d.l.2.§.populo deinde aucto. Quinimo Dictatore creato, Consulum, Prætorum, Ædilium, cæterorumq; magistratuum, præterquam Tribunorum cessabat auctoritas, quam ideo veteres durare voluerunt, vt ad tyrranidem Dictatori aspiranti frenum aliquod inijceretur Polib. lib.3. & Liu. lib.22. & hunc magistratum, quia tantam potestatem habebat, vltra sextum mensem retineri fas non erat d.l.2.§. populo deinde aucto, principioque rerum ad tantæ dignitatis fastigium non nisi patricij euehebantur, at procedente tempore ex plebe quoque creari cæperunt Liu. lib.7. fuitque etiam in more positum, vt Dictator non nisi noctu crearetur, idem Lib. lib.9.

MAGISTER EQVITVM.

Sicut ab initio Tribunus Celerum Regi aderat, imperatoribus Præfectus prætorio, ita, & Dictatori Magister equitum adiunctus fuit, qui veluti magister consiliorũ adesset, ac si for-
22 tè Dictatori abesse, aut grauiore morbo laborare, contingeret, eius vices gereret, & munia obire posset, factus veluti socius imperij, virtutisque & ignauiæ Dictatoris testis.
Huic Magistro equitum summa militię credebatur, tantumq; ei ius in milites fuit, quantum Dictatori in populum; Milites enim omnes Magistro equitum, ipse verò solius Dictatoris dicto audiens erat. nec vnus sine alio creari poterat Halicarn. lib.5. Quinimo & Vterque simul imperium deponebat, prius enim Dictator magistrum equitum magistratu abire iubebat, ne ipse qui proxima pollebat potestate

in honore summo habitus, solus aliquid moliretur, & postea ipse se magistratu abdicabat d. l. 2. §. deinde Liu. lib. 4. & Pater meus de Venet. & Roman. magistrat. inter se comparat. ad l. 1. ff. de Offic. eius. num. 66. & 67.

TRIBVNI PLEBIS.

Ijsdem temporibus, cùm Plebs à patribus secessisset, anno ferè septimo decimo post exactos Reges, Tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus, & quos Plebs
23 ipsa veluti defensores haberet aduersus Senatum, & Consules d. l. 2. §. ijsdem temporis. Quorum munus, & officium erat intercedere, ac prohibere, nec enim iuri dicundo, nec causis, querelisve cognoscendis, sed intercessionibus tantum faciendis, & iniurijs arcendis, creati fuerunt, magisque ad impediendum, vt inquit Plutarch. quam ad agendum. Verum bene est, quòd si eorum intercessionibus non parebatur, ius prehendendi, ac in carcerem adducendi habebāt, adeò quidem, vt etiam in Consulem ipsum manus inijcere, & in vincula publica duci iubere possent Liu. lib. 4.

Quin etiam habendi dissoluendi ac intercedendi Senatus potestatem habebant; positis enim ante Curiæ fores subsellijs, Senatus decreta excipiebant, quæ si probabant, littera T. subscribebant, sin minus senatusconsultum per intercessionem impediebant. Ac inde postea etiam in ipsa Curia subsellia habere cœperunt, donec Attinio plebiscito Senatores effici meruerūt vt scilicet, quem Tribunum Plebs creasset, is hoc ipso in posterum Senator esset Coras. in d. l. 2. §. postea aucta h. t. & pater meus in d. suo Tractat. num. 79. Sacrosanctus fuit hic magistratus adeo quod nec prehendi, nec violenter duci poterat, Liu. lib. 3. & si aliquando forte vnum ex Tribunis cogi oportebat, id munus cæteri Collegæ præstabant, inuicem errata sua moderantes, & corrigētes Valer. Max. lib. 6. cap. 5. & quia principaliter creati fuerunt, vt ab eorum iniuria plebem arcerent, propterea Tribuni ianua nunquam, nec noctu quidem claudebatur, vt omni tempore eorum auxilio indigentibus, presto esse posset,

ſet,& a principio Duo tantum fuerunt,ſed gliſcente in dies ſeditione inter patres & plebem vſque ad Decem Tribunorum numerus creuit vt munitior eſſet plebi libertas, & tutior aduerſus patriciorum potentiam ſtatus Liu. lib. 3.

AE D I L E S.

Inſuper quoniam Conſulum arbitrio, plerumque ſcita plebis ſupprimebantur, ideo Duo ex plebe creati fuerunt Aediles
24 dicti,eo quod ædibus præerant in quibus omnia ſcita plebs deferebat d.l.2.§.itemque vt eſſent.

Poſtea ex patribus alij duo creati fuerunt Curules dicti à ſella eburnea incuruos pedes habente, cui ius dicendo, inſidebant d.l.2.§. Deinde cum placuiſſet. Quorum officiũ erat, ſacrorum publicorumque locorum, curam habere, ludos publicos apparare, prouidere vt cloacæ publicæ, aquæductus, omniaque munda, & incorrupta adſeruarentur de quibus etiam ius reddebant & ædicta proponebant l. vlt. ff. de via publica ponderibus pariter & menſuris præerant,& ſi aliqua iniuſta, aut minora reperiſſent, frangi iubebant l. Item quæritur §. ſi quis menſuras ff. locat. quam legem Accurſ. ibi parum aſſecutus eſt, Aedilitij quoque muneris fuit prouidere, ne quid occulti latentiſve vitij, vel morbi in re vendita ineſſet l. 1. & Tot. Tit. infra de Aedilict. edict. Cic. lib. 3. Offic. & Liu. lib. 4.

Fuit olim Romæ Aedilitas inter minores magiſtratus, ac proinde adoleſcentes prima commendatione Aedilitatem conſequebantur. Vnde & Publ. Cornel. Scipio qui poſtea Africani nomen ſumpſit, Aedilis Curulis, cum vix ex ephebis exceſſiſſet, creatus fuit, cui cum obſiſterent Tribuni plebis negantes rationem eius habendam eſſe,qui nondum ad pe-
25 tendum legitimam ætatem nactus eſſet, verſutè reſpondit, ſi me Omnes Quirites Aedilem facere volunt, ſatis annorum habeo; tantoque inde fauore ad ſuffragium in Tribus diſcurſum eſt, vt Tribuni incepto deſiſterent Liu. lib. 25. Quandoque tamen in tantum honoris culmen Aedilitas prouecta fuit, vt abſentibus, vel impeditis conſulibus ſum-

ma rerum, & maiestas Consulares imperij ad eos sæpè delata fuerit Alex.ab Alex.lib.4.Genial.dier.cap.4.multa scripsit Pater meus d.loco num.82.con·seq.

Fuerunt quoque cum Iulius Cæsar rerum potiri cœpit, Aediles alij duo creati,qui curam gererent annonæ forensis,copiæque cibariorum, Cereales, ideo dicti, à Cerere nimirum quæ Dea frugum existimatur, nam cum antea homines glãde vescerentur,fruges à Cerere primum in Sicilia inuentas, & deinde ab eadem Athenas allatas fuisse, Cicero Act.6 in Verrem scribit,quod & Ouidius indicat dum ait lib.5.Metamorph.

Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro
Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris.

Cura igitur eorum erat, prouidere, ne vrbs penuria annonæ, neve caritate laboraret,apparare frumentum & oleum,cęterasque fruges conuehere, commeatus,quæque bello vsui forent in castra deferre d.l.2. §.item vt essent, & §. deinde Cornelius.

QVAESTORES.

Deinde cum ærarium populi auctius esse cœpisset,qui illi pręessent constituti sunt Quæstores ab eo dicti quod inquirendæ, ac conseruandæ pecuniæ causa creati essent d.l.2 §. de-26 inde cum ærarium. Idque factum fuit,ne leuioribus his occupationibus Consules detenti à cura grauiarum rerum auocarentur; tum etiam ne si feruerett auaritia ansam haberent,ærario sibi permisso malè faciendi,

Hi ab initio quatuor fuerunt. Duo qui publicæ pecuniæ in vrbe & ærario præsidebant, & Duo qui Consulibus ad belli ministeria præsto erant.sed procedente tempore sex,ac demum etiam eousque fertur Quæstorum ampliatus numerus,vt viginti forent Liu.lib.4. Inter quos & Parricidij Quęstores nominabantur,qui capitalibus rebus præerant,adeoque pœnas ad mortem etiam vsque exigebant, quod Consulibus prohibitum erat d.l.2.§.deinde cum ærarium. Ascõ. 2.Act.in Verrem Quæsitores nominat,eo quod iudicijs crimina-

minalium quæstionum præessent, vt & Verg. 6. Aeneid. Minoem capitalium rerum apud inferos iudicẽ facit, ibi.

Nec verò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes
Quæsitor Minos vrnam mouet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.

Et Claudianus de Raptu Proserpinæ lib. 3.

Quæsitor in alto
Conspicuus solio pertentat crimina Minos.

DECEM VIRI.

Et cum placuisset leges quoque ferri; Tresque legati Athenas missi, Romam reuersi essent; Decem viri creati fuerunt, qui ex græcijs institutis patrijsque moribus Romanas leges con
27 derent, abrogatisque omnibus alijs magistratibus, summa potestas eis vno tamen anno tantum duratura, concessa fuit, nec ab ipsis prouocatio sicut à reliquis magistratibus fuit d.l.2. §.exactis il 1. & §. & cum placuisset. Hi cum magistratum etiam vltra annum sibi prorogarent, & rem iniuriosè tractarent, neque vellent sufficere magistratus, vt ipsi & factio sua perpetuò occupatam Rem P. retinerent, vt nõ immeritò à M. Horatio Barbato in frequẽti Senatu decem Tarquinij appellati fuerint, eo nimia atque aspera dominatione Rem P. perduxerunt, vt exercitus à Re P. secederet. Initiumque secessionis fuisse dicitur Virginius quidam vir plebeius, cæterum rei militaris peritissimus, qui cum filiam haberet honestissimam, & forma præcellentem L. Icilio tribunitio desponderat, hanc Appius Claudius perditissimè amans, M. Claudium clientem suum supposuit, qui virginẽ seruam suam esse diceret, veluti domi suæ natam, furtoque inde in Virginij domum translatam, pro qua cum P. Numitorius puellæ auus, & Icilius spontus cæterique amici, absente patre Virginio, qui tunc honestum in exercitu ordinẽ ducebat, postularent, vt vindicias Appius daret secundum libertatem, hoc est commodum possessionis, Appius legem calumniatus à se & decem viris in 12. tabulis translatam, quo cautum erat, vt si ex libertate quis vocaretur in serui-

tutem

tutem frueretur interim ille datis saltem vadibus commodo libertatis; eam locum habere dixit, vbi appareret pater libertatis filiæ assertor, sed si pater abesset dominum esse potiorem, sicque secundum seruitutem vindicias decreuit, qua de re turbatus Virginius qui iam è castris redierat, indignatusque quod vetustissima iuris obseruantia in persona filiæ suæ defecisset, vtpotè cum Brutus qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona vindicij viteliorum serui, qui proditionis coniurationem detexerat, concepit animo facinus amarum sanè patri, cæterum libero viro dignum, arreptoque cultro de taberna Lanionis pectus puellæ pius parricida transfixit; in hoc, scilicet, vt morte virginis Contumeliam stupri arceret, ac protinus recedens à cede, & adhuc filiæ cruore madens ad commilitones confugit, qui omnes sceleris atrocitate partim concitati, partim spe repetendæ libertatis relictis pristinis Ducibus in Auentinum montem signa transtulerunt, ad quem & omnis vrbana plebs se contulit, atque ita populi consensu partim Decem viris in carcere necatis, partim in exilium actis Romana Res P. iterum suum statum recepit. d.l.2. §. & cum placuisset.

TRIBVNI MILITVM.

Deinde cum post aliquot annos quàm xij. tab. leges latæ fuerũt, & Plebs contenderet con patribus, & vellet ex suo quoque corpore Consules creari, & patres recusarent, factum est, vt Tribuni militum crearentur partim ex plebe partim ex patribus consulari potestate, d.l. 2. §. Deinde cum post aliquot annos.

Fuit & aliud Tribunorum militarium genus, qui non in vrbe, sed in castris tantum pollebant, quorum munus erat, milites in officio continere, eorum querellas audire, vigilias circumire, & similia, quæ recensentur in l. officium. ff. de Re milit.

PRAE-

PRAETOR VRBANVS.

Deinde cùm placuisset creari etiam ex plebe consules vt aliquid pluris patres haberēt, placuit duos ex numero patrum constitui, qui Curules Aediles dicti fuerunt, de quibus supra
29 dictum est. Cumque Consules auocarentur bellis finitimis, neque esset, qui in ciuitate ius reddere posset, factum est, vt Prætor quoque crearetur, qui vrbanus appellatus est, quod in Vrbe ius diceret d. l. 2. §. Deinde cum placuisset. isque ex patribus fuit, sed nec hic honos diu apud patricios mansit, sed vt Consulatus, ita & prętura con plebe communicata fuit Liu. lib. 8.

PRAETOR PEREGRINVS.

Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo prætore, quòd multa turba peregrinorū in ciuitatem veniret, creatus est, & alius Prætor, qui Peregrinus appellatus est, ab eo quòd plerunque inter peregrinos ius diceret d. l. 2. §. post aliquot. Capta deinde Sardinia, Sicilia, Hispania, & alijs, totidem Prętores quot prouinciæ in ditionem venerant, creati fuerunt, partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præes-
30 sent d. l. 2. §. Capta deinde Sardinia; & alij insuper additi vsque adeo, vt ad decem & octo Prætorum numerus creuerit d. l. 2. §. Deinde Cornelius.

CENTVM VIRI.

Deinde cum esset necessarius magistratus qui hastæ præesset centū viri litibus iudicandis creati fuerunt d. l. 2. §. deinde cum esset. Erant enim Romæ triginta quinque Tribus, quibus singulis Tribus, Tres ad iudicandum eligebantur,
21 qui licet vniuersi amplius quam centum essent, tamen commodioris locutionis gratia, vt Festus docet, Centum appellati fuerunt. hastæque præesse huiusmodi Centum Vi-

ri dicebātur: quia hasta in medio posita congregabantur Sueton. in August. hinc & Martial. lib. 7. Epigr.

Hunc miratur adhuc centum grauis hasta virorum
Hunc loquitur grato plurimus ore cliens.

Hastaque Romanos in iudijs ideo vsos fuisse puto, quòd ea sit præcipuum armorum, & imperij signum. Potest illud quoque dici hunc hastæ morem in iudicijs Romæ quondam irrepsisse in memoriam Romuli, quem assiduè hasta vsum fuisse ferunt. Huius centum viralis iudicij, fit mentio in l. Titia infra de inoffic. testā. & in l. vlt. C. de Petit. hęredit.

QVATVOR VIRI.

Eodem tempore, & Quatuor Viri qui curam viarum agerent:
32 constitutu fuerunt d. §. Deinde cum esset.

TRIVM VIRI MONETALES.

Item, & Trium Viri Monetales qui cudendæ monetæ & ne quid corruptelæ admisceretur, & vt probi auri, & argenti,
33 iustique ponderis essent, curam haberent d. l. 2. §. deinde cum esset.

TRIVM VIRI CAPITALES.

Trium Viri quoque Capitales eodem tempore creati fuere, qui carceris custodiam haberent, & cum animaduerti opor-
34 teret eorum interuentu fieret d. §. deinde cum esset.

QVINQVE VIRI.

Et quia magistratibus, vespertinis temporibus in publicum esse inconueniens erat, vsq; adeo vt post occasum solis dissolui senatum Romani voluerint Gell. lib. 14. cap. 7. ideo
35 Quinque Viri cis Tyberim constituti fuerunt, qui magistratuum munere, & officio vespertino tempore fungi possent

sent d.l.2. §. & quia. Sic Areopagitæ seueri illi, & incorrupti iudices Athenienses, nunquam die iudicabant, sed noctu, & in tenebris, vt procul ab omni affectu rem ipsam noscerent, atque duntaxat quæ dicerentur non dicentium personas spectarent Lucianus in sectis.

PRAEFECTVS VRBI.

Et hæc omnia quoties in Vrbe erant magistratus. At quia sæpè ob bella Prætores etiam ipsos, licet ad ius dicendum principio creatos, Vrbem relinquere oportebat, & foris imperium armis exercere, belliq́ue curam suscipere, ideo ne quis in Vrbe tumultus fieret, soliti fuerunt Romani magistratum in tempus creare, qui ius redderet, ac in vniuersæ Vrbi præcideret, ob id Præfectus Vrbi dictus & d.l.2.§. & hæc omnia. Qui & olim à prima etiam antiquitate ceteris magistratibus absentibus constitui solitus fuit, ita quod in eum casum pro tẽpore deputaretur quod & Fenestella scribit, & Tacit. lib. 5. docet. Postea verò & latinarum feriarum causa introductus, & quotannis obseruari solitus fuit d.§. & hæc omnia. Latinæ feriæ significant conceptos illos dies, quibus latini populi in signum æternæ pacis con Romanis ad sacrificandum Ioui in montem Albanum ex Tarquinij instituto conueniebant Halicarnas. Lib. 4. quiescebantq́ue omnes magistratus cùm latinæ feriæ indicebantur, adeoq́ue Consules Tacit. lib. 3. durat, inquit, Præfecti Vrbi simulacrum hodie, quoties ob ferias latinas præficitur, qui consulare munus vsurpet.

PRAEFECTVS ANNONAE.

Sanè cum ob desertum agrorum cultum tam acerba fames Romam inuasisset, vt multi ex plebe, sicuti Liuius memorat lib. 4. potius quàm vt fame cruciarentur, trahendo animam capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitarent, fa-
37 ctum fuit, vt ob id Præfectus annonæ crearetur d.l.2 §. & hæc omnia; cuius officium, & munus erat annonam vndi-

que coëmere, & Romam adeuhendam curare, ac cogere eos qui frumentum vltra proprios vsus possident, iusto pretio vendere. Celebre est illud Gn. Pompei, qui cùm magna frumenti copia comparata, è Sicilia nauem soluere vellet, & nautæ contenderent, non esse committendam sęuienti pelago classem, emisisse fertur memorabilem illam vocem. Nauigare nobis necesse est, viuere non est necesse. Is Præfectus annonæ ab Aedilibus Cerealibus eo differt, quòd Hi iure ordinarij magistratus rem frumentariam curabant, illi extra ordinem, si necessitas instabat, creabantur, eratque non perpetua, sed temporaria potestas.

PRAEFECTVS VIGILVM.

Item & Vigilum Præfectus præsertim ob incendia creatus fuit d. l. 2. §. & hæc omnia.

Hos Præfectos annonæ & Vigilum, non esse magistratus voluit Pomp. d. loco. Cæterum Liu. lib. 4. ab ipso Pomp. dissentit, vt non immeritò hic Coras. dubitet. alibi tamē non legi, hos præfectos non esse magistratus: Fenestella eos magistratum gerere tradit, sed & in l. 1. & 3. infra de Offic. Præfect. Vigil. cognitionem de incendiarijs, furibus, & effratoribus Præfecto Vigilum fuisse, scribitur. Vnde puto eos hic non dici magistratus, quia inter minores fuere, eisque senatus vocandi ius non erat, vt maioribus magistratibus: quod docet Gellus. Non quotannis tamē sicut ceteri magistratus creabantur, sed extraordinarie, & pro emergente vrbis de improuiso necessitate, famis, vel incendij d. §. & hæc omnia: Hi tamen, & quos cis Tyberim, diximus, hoc est, Quinque Viri procedente tempore creari desierunt, totaque eorum Cura ad Aediles translata fuit, quibus & conuehendæ annonæ, arcendorum incendiorum, atq; adeò totius vrbis cura, & tutela demandata fuit prout ita intelligit tex. Coras. in d. §. & hæc omnia, hac in re, ambiguum quidem, & obscurum, quem nec Zazius ipse, vir alioqui benè doctus assequi potuit.

Et sic Duo Consules, Decem Tribuni plebis, Decem & octo Præ-

Prætores,& sex Aediles in Ciuitate iura reddebant d.§. & hæc omnia in fine.

PRVDENTVM SVCCESSIO.

Iuris ciuilis scientiam plurimi & maximi viri professi sunt, sed qui maximæ dignitatis apud Pop.Rom. fuerint, eorum mentio simul con Pomp. nostro in d. l. 2. à nobis habenda
39 est, neque enim parum refert intelligere, quo autore, & quo tempore scriptæ sint leges, quæ sit prior, & quæ posterior, cum ex diuersitate temporis multa explicari possint, quæ aliàs non tam facilè percipiuntur ab his qui iurisconsultorum tempora non obseruauerint vt ob id in magnos errores interdum Doctores nostros lapsos esse videamus.

Primo igitur peritus fuit Sextus Papyrius, qui leges regias in vnum contulit.

Secundo Appius Claudius, vnus ex Decem viris, cuius maximum consilium in 12. tabulis scribendis fuit.

Tertio alius quoque Appius Claudius eiusdem generis, vir acris ingenij, sed plebi atrociter infestus, vt scribit Liu. lib. 9. & quia luminibus orbatus cæcus dictus fuit, d. l. 2. §. fuit autem. Is senectute iam & orbitate oculorum à Rei P. muneribus cessans, audito quòd senatus ad pacem & cōcordiam con Pyrrho Rege componendam, & ipsum in vrbem recipiendum, inclinabat, lectica per forum delatus in Curiam venit, vbique suo loco constitit, silentio in Curia facto, se antea suam oculorum fortunam permolestè tulisse dixit. tunc autem se dolere, atque angi vehementer, quòd non etiam surdus esset, ne tam turpes consultationes, atque sententias, quæ vrbis Romæ gloriam subuertunt, audire compelleretur, sicque pacem vt minus vtilem fortiter disuasit, & omnium animos ad belli studium traduxit, eiusque consilium salubre Rei P. euentus comprobauit huius orationis meminit Cicero in Catone maiore, eamque apud eundem versibus prosecutus est Ennius adiungens.

Quo vobis mentes rectæ quæ stare solebant.
Ante hac dementi sese flexere ruina.

& Plu-

& Plutarchus etiam eandem accuratè refert in Pyrrho.

Quarto fuit Sempronius quem Pop. Rom. sophum appellauit qui cum Tribunus plebis esset in Appium Claudum Cæcum, Censura se abdicare nolentem acerrimè est inuectus d. l. 2. §. Fuit post eos.

Quinto fuit, C. Scipio Nasica à magnitudine nasi sic dictus, qui à senatu optimus appellatus est, & cui etiam publica domus in sacra via data fuit, quo facilius consuli posset, d. §. fuit post eos.

Sexto fuit Q. Fabius qui ad Carthaginenses missus legatus, cum ei essent duæ tesseræ positæ vna pacis in qua sculptum erat Caduceum, hoc est, sceptrum Mercurij pacis symbolum, sic dictum, quod discordias & bella cadere faciat. Altera belli, in qua simulacrum hastæ incisum erat; erat enim hasta signum belli ut Festus scribit. arbitrio sibi dato, vtram vellet, referret Romam: vtranque sustulit, & dixit, Carthaginenses petere debere, vtram mallent accipere d. §. Fuit post eos, & sic pro tessera hoc in loco, signum intelligitur, quo cognoscitur bellum ne, an pax deferatur.

Est & tessera militare signum quod Duces suis militibus dare solent ad hostes, & exploratores dignoscendos, & à veget lib. 3. de Re militar. vocale dicitur, eo quod pro arbitrio eius qui præest exercitui, voce verboq; detur. Inuentorem que fuisse Palamedem in bello Troiano scribit Plin. lib. 7. cap. 56. Vergilius etiam tesseræ verbo Symbolum quidem bellicum significari sentit, at illud quod exeuntibus ad pugnam datur, ne qua inter milites oriatur confusio lib. 7. Aeneidos, ibi.

Classica iamque sonant, it bello tessera signum.

Et hi sunt, qui in latenti ius Ciuile retinere cogitabant solumque Consultoribus potiusquam discere volentibus se præstabant Horat. lib. 1. sermon. satyr. 1.

Agricolam laudat iuris legumque peritus.
Sub Galli cantum, Consultor vbi ostia pulsat.

Sequentes autem de quibus dicturi sumus, publicè etiam professi sunt, inter quos recensetur.

Primo T. Coruncanus cuius tamen scriptum nullum extat, licet

cèt resp onsa complura & memorabilia eius fuerint d.l.2. §. Iuris ciuilis scientiam, & §. Post hos fuit.

Secundo sextus Aelius, & frater eius Publius Aelius, ac filius & L. Attilius, qui omnes maximam scientiam in profitendo habuerunt d.l. 2. §. post hos fuit.

Tertio claruit, & superiores sectatus est Marcus Cato princeps Porciæ familiæ d. §. post hos in fine, qui tria detestari
41 solebat, arcanum credere fœminæ, naui transire quo pedibus ire liceret, & diem per incuriam inanem effluere.

Quarto loco fuerunt P. Mutius, & Brutus, & Manilius, qui firmauerunt, ac veluti fundamento quodam ius ciuile stabilierunt d.l.2 §. post hos fuerunt.

Quinto loco ab his profecti sunt Publ. Rutilius Rufus, Paulus Virginius, Quintus Tubero, & Sextus Pompeius d. §. post hos fuerunt.

Publius Rutilius Rufus fuit Romæ Consul, & Asiæ Proconsul vir optimus, & suæ ætatis clarissimus. I. C. de quo præclarum illud probitatis dictum fertur. Cum enim ei amicus qui iniuste quædam rogauerat, nec impetrauerat, indignatus dixisset. Quid ergo mihi amicitia tua opus est; si
42 quod rogo non facis? Rutilius respondit; imò quid mihi tua, si propter te, iniuste aliquid facturus sum? Valer. Maxim: lib. 6. cap. 4. & de hoc Rutilio Rufo mentionem facit Vlp. in l. 3. §. ligna. ff. de Penu legat.

Paulus Virginius quis fuerit non satis compertum extat, duę enim Romæ fuerunt Virginiorum familiæ, vna plebeia, quam pio parricidio L. Virginius filiæ interfector in omne ęuum illustrauit, Altera patricia antiquissima. ex qua autem is Virginius fuerit, incertum est.

Quintus Tubero stoicus fuit, stoicamq; disciplinam tam arcte seruauit, vt seuerus nimis, durus, & auster haberetur quemadmodum Cicero de Claris Oratoribus tradit.

Sextus Pompeius Gn. Pompei patruus est ille, quem Cicero in Bruto præstantissimo ingenio claruisse dicit.

Fuit & eodem tempore Celius Antipater, qui historias conscripsit, sed plus eloquentiæ quam scientiæ operam dedit. Item & Licinius Crassus frater Publij Mutij, quem Cicero

Iurisc-

Iuriſconſultorum diſertiſſimum vocat d. l. 2. §. fuit & eodem tempore.

Sexto poſt hos fuit Q Mutius Publij filius Scęuola dictus, qui primus ius ciuile confuſum, & diſſipatum in ordinem redegit d. l. 2. §. poſt hos, de quo in l. Scęuola. ff. ad S. C. Trebell.

Septimo huius Q. Mutij Scęuole auditores fuerunt, Gallus Aquilius de quo extat celeberrimum illud reſponſum in l. Gallus. ff. de liber. & Poſth. item Balbus Lucilius, ſextus Papyrius, & T. Iuuentius, quorum nomina eſſent quidem incognita, niſi à Seruo Sulpitio Gallo eorum diſcipulo nominarentur d. §. poſt hos.

Octauo ſucceſſit & Seruius Sulpitius, qui cum in cauſis orandis primum locum, aut certè poſt M. Tullium obtineret, & Q. Mutium Scęuolam de iure reſpondentem parum intellexiſſet, ab eoque ob id obiurgatum fuiſſet, dicente, turpe eſſe cauſas oranti ius in quo verſatur ignorare, ea veluti cõtumelia tactus adeò iuri ciuili operam dedit, vt breui in iuris ſcientia palmam alijs ereptam ipſe glorioſè retulerit, vt Cicero de Claris Orator. ſcribit, & habetur in d. l. 2. §. Seruius autem. Et certè, eſt res reprehenſione non indigna, ſolos linguæ operarios tribunalia fatigare, & quam minimè norunt, iuſtitiæ legem iudici velle perſuadere, ſic olim Publius Conſa, qui ſe Iuriſconſultum iactitabat, cùm tãquam teſtis interrogaretur, & ſe nihil ſcire diceret: Cicero in eius imperitiam iocatus, Diſce quæſo, ait, forſan de iure te interrogatum credis?

Nono ab hoc Seruo Sulpitio plurimi proceſſerunt, qui ferè omnes etiam libros conſcripſerunt, vt Alfenus Varus Iuriſconſultus ſua ætate celebris, rerumque antiquarum ſicuti Gellius lib. 6. cap. 5. ait, non incurioſus. Caius, qui libros inſtitutionum ſcripſit Aulus Offilius, qui primus edictum prętoris compoſuit d. l. 2. §. ex his. Titus Cęſius, Aufidius Tuca, Aufidius Namuſa, cuius in iure noſtro paſſim laudatur autoritas l. 2. §. apud Namuſam, ff. de Aqua pluuia arcenda Flauius Priſcus, Caius Atteius Pacuuius; Labeo Antiſtius Labeonis Antiſtij pater, qui fuit ſapientiæ nomine illuſtris, vt ſcribit Appian. lib. 4. bell. ciuil. Gn. Cinna qui fuit vnus

ex

ex coniuratis in Cæsarem,& qui primus, cum prætor esset, & Cæsari cognatione deuinctus, Cæsarem tyrannum cœpit acclamare Appian.bell.ciuil.lib.2. Item & Publius Cecilius de quo meminit Macrobius lib. 2. & de his omnibus habetur in d.l.2.§.ab hoc et §. ex his.

Fuit eodem tempore, Trebatius, Aulus Cassellius, & Q. Mutius d.l.2.§.fuit.

Trebatius plures scripsit libros, qui tamen parum frequentabantur vt inquit Pompon. in d.§. fuit, & ex multis Pandectarum locis colligitur in quibus Trebatij dicta passim conuelluntur Aulius Cassellius I.C.& doctus & eloquens fuit, quod & Flaccus significat in arte poetica, ibi.

Nescit quantum Cassellius Aulus.

Q Mutius Volusij auditor fuit, & in eius honorem Publiū Mutium nepotem eius testamento reliquit hæredem, mira certè Discipuli gratitudo,qui cùm Q.Mutio præceptori tū fortè mortuo dignam gratiam referre non posset eius posteros remunerare voluit Pub.Mutium illius nepotem hæredem faciendo.Sed dicet aliquis,quomodò cùm esset Volusij nepos,nomē habuit testatoris? Dici potest, testatorem voluisse, vt eius nomine nepos Volusij censeretur argum. l.facto,§.quod si conditio,ff.ad S.C.Trebell.nisi fortè intelligas vice versa Publ.Mutium,nepotem Q.Mutij à Volusio in honorem Mutij esse institutum;quod Zazius voluit, vel nisi con Corasio legas Q Mutij Volusij, quòd, scilicet,Aulus Cassellius fuerit Q.Mutij Volusij auditor, & in eius honorem Publ. Mutium nepotem eius testamento reliquerit hæredem; quod & mihi magis placet, neque enim de alijs Iureconsultis agit Pompon. in d.§. fuit quàm de Trebatio, & Cassellio.

Decimo, post hos fuit Tubero, qui Offilio operam dedit, & transit à causis agendis ad ius Ciuile, maximè postquam Quintum Ligarium accusauit apud Cęsarem,nec obtinuit, d.l.2.§. post hos. cum enim Cicero defendit tanta eloquentiæ vi, vt Cæsar, qui iam damnare Ligarium proposuerat, condemnatoriosque in manu tenebat libellos: audito Cicerone, mutato vultu exiluerit, & libellos damnationis abie-

F cerit,

cerit, ac tandem reum contra propositum absoluerit, vt Plutarchus refert in Cicerone.

Vndecimo maximæ auctoritatis fuerunt, etiam Atteius capito, qui Offilium sequutus est, & Antistius Labeo, filius illius Antistij Labeonis cuius supra diximus, ciuilibus studijs parente celebrior, & à Trebatio potissimum institutus d. l. 2. §. post hunc. Atteius Consul fuit, Labeo noluit; sed plurimùm studijs operam dedit, & totum annum diuisit, vt Romæ sex menses cum studiosis esset, vt interim & ipse frueretur aliqua requie, & sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret d. §. post hunc continuo enim labore, & vires corporis obteri, & animi acumen hebetari constat. Vnde & ab Iurisconsultis dies festos institutos dicit Seneca: vt ad hilaritatem homines publicè veluti cogerentur, libro de Tranquillitate vitæ, atque hinc prouerbialis ille versus.

Nec durare potest; qui semper tenditur arcus.

& quemadmodum fertiles agros exhaurit non intermissa fœcunditas: ita corpus & animum assiduus, immodicusque labor frangit, quod & Ouidius admonet ibi.

Quæ nunquam vacuo, solita est cessare nouali,
Fructibus assiduis, lassa senescit humus.
Occidet ad Circi, si quis certamina semper,
Non intermissis cursibus, ibit equus.

Et alibi idem Ouidius Epist. 4.

Quod caret alterna requie, durabile non est:
Hæc reparat vires, fessaque membra leuat.

Hi duo Atteius capito, & Antistius Labeo diuersas sectas, & factiones fecerunt, cuius quidem multa adhuc etiam in iure nostro vestigia extant; veluti an sine numis consistat ven-
43 ditio §. item pretium Instit. de empt. & vendit. an vxor furtum committat l. 1. ff. Rer. amotar. dominium rei ex aliena materia confecte ad quem pertineat l. adeò §. cum quis, ff. de Acquir. rer. domin. & §. cum ex aliena Instit. de Rer. diuision. & alia innumerabilia, vt in l. illud quoque, ff de Petit. hæredit. in l. ex facto, ff. de Hæred. Inst. & alijs sexcentis similibus.

Atte-

Atteio Capitoni Massurius Sabinus, successit Labeoni Nerua, qui adhuc eas dissentiones auxerunt, Nerua familiarissimus Cæsari fuit; Massurius Sabinus in equestri ordine, & primus qui à Tyberio Cæsare publicè de iure respondendi auctoritatem habuit, cum antea multi quidem respondissent, sed non publica principis auctoritate, & quia ei etiam non amplæ facultates erant, à suis auditoribus plurimum sustentatus fuit d.l.2.§. & vt obiter. Equidem hominibus eruditis, & virtute aliqua præcellentibus peculiare est, vt inquit D. Hieron. in Ecclesiast. vt nisi vetustæ sint à maioribus diuitiæ egestate præmantur, & hoc quia nollunt nisi honestè sibi diuitias parare.

Huic Sabino successit Caius Cassius Longinus. Neruæ verò successit Proculus, atque hinc partim Cassianorum, partim

44 Proculianorum factio facta fuit, quæ iam antea initium cœperat à Capitone, & Labeone d.l.2.§. huic successit.

Cassio iterum successit Celius Sabinus, qui an fuerit filius vel nepos Masurij Sabini incertum est, vtcumque sit, magnæ fuit auctoritatis tempore Vespesiani vt inquit Pompon. in d.l.2.§. Cassio, luculenterque scripsit de seruis fugitiuis, vt in l. quis sit fugitiuus, ff. de ędilict. edict.

Proculo successit Pegasus, qui tempore Vespesiani Præfectus vrbi fuit d.§. Cassio.

Cælio Sabino successit Priscus Iauolenus, qui Iuliani præceptor fuit vt in l. an manumittere, ff. de Manumiss. vindict.

Pegaso successit Celsus pater, patri Celso, Celsus filius cultor æquitatis, adeò, vt & patrem ipsum nescio quid alienum ab æquitate statuentem reprehenderit vt in l.3. §. si quis, ff. de condict. caus. dat. Item & Priscus Neratius qui tantæ fidei, & auctoritatis fuit, apud Traianum, vt ei aliquando dixerit. Commendo tibi prouincias meas, si quid mihi fatale contingat Dion. in Traiano.

Prisco Iauoleno successit Aburnus Valens & Tuscianus, item & Saluius Iulianus, quem Iustin. in l. inter antiquam, C. de vsufruct. summum iuris scientiæ auctorem nuncupat.

Et hi sunt qui à Pomponio enumerantur in d. l. 2.

Sed præter istos fuerunt etiam & multi alij, inter quos Ter.

tyllianus de quo in Tit. ad S.C. Tertyllian. Metianus de quo in l. Diui fratres, ff. de iur. patronat. Marcellus de quo in l. Marcellus, ff. de Rei vindicat. Serbidius Scæuola quo iurisperito præcipuè vsus est Marcus Imperator de quo in l. Scæuola, ff. de verb. significat. Papinianus de quo in l. Papinianus, ff de Minorib. quem Caracalla pessimus Imperator interfici iussit, quod vir iustus fratris necem apud Senatum excusare nollet. Modestinus eius discipulus de quo in l. munerum, ff. de Muner. & honoribus Caius de quo in l. quid ergo, ff. de vsufruct. Vlpianus de quo in l. 1. ff. de censib. Paulus Patauinus de quo in l. Paulus, ff. de solution. Mauritianus de quo in l. hæres, ff. de legat. 3. Pomponius auctor legis nostræ Terentius Paternus Aemilius Macer, & Martianus de quo in l. si duo, ff. de Dolo. Terentius Clemens discipulus Papiniani de quo in l. si mihi, ff. de Legat. 2. Menander, & Arcadius Charisius de quo in l. 1. ff. de Testib. Licinius Rufinus de quo in l. quod legitur, ff. de iudic. Papyrius Fronto, siue Iustus de quo in l. nauis, ff. ad l. Rhod. de iactu, Furius Antnianus de quo in l. fin. ff. de Dolo. Maximus de quo in l. hæreditatum eod. Tit. Hermogenianus de quo in l. minor, ff. de Minorib. Aphricanus de quo in l. mandasti eod. Tit. cuius responsa adeò obscura sunt vt in prouerbium ierit, lex Aphricani, idest, difficilis. Florẽtinus de quo in l. coram, ff. de verb. significat. Triphonius de quo in l. auxilium, ff. de Minorib. Claudius Saturninus de quo in l aut facta, ff. de Pœn. Calistratus de quo in l. etiam, ff. de Minorib. Venuleius Saturninus de quo in l. Diuus, ff. de Pœn. Iulius Aquila, & Aelius Gallus qui latissimè scripsit de verb. significat.

Et hi omnes Iuriconsulti varios, ac propemodum infinitos responsorum libros scripserunt, adeo quod tempore Iustiniani, immensa, ac infinita erant legum volumina, ex legibus 12. tab. Populi, Plebiscitis, Senatusconsultis, Prætorum edictis, Principum placitis, & Responsis prudentum, vt vix percurrere, ne dicam cognoscere, soli homini datum esset. Fuerunt enim Duo penè millia librorum, & plus quàm tricies centena millia versuum, hoc est, paragraphorum, vt dicitur in l. vnica. §. sed cùm oĩa. C. de Veter. Iur. Enucleãd.

Ideo

Ideo animaduertens, Iustinianus iuri operam dare, opus quodammodo desperatum esse, sciensque Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportere esse armatam, vt vtroque tempore, & belli, & pacis rectè gubernare posset, vt dicitur in principio Institutionum proinde cum difficillima bella, & res maximas armis gessisset, cæpit etiam de togata administratione cogitare, vt Res P. legibus regeretur. Et sicut Narsetis, & Bellisarij fortissimorũ Ducum auspicijs hostium vires, & copias debilitauit, ac fregit. Ita immensa legum volumina, cælesti fauore confisus, opera Triboniani, Dorothei, Theophili, ac aliorum, in vnum congessit, vt studium Iuris tot anfractibus inuium, tot meandris perplexum peruium homini faceret. Id quod ante ipsum Pompeius magnus, & Iulius Cęsar nisi bellis impediti fuissent, facere in animum sumpserant.

Mandauit igitur in primis, vt Principum placita, maximè eorum qui ab Hadriano in suam vsque ætatem gubernarunt, (nam retro principũ sanctiones à Iulij Cæsaris temporibus vsque ad Hadrianum nullæ fermè nobis supersunt nisi vel ab Historicis, vel à Iureconsultis in Pandectarum libris ex parte referantur) tribus codicibus, Hermogeniano, Gregoriano, & Theodosiano, comprehensa, in vnam cõsonantiam redigerent, & vnum ex omnibus componerent, ipsumq; vt plus auctoritatis haberet, Iustinianeum Codicem appellarent, l. 1. C. de Nouo Codi. faciem. & l. 1. C. de Iustin. Codi. confir. Ediditque regni sui anno 2.

Deinde anno imperij sui. 7. reliquas constitutiones, ac leges, quas iam ab anno sui imperij. 3. componendas mãdauerat, passim sparsas & cõfusas ex infinitis Populi, plebis, senatus, Prætorum, nec non veterum Iurisconsultorũ scriptis, & re-
48 sponsis, huc illuc tanquam Sybillina essent folia dissipatis in 50. libros pari cura enucleatos redigi & in lucem exire curauit. Qui & Pandectæ & Digesta vulgo dicuntur.

Post hæc ne statim ab initio rudis & adhuc infirmus studiosi animus multitudine, & varietate rerum oneratus, duorum alterum, aut studia desereret, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, quę iuueniles animos nõ semel con-

cutit,

cutit, serius ad id perduceretur, ad quod leuiore via ductus,
49 sine magno labore, & sine vlla diffidentia maturius perduci potuisset, Compendium iuris partim ex 50. Pādectarum libris, & Codice, partim ex Caij commentarijs in gratiam iuuētutis collectum, in quatuor institutionum libris ponendum curauit, idque intra vndecim menses post compilationem Digestorum fieri & edi voluit, & fuit xj. Calend. Decembris anni septimi sui imperij.

Denuò proximo anno Imperij sui 8. ad prioris Codicis emendationem, & ad secundam eius editionem animum applicuit, ipsumque renouatum & emendatum, inter . is nonnullis nouellis ipsiusmet Iustiniani constitutionibus num. 50.
50 quæ post primam editionem interim factæ erant & quibusdam detractis in lucem edidit, repetitam Codicis editionem appellans, & is est codex quē nunc habemus 12. libris cōprehēsus, vt quidam putant ad imitationē 12. tab.

Postremò cum nouæ in dies controuersiæ, vt fit, ex negociorum varietate emergerent, nouis legibus, vt nouis morbis Medici solent, occurrere oportuit. Ideo nouas constitutiones seù nouellas, quem vulgo Authenticorum librum nūcupant in nouem collationes distinctum; in quibus 165.
51 constitutiones continentur, protulit, et in lucem efferri iussit, in quo etiam multæ leges tam Pandectarum quam Codicis corriguntur & Authenticus liber iste dicitur pro re certe fidei eo quod ab originali græco ipsiusmet Iustiniani processerit, vt scribit Alciatus lib. 2. Parerg. cap. 46.

Et hoc est totū ius ciuile auctore Iustiniano nostro ex tot antiquorum voluminibus collectum & compositū, quod summo studio Græcia colere cæpit, & magna contentione profiteri.

Verum vt sunt rerum vices quadraginta post annis ius illud sanctissimum sensim collabi permisit Phocas imprudens Imperator, tam in conseruandis legibus ignauus, quam repellēdis hostium insultibus vecors, nec multò post regnantibus Longobardis in Italia, Romanæ leges per multos an-
52 nos iacuerunt, viceque earum, Hunorum, Vandalorum, Longobardorum, & Gothorum barbaræ leges grassabātur.

Vnde

Vnde Feudorum consuetudines, & de conseruandis familijs leges profluxerunt. ex quibus tandem Duo Feudorum libri constituti sunt.

Euerso postea Longobardorum cum eorum legibus imperio, quod ducentis tribus annis floruerat, nulla amplius restituendi iuris Romani ratio inueniri poterat, sed trecentis viginti sex annis post sub Lothario Saxone Irnerius magnæ in aula Reginæ Mechtildis, auctoritatis, longo situ, & puluere propemodum consumptos legum Romanarum libros euersa Melfinita Ciuitate Apuliæ in Bibliothecis à Pisanis ripertos & summa religione asseruatos euulgat, eosque in Scholis tractari, & in iudicijs locum habere voluit Lotharius Imperator Optimus, atque ita ius Ciuile iterum in magno honore haberi, & publicè edoceri cæpit; additis supradictis duobus Feudorum libris compositis partim ex consuetudinibus de quibus diximus supra, partim ex constitutionibus imperialibus quales sunt Conradi, Lotharij, Friderici primi & secundi, collectæ per Obertum de Orto, & Gerardum Capigisti; quibus omnibus extrauagantes quædam adiectæ sunt, quas commentauit Bart. & ita clauditur totum Iuris Ciuilis corpus, quo hodie vtimur.

Tertium caput est de iuris partibus & speciebus in Titulo.

De Legibus, Senatusconsultis & longa consuetudine.

Tit. III.

SVMMARIVM.

1 *Quid veniat appellatione leges*
2 *Quid sit lex.*
3 *Quot sint virtutes legis.*
4 *Quid sit Senatusconsultum.*
5 *Quid sit longa consuetudo.*
6 *Quæ sit vis & auctoritas consuetudinis.*
7 *Contradictum iudicium quid sit.*
8 *Qualiter sit facienda interpretatio legum.*

Legis

LEgis appellatione non populi tantum, sed etiam Plebis scita significantur, quæ ex l. Ortensia non minorem auctoritatem habent, quàm totius populi iussa vt dicitur
1 in §. Plebiscitum Instit. de iur. nat. Gent. & Ciuil.

QVID SIT LEX.

Lex definitur in l. 1. vt sit commune præceptum virorum prudentium consultum, & delictorum, quæ sponte, vel ignorantia contrahuntur coërcio. Quod quidem verum est, si
2 ignorantia sit iuris, quæ neminem excusat l. 12. C. de iur. & fact. ignorant. vel facti, sed con culpa l. 45. & 52. ff. ad l. Aquil. vbi punitur qui proiecit lapidem, & prætereuntem casu percussit, secus si sit sine culpa vt in l. 9. §. fin. ff. ad l. Pomp. de parricid. vbi excusatur furiosus qui interfecit patrem, quia ignorat quid agit, & ibi Bart. in eo qui dormiendo percussit alium, distinguit, dicens, aut sciebat hoc euenire sibi, quod, scilicet, dormiendo à lecto surgere, ensem euaginare, & similia facere soleat, & tunc sibi debet prouidere, vt iaceat solus, vel vt nemo sit in camera sua, & si non fecit est in culpa, & propter culpam tenetur, sicut putator arboris, qui non admonuit transeuntes l. si putator, ff. ad l. Aquil. si vero hoc ignorabat parcitur ei, quia dormiens æquiparatur furioso l. 1. §. 1. ff. de Acquir. possession.

QVOT SINT VIRTVTES LEGES.

Legis virtutes recensentur in l. 7. quæ sunt, imperare, vetare, permittere, & punire. Primo imperat lex ea quæ iusta sunt.
3 Secundo vetat, quæ sunt iniusta. Tertio permittit quędam, quæ nec iusta, nec iniusta omnino sunt, veluti propter necessitatem famis furtum cap. si quis de Furt. filij venditionem l. 2. C. de Patrib. qui filios distraxer. permittit patri filiam in rebus venereis repertam occidere l. 23. ff. ad l. Iul. de adulter. & marito vxorem in adulterio deprehensam l. Gracchus, & ibi not. C. ad l. Iul. de adulter. Quarto punit lex eos qui legibus non parent, ideo dicitur, quod non Iudex

dex condemnat hominem,ſed lex cap. de occidendis 18. q. 1. Addit Accurſ aliam virtutem legis, conſulendi, quæ non obligat, ſed liberam tantum voluntatem excitat cap. quod debetur 14.q.1.

QVID SIT SENATVSCONSVLTVM.

Senatuſconſultum eſt quod Senatus iubet atque conſtituit, nam non ambigitur Senatum ius facere poſſe l. 9. h. t. ſic Velleianum,quod mulieribus pro alio intercedentibus,Ma
4 cedonianum, quod filijfamilias mutuam pecuniam accipientibus,& Trebellianum,quod hæredibus vltra dodrantem grauatis ſuccurrit, pluraque alia ſenatuſconſulta facta fuerunt de quibus ſuis locis videbimus.

QVID SIT LONGA CONSVETVDO.

Longa conſuetudo eſt vſus diuturnitate temporis approbatus tantæ auctoritatis,vt vbi deficit lex pro lege ſeruetur, l. 32. 33. 35. & 36. vbi dubia eſt, eam interpretur l. 37. & 38.
5 & vbi contraria eſt, eam tollat d. l. 32. in fine. Et quidem cùm longo tempore inoleuerit conſuetudo contraria legi, euentus docet, eam legem moribus populi non conuenientem,atque ideo non ſeruandam eſſe, quia vt D. Auguſtinus dixit in cap in iuſtis 4. Diſtinct. tunc leges firmantur, cum moribus vtentium approbantur. Atque hinc Solon interrogatus quas leges optimas condidiſſet Athenienſibus, reſpondit eas ſe iudicare optimas, quibus populus vteretur. Hinc Orat.

Quid leges ſine moribus vanæ proficiunt.

Et Plautus in Trinumo ludens in leges 12. Tab. quæ in æs inciſæ pendebant in fore, cùm interim praui mores dominarentur in Ciuitate,inquit.

Hæ miſeræ etiam ad parietem ſunt fixæ clauis ferreis
Vbi malos mores adfigi nimio fuerat æquius.

Neque obſtat l. 2. C. Quæ ſit long. conſuet. vbi dicitur,conſuetudinis non vilem eſſe auctoritatem, ſed non vſque adeo vt

6 rationem vincat, aut legem: nam debet intelligi; omissis Glossæ, & Doctorum solutionibus, pro vt explicat Duarenus, nempè, quod licèt sit magna auctoritas consuetudinis, attamen non est tanta, quam lex, & propterea sicut leges posteriores derogant prioribus l. 28. ita & consuetudines posteriores legibus prioribus derogare debent, cùm eiusdem roboris sint, & eandem auctoritatem habeant.

Et quia est difficilis probationis consuetudo, ideo vtile erit iudicium aliquod contradictum proferre quo ea confirma-
7 ta sit l. 34. contradictum iudicium vocat Duaren. illud in quo altero ex litigatoribus contradicente, & talem non esse consuetudinem contendente, iudicatum tandem sit pro consuetudine.

Qualiter sit facienda interpretatio legum.

Legi adiuncta est interpretatio, in qua illud in primis obseruandum est, vt diligēter singula verba legis perscrutemur,
8 nam inciuile est, nisi tota lege perspecta iudicare l. 24. Secundo vt benigniorem interpretationem, & semper quę vitio careat accipiamus l. 18. & 19. & vitiosa dicitur quoties scripturam potius quam voluntatem sequimur, nam scire leges non est earum verba tenere, sed vim ac potestatem l. 17. Ideo in fraudem legis facere dicitur, qui saluis verbis legis, sententiam eius circumuenit l. 29. & ibi Accurs. plura exempla refert, in quibus ex nimia verborum obseruatione fraus legi fieri potest. Tertio quoniam iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur l. 8. & omnia legibus comprehendi non possunt l. 12. ideo de similibus ad similia est procedendum l. 13. & ad ea quæ frequenter potius, quam quæ raro accidunt lex adaptanda l. 5. cùm ex his, quæ fortè vno aliquo casu accidere possunt, iura non constituantur l. 4. Quod si certi iuris lex sit cessat interpretatio, & illud omnino est sequendum, licet fortè nobis ratio cognita non sit, nam non omnium, quæ à maioribus constituta sunt ratio reddi potest l. 20. & ideo rationes eorum quę constituuntur inquiri non oportet l. 21. Sed sufficit, quod

lex

lex ita scripta sit, quia etiam dura est seruanda, l.prospexit, ff. Qui & à quibus. Et quia species & pars iuris est etiam constitutio principis, ideo & de hac dicitur in Titulo.

De Constitutionibus Principum.

Tit. IIII.

SVMMARIVM.

1 *Quid sit constitutio.*
2 *Quotuplex sit constitutio.*
3 *Principum beneficia latissimè sunt interpretanda.*
4 *Differentia inter Beneficium, & Priuilegium.*
5 *Locrorum lex.*

QVID SIT CONSTITVTIO.

Constitutio est nomen generale significans ius omne, quod à Principe animo condendi legem, statuitur; habetque has sub se species, Epistolam, Mandatum, Rescriptum, Decretum, & Edictum. Quæ omnia vim legis
1 habent, & si non interuenerit populi consensus, sed sola principis voluntas. Sic enim accipienda sunt, verba illa l. 1. Quod principi placuit legis habet vigorem.

QVOTVPLEX SIT CONSTITVTIO.

Constitutionum aliæ generales sunt, quę ad omnes pertinent, & aliæ personales, quæ personam non egrediuntur, & ideo
2 si princeps ob merita indulget, vel pœnam remittit, aut personæ subuenit ad exemplum trahi non debet d.l.1. Quia hæc propriè priuilegia dicuntur, & strictè sunt intelligenda l.14 15.& 16. supra de Legibus.

Secus tamen est in beneficijs, nam beneficia principum latissimè sunt interpretanda l. 3. quia liberalitas principis freno

G 2 subia-

subiacere non debet, l. pen. C. de Donat. inter vir. & vxor.
3 Scribit Herodotus, quod cum Alcmæon prægrandi tunica indutus, & calceis altissimis calceatus, accessisset ad Thesauros Crœsi, Crœso permittente; ibi in aceruos aureorum procumbens primum referfit calceos auro, deinde omnes sinus vestimenti, quin etiam ramenta auri crinibus implicuit. os quoque & manus auro compleuit, exiuitque suffarcinatus non homini, sed monstro similis, cuius os erat turgidum, & cuncta membra auro onusta; quod cum vidisset Crœsus, dixit. Video certè quam beneficium principis est latissimæ interpretationis.

Differunt inter se Beneficium, & Priuilegium, quia Priuilegium est contra ius commune, Beneficium, secundum, aut
4 præter ius commune; Vtrumque tamen quando conceditur, intelligitur semper sine preiudicio tertij l. nec auus, C. de Emancipat. liber. l. 2. §. merito, & §. si quis à principe, ff. Ne quid in loco publico.

Illud cauere debet Princeps, ne aliquid nouet contra ea, quæ diu iusta visa sunt, quia, vt inquit Vlpian. in l. 2. in rebus nouis constituendis euidens vtilitas esse debet, vt recedatur ab eo iure quod diu æquum visum est: memorabilis est Locrorum lex, cuius meminit Demostenes in Oratione contra Timocratem, qua cauebatur, ne quis nouam legem ad populum ferret, nisi inserto prius in collum laqueo eam
5 populo exponeret, quod si lex populo placeret, ei pareret, si vero displiceret, strangularetur. & hęc quò ad primam partem iuris absolutè considerati.

Secunda Pars iuris relatiuè considerati, & suo obiecto accomodati, similiter tria habet capita Primum est de personis, quarum personarum vna diuisio est ex iure gentium, quo iure omnes homines aut liberi sunt, aut serui, de qua in Titulo.

De

SVMMARIVM.

QVID SIT HOMINVM STATVS.

Status nihil aliud est nisi qualitas & conditio hominis respectu libertatis, ciuitatis, vel familiæ, quæ si mutetur sequitur capitis diminutio maxima respectu libertatis, media respectu ciuitatis, & minima respectu familiæ vt infra in Tit. de Capit. diminut. per totum.

Qualiter consideretur status hominis respectu libertatis.

Prima conditio hominis respectu libertatis proponitur in l. 3. quæ est, quod omnes homines, aut liberi sunt, aut serui; Libertas definitur in l. 4. naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi vi, aut iure prohibeatur, & seruitus, constitutio iurisgentium, qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur, hoc est, contra id quod in primo naturæ statu fuit, quo omnes homines liberi nascebantur. Et rursus
2 in l. 5. seruorum quo ad statum vnam esse eorum conditionem dicitur, sed quo ad modum alios esse de iure gentium qui ab hostibus capiuntur, aut ex ancillis nostris nascuntur, & alios de iure ciuili, qui ad pretium participandum cum maiores 20. annis sint, se venundari patiuntur. Liberorum verò alios esse ingenuos, & alios libertinos. Et ingenui vocantur, illi qui ex matre libera nati sunt, sufficitque aliquo tempore matrem fuisse liberā vt in d. l. 5. 18. 22. nam
qui

qui est in vtero semper quando de eius commodis agitur pro nato habetur l. 7. & 26. imo eodem momento quo partus nascitur, si mater libera efficiatur, partus simul cō libertate solem respicit l. 15. & 16. Libertini autem sunt qui ex iusta seruitute manumissi sunt l. 6. & 22.

Qualiter consideretur status hominis respectu ciuitatis.

Altera cōditio hominis respectu ciuitatis proponitur in l. 17. vbi dicitur quod omnes qui in Imperio Romano sunt ex constitutione Imperatoris Antonini Ciues Romani effecti sunt, quod eo pertinet ut magistratus creari, & honores in
3 ciuitate adipisci possent, nec nō legitimas hæreditates adire, testamenta facere, liberos in potestate habere, & similia. l. 1. C. de Hæred. Instit. l. 1 ff. ad l. Falcid. Instit de Patr. potest. tradit Duaren. hic, & Alciat. Dispunct. lib. 2. cap. 21.

Qualiter consideretur status hominis respectu familiæ.

Tertia pars status hominis respectu familiæ est, quod filij nati ex iustis nuptijs sequuntur patrem, vulgo quæsiti matrem l. 19. & qui sint vulgo quæsiti declaratur in l. 23. & natum
4 etiam septimo mense nuptiarum, iustum filium esse ex auctoritate Hippocratis, ostenditur, in l. 12. recepta enim est inter medicos, & philosophos opinio, gigni hominem, septimo mense, nono, & decimo, & quandoq; etiam vndecimo, quem tamen, summum, atq; vltimum finem esse voluerūt. Varo autem lib. 14. rer. diuinar. in mensibus genitalibus nominandis non prętermisit octauum, eiusque sententiæ Aristotelem laudat auctorem lib. 7. de histor. animal. cap. 4. Id tamen non omittam dicere, octauum mensem in Italia, & Græcia non esse vitalem, sed bene in Aegypto, imò apud eos ita frequentem, sicut apud nos nonum, & decimum. Inter Iurisconsultos verò vltra decimum mensem, tempus
5 pariendi non videtur concessum: Et ideo post decem menses

ses

ses mortis patris natus non admittitur ad paternam hæreditatem l. intestato. ff. de suis & legit. hæred. l. Gallus. ff. de liber. & posth. Auth. de Restitut. & ea quæ parit in vndecimo mense. At nonnulli contra hoc obijciunt, Adrianum Imperatorem cùm matrona quædam Romana vndecimo
6 mense peperisset, accersitis philosophis, ac medicis, & mulieris pudicitia cognita, decreuisse partum fore legitimum, & ad legitimam hæreditatem esse admittendum, quemadmodum ab Aulo Gellio relatum est Noctium Atticarum lib. 7. cap. 16. Vnde Alciatum non puduit Paradox. lib. 3. cap. 7. quasi iniustitiæ & iniquitatis, vel certe nimis rigoris Iustinianum nostrum arguere, qui in d. auth. de Restitut. & ea quæ parit in vndecimo mense, in §. Vnum siquidem; mulierem damnauerit, ob id quod vndecimo mense peperisset, nec erubuit Alciat. à Castris Iustiniani tam leui ex causa deficere. Occuramus igitur huic difficultati, & dicamus, ad iustum, ac certum pariendi tempus legislatores voluisse se referre, & ideo cùm raro id euenire soleat, vt mulier in vndecimo mense pariat, propterea apud Iurisconsultos non haberi in consideratione ad l. nam ad ea. ff. de legibus. Sic in simili videmus, quod licet in 14. anno quis generare possit, tamen non potest adoptare nisi. 18. annis adoptatum præcedat vt in §. minorem Instit. de Adopt. ea ratione, quia licet re vera in 14. anno leges præsumpserit adesse possibilitatem generandi, attamen quia in adoptione de certa generatione agitur, leges se retulerunt ad ætatem in qua non solum fit possibilis generatio, sed à communiter accidentibus omnes puberes sunt, vt dixi in d. §. minorem. Possumus etiam dicere Adrianum Imperatorem dinumerasse tempus à conceptione, pro vt Varro, Plin. & cæteri dinumerare solent quam quidem dinumerationem etiam nostris legibus vsque adeo comprobatam video, vt affirmare ausim etiam vndecimo mense iustum partum nasci posse, nam si nouissimo die decimi mensis post mortem patris iustus partus nascitur, certe à conceptione vndecimo mense nasci, necesse erit, nec enim eadem ipsa die mortis concepisse, verisimile, aut possibile est, nisi morte repentina

obijsset,

obijsset, quod tamen tanquam de raro eueniens, in consideratione habendum non est. At quia dies conceptionis, aut obscurus, aut omnino incognitus est, & consequenter dinumeratio ab eo fallax esset, propterea noluerunt legislatores sub incerto principio vagari, sed ex certo initio; certũ etiã finem præscribere voluerunt, ad duo potissimum respicientes, vnum ne ex nimio angusto pariendi tempore, verus filius excludatur. Alterum, ne ex nimio longo, viduis stupri occasio præbeatur. Quod consequi posse existimarunt, si certam nascendi metam à morte præfinirent, eamque decem mensium, statuerent. Nec obstat si dicatur, quod per hoc non tollitur occasio stupri viduis nono mense gignere solitis, quoniam Resp. huius rei naturam eam esse, vt per omnia fraudibus absque partus detrimento, obuiari nequeat, & ideo satius, iudicauit lex falli posse, quam per talem suspitionem verum filium excludere, sicut & in simili statuit, melius esse nocentem absoluere, quam innocentem condemnare l. absentem. ff de Pœnis.

Altera diuisio personarum est ex iure ciuili, quo iure homines partim sui iuris, & partim alieni iuris esse censentur, de quo in Titulo.

De his qui sunt sui vel alieni iuris. Tit. VI.

SVMMARIVM.

1 *Qui dicantur sui, & qui alieni iuris.*
2 *Quis proprie filius dicatur.*
3 *Qualiter diminuatur patria potestas.*
4 *Filius familias in publicis causis habetur pro patre familias.*

Qui sui, & qui alieni iuris esse dicuntur.

SVi iuris sunt Patresfamilias, Alieni iuris serui de quibus in l. 1. & 2. & Filij familias ex iustis nuptijs, nati de quibus in l. 3. 4. & 5. in quibus legibus declaratur etiam qualiter ipsa patria

patria potestas acquiratur, & in esse deducatur, tam in persona filij, quam nepotis. Et ad cognoscendum postea, quis dicatur proprie filius, & qualiter probetur filiatio, habetur in l. 6. & quia etiam dubitari poterat, si lata esset sententia pro filio contra patrem in causa alimentorum, an talis sen-
2 tentia praeiudicet ipsi patri, si eundem neget filium suum esse, & dicitur in l. 10. quod non intelligite quãdo incidenter, secus si con plena causæ cognitione lata esset, nam tunc præiudicaret non solum quo ad alimenta, sed etiam quo ad cætera alia omnia l. qui liberos. ff. de Ritu nupt. l. fin. §. neque enim leges. C. de Dotis promission. & hactenus quali-
3 ter patria potestas acquiratut, qualiter autem diminuatur habetur in l. 9. in qua dubitatur, numquid patria potestas sicut cõsideratur in his quæ ad familiam pertinent, ita etiam consideretur & in his quæ ad Rem. P. spectant, & dicitur quod non, quia in publicis causis filiusfamiliàs habetur pro paterfamiliàs, intelligite si agat vt persona publica, veluti si magistratum gerat, aut tutor detur, vt dicitur in d. l. 9. secus si tanquam priuatus aliquid faciat, vt testamentum, nam licet sit publici iuris l. 3. ff. de Testam. tamen filiusfamiliàs facere non potest.

Et quia alieni iuris sunt etiam hi qui adoptantur, & multi modi sunt per quos patria potestas soluitur, ideo subijcitur Titulus.

De Adoption. & Emancipat. & alijs modis quibus patria potestas soluitur.

Tit. VII.

SVMMARIVM.

1 *Origo Adoptionis.*
2 *Quid sit Adoptio.*
3 *Quæ requirantur in Adoptione.*
4 *Quid sit legis actionem habere.*
5 *Que requirantur in Adrogatione.*

6 *Cur*

6 Cur requiratur maior solemnitas in Adrogatione, quã in Adoptione.

7 Qui adoptare possint, & qui non.

8 Quid sit emancipatio.

ORIGO ADOPTIONIS.

ADoptionis originem, & vsum, vel ex eo vetustissimum esse constat, quod à filia Pharaonis Mosem adoptatum fuisse sacræ testantur litteræ Exodi cap. 2. Thæseum item fortissimum illum Athenarum Regem, herculeç virtutis æmulum ab Aegeo adoptatum legimus, talemque in alienam familiam transitum, magna ratione veteres indu-
1 xerunt, ad leniendum nempè dolorem, & in solatium eorum, qui nullum, aut sterile matrimonium experti liberos non habebant aut quos habuerãt infelicitate fortunæ amiserant, vel habebant, sed degeneres, & improbos, aut debiles, malaque valetudine affectos, & hoc ne familiarum dignitas naturalis sobolis penuria periret; Sicque lex benigna mater defectum naturæ supplens, sterilitati, & mortalitati deficientium familiarum medetur. Hac ratione Aphricanus maior cùm filium haberet minus benè valentem & gignendis liberis parum idoneum, Pauli Aemilij filium adoptauit, qui post modum ob delectam feliciter Carthaginem Aphricanus minor dictus fuit. Sic Augustum à Iulio Cæsare, Tyberium ab Augusto, Traianum à Nerua, Aeliũ Adrianum à Traiano, ab Adriano Anteninum, & à Iustino Iustinianum adoptatos legimus; tamque necessarius visus fuit sapientibus hic adsciscendi liberos modus, vt Plato cõstituerit lib. 9. de Legibus, plures masculos filios habentem teneri omnes præter vnum, quem sibi retineret, ciuibus qui non haberent, & id postulantibus tradere.

QVID SIT ADOPTIO.

Adoptio est legitimus actus ad eorum qui liberos non habent solatium inuentus, per quem autoritate iuris ciuilis, qui filius non est, ad similitudinem naturæ filius efficitur. Estque nomen.

2 nomen generis comprehendens, & adoptionem, & adrogationem, l. 1. Adoptantur tamen filijfamilias, Adrogantur qui sui iuris sunt, d. l. 1.

Quæ requirantur in adoptione.

In adoptione requiritur autoritas magistratus l. 2. qui legis actionem habeat l. 4. & quia voluntariæ iurisdictionis est, neque enim fieri potest, nisi & adoptantis, & adoptati simul

3 consensus interueniat, ac etiam patris adoptati, si patrem habeat l. 5. ideo Magistratus apud quē legis actio est, & emancipare filios suos; nam & hæc voluntariæ iurisdictionis est, & in adoptionem dare apud se potest d. l. 4. Quod si quis aliquem in nepotem adoptet quasi ex filio, tunc etiam filij consensus requiritur, ne ei inuito suus hęres adgnascatur l. 6. & 11. secus tñ est, si in nepotis locū simpliciter adoptet, nā tunc consensus filij nō requiritur, cum nec adoptatus ei suus hæres adgnascatur, vtpotè qui magis ex alio filio, quem adoptans habere potuit, quàm ex hoc adoptatus esse intelligatur, l. 43. & 44. Sed quid sit, magistratum

4 legis actionem habere, declarat Accurs. in d. l. 4 dicens eum esse apud quem actus legitimi explicari possunt. Budęus & Alciat. legis actionem, modò ad cessionem in iure actionis formulam antiquissimam referunt de qua apud Caium lib. 2. Instit. modò apud eum legis actionem esse dicit Budęus in d. l. 4. qui plenam iurisdictionem habet, & apud quem experiri omni actione aduersus vnumquemque possumus, & Alciat. Parerg. iur. lib. 3. cap. 2. qui merum, & mixtum imperium habet. Hinc Actor lege agere dicitur, qui actionem ex legum præscripto intendit, & exercet l. Barbarius infra de Offic. Prætor. Cicer. lib. 1. de Orat. Alter inquit, plus, lege agendo petebat, quàm quantum lex in 12. tabulis permiserat. & Rursus, cùm egisset legè in hęreditatem paternam, testamento exhæres filius, quæsitum est de iure Ciuili, posset ne paternorum bonorum exhæres esse filius.

Quæ requirantur in Adrogatione.

In adrogatione requiritur maior solemnitas, nempè, autoritas Principis d.l.2. consensus adrogati, & adrogantis d l.2. & 5. causæ cognitio l.15.& 17. de qua causæ cognitione agitur apud Cicer. in Orat. pro domo sua, vbi de Claudij adoptione disserit. Et si impubes adrogetur requiritur etiam satisdatio, de restituẽdis bonis ijs ad quos bona peruenissent, si adrogatio facta non fuisset l 18.& 19. quæ tamen satisdatio locum habet solum, si adrogatus impubes decedat, nec vltra extẽditur l.20. Et ratio est, quia post pubertatem cessat interesse eorũ qui ei pupillariter fuerint substituti, cùm pupillaris substitutio expiret adueniente pubertate §. finitur Instit. de Pupillar. Quod si pater alias etiam substitutiones fecerit, veluti fideicommissarias, quæ adhuc post pubertatem durant; tales in consideratione habendæ nòn sunt, quia cum non sint testamentum pupilli, sed patris non extinguuntur per adrogationem impuberis, sicut pupillaris, quæ est testamentum filij. Imo durant, & possunt peti ex testamento patris etiam durante adrogatione l. in adrogatorem, ff. de Pecul. §. fin. con Gloss. Instit. de Acquisit. per adrogat. Sed dubium est, cur non extendatur saltem propter venientes ab intestato, qui omni tempore successissent, si adrogatio facta non fuisset. Respondeo, quòd post pubertatem venientes ab intestato propter adrogationem, non patiũtur certitudinaliter damnum sicut ante pubertatem. patet, quoniam si adrogatus factus fuisset maior potuisset facere testamentum, instituere extraneos, & venientes ab intestato excludere, ideo lex non curauit in hoc casu prouidere, cum certitudinaliter non fuissent omnino successuri, prout curauit prouidere, quando est impubes, nam tunc certitudinaliter successissent.

Iu adrogatione autem ideo maior solẽnitas requiritur quàm in adoptione, quia adrogatus transit in familiam, & potestatem adrogantis simul con omnibus suis liberis & bonis, si quos in potestate habet l.2, 15.& 40. quod nõ est in adop-

tato.

tato, qui transit quidem in familiam, sed non in potestatem adoptantis l. 10. C. eod. nisi adoptetur ab Ascendente d. l. 10. §. si vero item adrogatus filius succedit patri adrogatori, & ex testamento, & ab intestato, & etiam contra testamentum, & ideo si prætereatur vel sine iusta causa exhæredetur: vltra bona sua omnia, quæ ad adrogatorem transtulit, consequitur etiam ex constitutione D. Pij quartam bonorum adrogatoris, §. item non aliter Instit. de Adopt. l. 22. hoc Tit. & l. 10. §. vlt. C. eod. At adoptatus succedit quidem ab intestato patri adoptiuo etiam simul con alijs filijs legitimis, & naturalibus, sed non contra testamētum, §. sed hodie Instit. de Adopt. & d. l. 10. §. Sed ne articulum nisi sit adoptatus ab Ascendente, nam tunc succedit etiam contra testamentum, §. adoptiui Instit. de exhæredat. liber. §. 1. Instit. Quib. mod. test. infirment, l. 1. & l. non putauit, §. si quis, ff. de Bon. possess. contra tab. Item Adrogator succedit ab intestato filio arrogato post pubertatem, §. 1. Instit. de Acquisit. per arrogat. & quidem in totum & solus si filij non extent, qui eum excludant secundum Gloss. ibi. vel non extent fratres, aut sorores vtrinque coniuncti; qui in capita simul con eo admittantur, §. mortuo eod. Tit. de Acquisit. per arrogat. Dixi post pubertatem, quia si impubes decedat, patri adrogatori nihil debetur, sed tota hęreditas, vel parentibus si extent defertur, vel alijs proximioribus agnatis ex cautione quæ præstari solet, quando quis arrogatur, de qua supra diximus. At adoptiuus pater non succedit filio adoptato d. l. 10. §. sed ne articulū, nisi sit Ascēdens d. l. 10. §. si vero.

Qui adoptare possint, & qui non.

Qui adoptare possint, & qui non habetur in l. 9. 16. 30. 37. 40. & 43. circa quas obseruādum est, nam dicitur in l. 16. quod adoptio in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere; & tamen in l. 37 habemus quod quis nepotis loco adoptare potest, etiam si filium non habeat, quod quidem secundum naturam impossibile esse videtur, vt qui filium non habet, nepotem habere possit.

E con-

E conuerso verò habemus in l.40. quod adoptans decem & octo annis adoptatum præcedere debet, & tamen in 14. anno quis potest contrahere matrimonium generare, & filios habere. Respondeo ad primum, eum qui in locum nepotis adoptat fictione quadam, & commentitio iure videri filium habuisse, id quod lex iure fingere potest, cum hoc possit esse secundum naturam habitu, quamuis actu non sit. Ad secundum Dico, quod quamuis re vera in 14. anno leges præsumpserint adesse pubertatem ad possibilitatem generandi, tamen quoniam in adoptione de certa & certa generatione agitur leges se retulerunt ad ætatem, in qua non solum fit possibilis generatio, sed à communiter accidentibus omnes puberes sunt argumento l. nam ad ea, ff. de legibus.

QVID SIT EMANCIPATIO.

Emãcipatio est paternæ potestatis relaxatio, & est vnus ex modis, quibus patria potestas soluitur de quo in l. 15. §. qui duos in l. 25. 28. 31. 32. 33. 36. & 41. Alios soluendæ potestatis modos, & si Titulus polliceatur, attamen de ipsis nihil particulariter dicitur; Sed d. Rubricæ particula; & alijs modis &c. adiecta est, vt opinor propter leges quasdam huius Tituli generales, quæ pertinent ad quemcunque modum soluendæ patriæ potestatis vt in l. 12. & 13.

Secundum caput iuris relatiuè considerati, & suo obiecto accomodati est de Rebus in Titulo.

De Rerum diuisione, & qualitate. Tit. VIII.

SVMMARIVM.

1 *Quot sint rerum Genera.*
2 *Quæ res iuris diuini esse dicantur.*
3 *Quæ dicãtur esse iuris humani*
4 *Quæ sint res corporales, et quæ incorporales.*

QVOT

QVOT SINT RERVM GENERA.

1 Rerum omnium Duo sunt genera; nam aliæ diuini, & aliæ humani iuris sunt l. 1. h. t.

QVÆ RES DIVINI IVRIS SINT.

Diuini iuris sunt, Res sacræ quæ Deo sacratæ sunt l. 6. §. sacræ Religiosæ in quibus mortui sæpeliendi gratia inferuntur
2 d. l. 6. §. religiosum, & Sanctæ, quæ sanctione quadam ab hominum iniuria cōfirmate sunt, vt portæ, & muri ciuitatum, l. 8. 9. & vlt.

QVAE RES SINT HVMANI IVRIS.

Humani iuris sunt, res prophanæ, quæ aut sunt communes, vt aer, aqua profluens, mare, & litora maris l. 2. 3. & 4. Ouid. 6. Metamorph.

Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est
Nec solem proprium natura, nec aera fecit,
Nec tenues vndas, ad publica munera veni.

Aut publicè vt flumina, portus, & ripæ l. 4. 5. & 10. aut vniuersitatis, vt theatra, stadia, & similia l. 6 §. vniuersitatis, aut
3 singulorum, quæ ex varijs causis cuique adquiri possunt l. 1. & 2.

Item quædam res sunt corporales, vt fundus, homo, &c. & quædam incorporales, vt hæreditas, vsusfructus, obligatio,
4 seruitutes, & similia d. l. 1. §. quædam.

Tertium caput iuris relatiuè considerati est de Actionibus quarum principia in tribus potissimum versantur. Alia enim versantur in describēdis magistratibus, a quibus actio impetrari, & coram quibus institui debet de quo à Tit. *de Senator.* vsque ad Tit. *de in ius vocand.* Alia in prælusorio actoris, & rei certamine à d. Tit. *de in ius vocand.* vsq; ad Tit. *de in integr. restitut.* Alia in actionibus restituendis & purgandis à d. Tit. *de in integr. restit.* vsque ad finem libri

Quarti,

Quarti, & per consequens vsque ad finem primi tractatus.

Iterum quoad Magistratus attinet, triplicem gradum obseruare debemus.

Primus est, quia alij sunt in Vrbe in Tit. *de Senator.* con sex alijs Titulis sequentibus. Alij extra Vrbem, vt in Tit. *de Offic. Proconsul. & Legat.* con alijs quatuor Titulis sequentibus.

Secundus gradus est, quia alij sunt Ordinarij vt in d. Tit. *de Senat.* con vndecim alijs Titulis sequentibus. Alij Delegati vt in Tit. *De officio eius cui mand. est iurisdict.* quibus omnibus accedunt Assessores de quibus in tit. *de Offic. Assessor.*

Tertius est, nam aut considerantur respectu officij, vt in Tit. *de Offic. Consul.* con duodecim alijs Titulis sequentibus. aut respectu iurisdictionis vt in Tit. *de Iurisdict. omn. iudic.* con duobus alijs Titulis sequentibus.

Inter Magistratus qui in Vrbe sunt. Primo loco recensentur senatores de quibus in Titulo.

De Senatoribus. Tit. IX.

SVMMARIVM.

1 *Qui Senatores esse dicantur.*
2 *Qualis esset senatus auctoritas.*
3 *Quot olim essent senatorum genera.*
4 *Qui sint effectus senatoriæ dignitatis.*

QVI SINT SENATORES.

ROmulus condita vrbe centum viros elegit, quorum consilio Rem P. moderabatur, quos ab ætate, & probitate Senatores dixit, vt tradit Liu. lib. 1. Prisci enim optimos quosque viros senes nominabant, vt Cicero de senectute scribit. Eorumque Collegium Senatum vocauit. Hos etiam Patres appellare illi placuit, non tam ob honorem, quam vt con-

continuò recordarentur, oportere eos paterna pietate humiliorum causas tractare.

Qualis esset Senatus auctoritas.

Fuit apud Senatum omnis Rei P. cura, adeo vt, nec Rex, Dictator, Consul, aut Imperator, inconsulto Senatu, se de Re P. vllatenus interponeret; vnde frequenter in iure nostro legimus D. Marcum, aliosque Cęsares orationes apud Senatum habuisse, vt ei quod rogabant, more maiorum Senatus auctoritas accederet l. oratio. ff. de sponsalibus. l. cum
2 hi. ff. de Transact. l. diuus. ff. de seru. fugit. l. cum hic status. ff. de Donat. inter vir. & vxor. &c. Verum enim verò centum viri qui litibus iudicandis longo post interuallo creati fuerunt & de quibus in l. 2. §. deinde cum esset supra de origin. iur. à senatoribus longè latèque differebant, nam senatores moderandæ soli reipublicæ intenti, controuersas priuatorum lites non iudicabant.

Quot olim essent Senatorum genera?

Senatores triplicis generis fuisse constat. Patricios, qui à centum illis patribus à Romulo primum creatis originem traxerunt. Conscriptos, qui postea in eorum locum, & ordi-
3 nem conscripti fuerunt. Et Pedarios, qui facultatem dicendæ sententiæ non habebant, sed taciti in aliorum sententias pedibus ibant.

Qui sint effectus senatoriæ dignitatis.

Dignitas senatus communicabatur non tantum ipsis senatoribus, sed etiam eorum vxoribus, post mortem quoq; ipsorum, & donec alijs inferioris ordinis nō nupserint l. 8. item & liberis, omnibusq; eorum descendentibus siue naturales, siue adoptiui sint. l. 10. etiam ante senatoriam dignitatem

I susceptis,

susceptis, & natis, l. 5. item et post mortem patris l. 7. non sic conceptis, & natis, post amissam patris dignitatem, licet; si concepti sint antequã pater a senatu remoueatur, senatoris
4 filij dicantur. d. l. 7. item & emancipatis d. l. 7. nisi sint adoptiui, qui dignitate patris, adoptiui gaudent quamdiu in familia eius manent non emancipati l. 6. retinent tamen semper dignitatem patris naturalis, & si ab alijs etiam inferioris dignitatis adoptati sint. d. l. 6.

Secundo loco inter magistratus qui in vrbe sunt recensentur Consules de quibus in Titulo.

De Officio Consulis.

Tit. X.

SVMMARIVM.

1 *Quod sit Consulis Officium.*

2 *Conciliatur l. 1. h. t. con l. si. rogatus §. fin. ff. de Manumiss. vindict.*

Quod sit Consulis Officium.

Consulis Officium erat præbere consilium manumittere volentibus, & alia facere de quibus in l. 1. Circa quam animaduertendum est, dum in ea dicitur quod Consul apud se manumittere non potest, si eueniat quod minor 20.
1 annis sit; nam totum contrarium videtur statuere idem Vlpianus auctor vtriusque legis in l. si rogatus. §. fin. ff. de Manumiss. Vindict. dum ibi scripsit; Consulem apud se manumittere posse etiam si euenerit, vt minor 20. annis sit. Vterque enim locus accipiendus est; quod scilicet, nõ possit manumittere, ita vt ipse causam manumissionis examinet sic procedit lex nostra. Cæterũ probata manumittendi causa
2 apud collegã poterit ipse manumittere vt in d. l. si rogatus.

Tertio loco recensetur Præfectus prætorio, de quo in Titulo.

De Officio Præfecti Prætorio.

Tit. XI.

SVMMARIVM.

1 *Qui sint Præfecti Pretorio.*
2 *Vbi essent eorum sedes.*
3 *Qualis olim esset eorum dignitas.*
4 *Quibus comparentur.*

Qui sint Præfecti prætorio.

1 QVales apud Reges Tribuni celerum, apud Dictatores magistri equitum tales fuere Præfecti prætorio apud Cæsares, qui cum bellis alijsq; negotijs occupati, in omnibus, liminibus imperij quod valde amplum erat, adesse non possent, Prætoria, idest, sedes, & Atria erexerunt quibus in re militari exercitatissimos, et iam omnibus prope honoribus perfunctos, præfecerunt.

Sedes præcipuas horum Præfectorum prætorio, quatuor fuisse constat. Vna erat in Oriente. Altera in illirico de quibus
2 in Tit. *de Officio* Præfecti prætorio Orientis & Illirici Tertia in Africa de qua in Tit. de Officio Præfecti prætorio Africæ. & Quarta in Italia de qua in Codice Theodosiano in l. 12. in Tit. de Extraordinarijs muneribus Tit. 16. lib. 11.

Qualis olim esset eorum dignitas.

Horum dignitas, & potestas maxima fuit, nam supremi iudices erant, de appellationibus aliorũ cognoscebant, l. præcipimus, C. de Appellat. ipsi verò sine appellatione ius dice-
3 bant aduersusque eorum sententias ipsimet non alij magistratus restituebant l. 1. h. t. l. vnica, C. de Sentent. Præfect. prætor. Præter Ciuiles & Criminales causas, belli etiam, & armorum administrationem tractabant, nec modo res bellicas, sed etiam disciplinam benè viuendi curabant, vt in d.

l. 1. In iudices inferiores animaduertebant, ac ius dummodo nihil legibus contrarium facerent, statuebant l. 2. & 3. C. eod. Sicque potestatem principi proximam, & propè æqualem habebant. Libellus tamen ei datus, litis contestationem non inducebat l. 1. C. eod. sicut principi datus l. 1. C. Quando libell. principi dat lit. contestat. fac.

QVIBVS COMPARENTVR.

Sed quibus hodie Præfecti prætorio comparentur dubium est. Accursius Cardinales, & Episcopos his comparauit. quā
4 opinionem Bart. & nonnulli alij probant, Alij iure reprehendunt. Bald. & Iaf. Regibus similes aiunt, quod ab his, sicut ab illis prouocatio non fit. Marius Salamonius Præfectis prætorio Apostolico, qui vulgò Auditores Rotæ dicuntur, æquiparat. Budæus variat, & nunc magno Franciæ Cācellario, nunc Constabulario, nunc Magno magistro hospitij similiores affirmat. Hispani auctores Præfectum prætorio eum interpretati videntur, quem vulgo supremo Regis consilio Præsidentem vocant. & dubia quidem res est.

Quarto loco recensetur Præfectus Vrbis, de quo in Titulo.

De Officio Præfecti Vrbi.
Tit. XII.

SVMMARIVM.

1 *Quod sit officiū Præfecti Vrbi.*
2 *Ad quid & vsque ad quem locum extenderetur eius potestas.*
3 *Lapidem pro milliario Boni auctores accipiunt.*

Quod sit Officium Præfecti Vrbi.

PRæfectus Vrbi ius dicebat in vrbe, & criminum omniū cognitio, quæ intra vrbem admittebātur, ad ipsum pertinebat l. 1. Cura etiam annonæ ad eius officium spectabat d. l. 1. §. cura carnis, Item quies popularium, disciplina specta-

7 ſpectaculorũ,& cætera id genus de quibus in d.l.1.§.quies; varijsq; pœnis vtebatur, animaduertẽdo in facinoroſos vt in d.l.1. Cauſarum verò ciuilium, & pecuniarum nulla ei cognitio erat. Præterquam certis ex cauſis, veluti in negocijs argentariorum vt in l.2. Verum hæc poteſtas vrbis fi-
1 nes, aut certè centeſimum lapidem, ſeu milliare non excedebat l.1.§. cum vrbem, & l.vlt. Milliaria enim conſtitutis lapidibus ſignabantur. Primusque fuit Gaius Gracchus, ſi Plutarcho credimus in vita Gracchorum, qui ſingulis mil-
3 liarijs lapideas columnas ſpacijs ſigna præferentes defixit. Inde factum', vt lapidem pro milliario boni authores frequenter vſurpent Martial.lib.3.Epigram.

Ad lapidem Torquatus, habet prætoria quartum

& Tranquillus de Tyberio, iterum Appia vſque ad ſeptimum lapidem,ſed proſpectis modo, nec aditis vrbis mœnibus,redijt,Sueton.in Tyberio.

Quinto loco recenſentur Quæſtores de quibus in Titulo.

De Officio Quæstoris.
Tit. XIII.

SVMMARIVM.

1 *Quæſtorum Origo.* 2 *Quot ſint Quæſtorũ genera.*

ORIGO QVAESTORVM.

ORigo Quæſtoris creandi antiquiſſima apud Romanos fuit, ſuoque tempore memorat Vlpianus indifferenter tam patricios, quam plebeios creari ſolitos fuiſſe, eo quod ingreſſus eſſet, & quaſi primordium, gerendorum honorum, ſententiæque in Senatu dicendæ l. vnica in fine
2 hoc Tit. Quippe hic erat Ordo Romæ, vt quis primum fieret Quæſtor, deinde Aedilis, poſtmodum Prætor, ac denique Conſul,vt ita per honorum gradus nobiles viri ad con-

ſulatum

ſulatum tenderent, nec tranſcendendo media, infimis ſumma continuarent iuxta l. vt gradatim, ff. de Muner. & honoribus quemadmodum M. Fuluius, & M. Curtius Tribuni Plebis contra T. Quintium Flaminium ex Quæſtura Conſulatum petentem, præclarè diſſeruerũt Liuius lib. 39. Neq; officit, quod ſupra diximus in Tit. de Origin. Iur. adoleſcentes Romæ prima comendatione Aedilitatem conſequi ſolitos fuiſſe, id quod & Cicer. tradit lib. 3. de legibus, dũ ſcribit, Aedilitatem primum eſſe ad dignitates aſcenſum, nam Reſp. verum eſſe Aedilitatem primum fuiſſe magiſtratum. Cæterum ante Aedilitatem Quæſtura geri ſolebat, quæ non erat ex ordine magiſtratuum: Nec Vlpianus noſter hoc loco ſcribit, Quæſturam primum fuiſſe magiſtratum, aut primum honorem, ſed introitum, ac veluti primordium gerendorum honorum; ſic Cicer. 8. in Verrem ſcribit, Quæſturam eſſe primum gradum honoris.

Quot ſint Quæſtorum genera.

Porrò, Quæſtorum varia fuerunt genera; Quidam enim publicæ pecuniæ curam gerebant; & in prouincias mitti ſole-
2 bant, vt vectigalia exigerent, indeque pecuniam exactam fideliter aſſeruarent, & in neceſſarios vſus diſtribuerent d. l. vnica, §. ex quæſtoribus hoc Tit.

Alij candidati principis dicebantur, qui epiſtolis eius in ſenatu legendis vacabant d. l. vnica, §. ex quæſtoribus.

Fuerunt præterea, & Quæſtores parricidij, qui capitalibus rebus præerant de quibus diximus ſupra in Tit. de Orig. iur.

Sexto loco recenſentur Prætores, de quibus in Titulo.

De Officio Prætorum.
Tit. XIIII.

SVMMARIVM.

1 *Quot olim fuerint Prætores.*
2 *Quæ fuerit Prætorum auctoritas.*
3 *Prætores an habuerint ius gladij.*
4 *Communis error facit ius.*

QVOT

QVOT OLIM FVERINT PRAETORES.

DVo olim Romæ Prætores fuerunt, qui in ciuilibus causis ius reddebant. Vnus qui ius dicebat inter Ciues, & Vrbanus appellabatur. Alter, qui inter peregrinos, vel inter ciues, & peregrinos, & Peregrinus dice-
2 batur l. 2. §. cumque Consules supra de Origin. iur.

Quæ fuerit Prætorum auctoritas.

Penes Prætores fuit, omnis publici, ac priuati iuris potestas, sic vt causas, aut ipsi cognoscerent omnes, aut ijs cogno-
2 scendis iudices darent l. 1. C. eod. l. 1. infra de iurisdic. omn. iudic. Hinc tria illa verba do, Dico, & Addico. Dabant siquidem iudices, & iudicia Dicebant ius nonnunquam per se iudicando; Addicebant denique inopes debitores qui soluendo non erant ex l. 12. tab. in temporariam seruitutem creditoribus, vnde Milphio seruus apud Plaut. in Penulo.

Neque id vnde efficiat, habet vbi in ius venerit
Addicet Prætor familiam totam tibi

Quantaque olim fuerit Prætorum iurisdictio, ipsorum edicta demonstrant, quę tam amplam materiam interpretandi, ac de iure respondendi iurisconsultis præbuerunt; eaque quæ voluntariæ erant iurisdictionis, ac mixti imperij etiam peræquè atque Consules exequebantur l. 1. & 2. hoc Tit. l. 2. infra de iurisdict. omn. iudic.

Dixi quod Prætores in ciuilibus causis ius reddebant, nam de criminibus eorum cognitio non erat; specialiter tamē per senatusconsultum Syllanianum vno casu data fuit cognitio Prætori, nempè si Dominus à familia occisus esset, l. 1. l. si seruus, & l. lege Cornelia, ff. ad S. C. Syllan. vt ob id miretur Eulgos. quomodo Prętor habuerit ius gladij, cùm Pręfectus Vrbis omnia sibi crimina in Vrbe vendicaret l. 1. supra de
3 Offic. Præfect. Vrb. Sed mirandum non est, quia vt dixi, specialiter hoc ei per S. C. Syllan. tributum fuit. Et sic pro ratione temporum, Prætores etiam ius gladij habuisse cōstat.

Famosa,

Famosa est sub hoc Tit. l. Barbarius Philippus, qui cum esset seruus, præturam petijt, & obtinuit, eamque gessit; & quia dubium esse poterat, an gesta per eum valerent; Respondit Vlpianus quod sic. Ex quo colligunt DD. & præsertim
4 Accurs. quod communis error facit ius, quod etiam docet tex. in l. 3. in fine, ff. de suppelect. legat. & facit l. 1. C. de Testam.
Septimo recensetur Præfectus Vigilum de quo in Titulo.

De Officio Præfecti Vigilum. Tit. XV.

SVMMARIVM.

1 *Quid sit Officium Præfecti Vigilum.*
2 *Verbalis castigatio.*
3 *Pudor & verecundia interdum est loco pœna.*

Quod sit Officium Præfecti Vigilum.

OFficium Præfecti Vigilum erat, per totam noctem vigilare, ac curã adhibere, ne per negligentiam vt sæpe euenire solet, incendij casus oriatur l. 1. 2. & 3. Ob idq; de incẽdiarijs funibus effractoribus, & similibus cognoscebat, poteratq; in eos animaduertere, vsq; ad fustem, & flagella. l. 4. Quod si grauius atq; atrocius delictũ esset quam vt eiusmodi pœna vindicari deberet, vt puta quia dolo malo incẽdium commissum esset, ad Præfectum vrbis res remittenda erat. d. l. 4.

Quandoque tamen seuera interlocutione comminatus etiam fustium castigationem remittebat d. l. 3. §. cognoscit. Id autem verbis tantum, aliquem corripi, non iniuste constitutum esse videtur; nam satis sustinuisse videtur pœnæ ex leui
1 offensione, qui verbis duntaxat paulo asperioribus emendatus sit, homo præsertim ingenue, & liberaliter educatus, cui pro supplicio verecundia, & pudor esse debent. Nam & Pontifex Innocentius Agathensem Episcopum, qui non nihil

nihil deliquerat propter pudorem laboresque quos pertu-
2 lerat, quosque supplicij loco sibi esse iubet, absolui imperat in c. cum dilecti extra de Accusat. vnde &, interpretes ibi notant, pudorem, & verecundiam pœnæ loco subrogari, culpamque si leuis sit extinguere. Sic apud Plaut. in Mo-
3 stellaria, Teuropides senex à Callidate rogatus vt filio suo ignoscat, qui patris ora verebatur, neque in conspectũ suum præ pudore, & verecundia prodire audebat, quod substantiam, suam penè omnem prodegisset, ignoscit illi, dicens, se satis à filio supplicij sumpsisse, modo adolescentem pudeat tantum fecisse sumptum. Plaut.

Callid. *Omnium primum sodalem me esse scis gnato tuo.*
Is me adijt: nam illum prodire pudet in conspectum tuum.
Propterea quod fecit, quæ te scire scit, nunc te obsecro.
Stultitiæ atq; adolescentiæ eius ignoscas, tuus est.

Teurop. *Non potuit venire Orator magis ad me impetrabilis.*
Quam tu. neq; illi sum iratus nec quicquam succenseo.
Si hoc pudet fecisse, sumptum supplicij habeo satis.

Et sic ex ijs constat, Veteres leuia delicta admonitione tãtum, & verborũ castigatione corripuisse; scribit Liui. 2. bell. punic. lib. 7. cum Lucani & Volscentes qui ad Annibalem defecerãt traditis Annibalis præsidijs quæ in vrbibus erant Romanis se dedissent. Clementer a Q. Fuluio Consule con verborum tantum castigatione ob errorem præteritum receptos fuisse; & apud Dionem Liuia eos qui propter adolescẽtiam, aut imprudentiam, aut ignorantiam, aliove casu volentes deliquerint, aut inuiti arbitratur esse tantum admonendos propositisque minis continendos. Cuius oratione permotus Augustus plurimos verbis solum admonitos dimisit. Dion. in August. & hæc quo ad magistratus qui in vrbe erant.

Quo autem ad magistratus qui extra Vrbem proficisci debebant mittebantur tales magistratus, vel in prouincias Consulares senatus populique nomine con generali summoque imperio, Vt Proconsules, & eorum Legati de quibus in Titulo.

De Officio Proconsulis, & Legati.

Tit. XVI.

QVID SIT PROCONSVL.

PRoconsul est, qui con potestate Consulis in Prouincias mittebatur, dictus quasi Consul procul missus & ideo statim etiā atq; vrbe egressus erat vbiq; proconsularia insi-
1 gna habebat. l. 1. sic & Legatus Papæ vbique insignibus vtitur non idem Archiepiscopus Abb. in c. ex tuarum de Auctorit. & Vsu pal. iurisdictionem etiam exercebat, voluntariam tamen non contentiosam l. 2. eam enim solum in Prouincia sibi decreta exercere poterat. d. l. 1. & 2. in qua & summum imperium, atque maius omnibus post principem habebat. l. 7. & 8.

Quod sit Proconsulis officium.

Proconsul postquam ingressus prouinciam erat, mandare iurisdictionem legato suo debebat, neq; tamen hoc ante facere poterat, quàm fuerit prouinciā ingressus l. 4. §. post hæc.
2 Aliquando tamen, & ante poterat, veluti si necessariam moram in itinere patiatur, & maturissimè legatus in prouinciam peruenturus sit, d. l. 4. §. aliquādo. Adimere autem postquam mandauerit iurisdictionem legato Proconsul licet. Summo iure posset, attamen hoc facere non debebat inconsulto principe l. 6. §. sicut. Et Ratio est, quia, vt inquit. Cuiac. obseruat. lib. 7. cap. 21. non optat ipse sibi legatum, sed

sed ei datur quasi adiutor ex senatusconsulto. Solebat etiam Proconsul custodiarum, hoc est reorum in vinculis detentorum, (sic enim custodias accipit Vlpianus pro reis delatis, qui in vinculis, & carceribus detinentur ob eam rem sic appellati, quia custodiuntur) cognitionem legato mandare, vt de crimine cognoscens, si reos condemnatione dignos animaduerterit, non ipse iudicet, sed ad se procõsulem præauditas custodias remittat, (præauditæ custodiæ tum di-
3 cuntur cum rei tanta cura, diligentiaque auditi sunt, & examinati, vt nihil præter sententiam diffinitiuam supersit) sin verò innocentes eos, & ita absolutionem merentes compererit, ipse legatus liberet l.6. in principio; Quod mādati genus extraordinarium dicitur cùm regulariter is condemnare possit, qui absoluere l.3. ff. de Re iudic. sed innocentiæ fauor id suadet sustineri, neque nouum ea de causa videri debet, si is absoluere possit, qui non condemnat, l. fin. §. adeo, C. vbi Senat. vel Clariss. Clem. 1. & ibi Gloss. extra de Hæretic. Circa aduocatos autem Proconsulem patientem esse oportere item petentibus aduocatos indulgere debere præsertim fœminis, pupillis, vel aliàs debilibus, & ijs, qui per potentiam aduersarij se aduocatos non inuenire dixerint idem Vlpianus tradit in l.9. §. circa aduocatos.

Reuersus postea Proconsul, eo ipso quod portam Romæ ingrediebatur, imperium deponebat l. vlt. Sic & Episcopi, atque Archiepiscopi, vrbem Romam ingressi omnem authoritatem deponunt, adeo vt, nec Archiepiscopus insignia Crucis ante se deferre, neque Episcopus sacerdotia conferre possit, quod à Fulgosio, Oroscio, Corasio, Rebuffo, & alijs adnotatum est in d.l. vlt.

Quid sit Proconsulis Legatus, & eius Officium.

Legatus Proconsulis est, qui in minoribus & ciuilibus locum Proconsulis tenet, & eius vice fungitur, propriamque habet iurisdictionem, & suo iure l.4. infra de Offic. eius, licet non ante quàm ei à Proconsule mandata sit, l. 13. gladij tamen potestatem non habet d. l.6, nisi ea prærogatiua à Principe

singulari fauore extra ordinem donatus sit, vt olim Legatus Gordiani Proconsulis Africæ, quem gladij potestate succinctum fuisse Capitolinus in Gordiano scribit. sed solum accusatione coram Proconsule proposita, processum instruere poterat, condemnatoria sententia ipsi Proconsuli reseruata d.l.6.in principio,& l.vnica, C.de offic.Proconsul.suspecti autem tutoris, cognitionem, & si nonnihil criminis admixtum habeat, pupillorum tamen vtilitas suadet, legato dari, l.1.§.damus, ff.de suspect.Tutor. l. cognitio infra de offic.eius. Item & iudicis dandi ius legatus habebat l.12.Neque officit, quod à iudice Iudex datus, iudicis dandi non habeat potestatem l. à iudice, C. de iudic. nam legatus iudex datus non est, sed mandatam habet iurisdictionē, vnde aliud est mandare iurisdictionem, aliud iudicem da-
5 re, nam iudex datus, cum ei vnius tantum causæ cognitio committatur vt in l. sæpè in fine con l. seq. infra de offic. Præsid.iurisdictionem non habet, sed est veluti nudus quidam minister eius, qui eum dedit, c.fin.§.fin.extra de offic. delegat. ideo mirum non est si iudicem dare non possit. At qui mandatam habet iurisdictionem, quia iurisdictione fungitur, licet alieno beneficio l.1.§.1.infra de offic. eius potestatem dandi iudicem habet, l.cum prætor, §.is quoque, ff. de iudic. Manumitti autē, vel adoptari apud legatum Proconsulis non poterat, quia nec apud eum legis actio erat, hoc est, liberum, & absolutum vtriusque iurisdictionis & contentiosæ, & voluntariæ exercitium l.2. in fine, & 3. & plura quid sit legis actionem habere dixi supra in Tit. de Adoption. Sed obstare videtur tex.in l.apud Proconsulem, ff.de Manumiss. vindict. vbi & apud legatum proconsulis
6 manumittere possumus. Cuiac.obseruat.lib.1.cap.1. vt tollat contrarietatem, sic emendat d.l.apud proconsulem, vt negatiuè legatur, in hæc verba; (sed & apud eius legatum manumittere non possumus) quæ lectio negatiua abest à pandectis florentinis. Ideo mihi magis placet lectio affirmatiua, quæ est communis, & in pandectis florentinis habetur; Et pro resolutione contrarietatis considero, quod Proconsules statim vbi Romam egressi erāt, iurisdictionem habe-

habebant, voluntariam tantum non contentiosam, & ideo apud eos manumitti, & emancipari poterant, tam liberi, quam serui, vt inquit I.C. in d.l. 2. apud legatum verò nemo manumittere poterat, quia talem iurisdictionem non habebat, id est, voluntariam, Addit l. 3. nec adoptare posse legatum, quia apud eum legis actio non est, quod intelligendum est secundum l. 2. nempè statim vbi Roma egressus est, proconsul, & per consequens antequam in prouinciam ingressus sit, & Ratio est, quia legati nullam habent iurisdictionem, nisi à Proconsule eis mandata sit, l. 13. Proconsul autem non debet mandare iurisdictionem legatis nisi postquam fuerit prouinciam ingressus, l. 4. §. fin. ideo mirum nõ est, si non possit manumittere nisi postquam fuerit proconsul prouinciam ingressus, & eis iurisdictionem mandauerit; & sic cessat contrarietas. Iurisdictio, vt Accurs. & alij hic in l. 2. notant dicitur, quæ redditur in inuitos: voluntaria quæ in volentes.

Vel mittebantur magistratus in Cæsareas prouincias con Imperio non æquè libero, sed ad principis diploma restricto, vt Præfectus Augustalis, de quo in Titulo.

De Officio Præfecti Augustalis.

Tit. XVII.

1 *Quid sit Præfectus Augustalis & vnde dictus.*
2 *Aegypti regio fertilissima.*
3 *Nilus fluuiorum maximus.*

Quid sit Præfectus Augustalis, & vnde dictus.

PRæfectus Augustalis est qui Aegypto præficiebatur ideo sic dictus quia ab Augusto primum authoritatẽ accepit. Marco Antonio enim, & Cleopatra Aegypti Regina deuictis Præfectum illuc mittendum esse Augustus censuit, &
1 Augustalem appellari voluit. l. 1. & 2. C. de offic. Pręfect. August.

gust. isque non prius imperium deponebat, quam Alexandriam ingressus esset successor eius, licet in prouinciam venerit. l. vnica. Quod in alijs præfectis & præsidibus secus est, quippe qui deponunt præfecturam & imperium, cum successores prouinciam ingrediũtur. l. 4. §. antequã & l. 10. atq; adeo biduũ ante §. fin. Auth. de Administrat. collat. 7.

Aegyptus regio est fertillissima in qua citissime fruges omnes maturescunt, adeo vt tertio die illic legumina nasci Pli-
2 nius scribat lib. 18. c. 7. & alibi omni mense sationem fieri libr. 17. cap. 18. vt non immeritò publicum orbis horreum veteres ægyptum dixerint, quę maxima terræ fœcunditas, mirabilis est, cum aquę celestes eam non adiuuent, sed hoc Nilus efficit omnium fluuiorum maximus coloni vice fungens quemadmodum scribit Plin. libr. 18. cap. 18. & Põp. Mela lib. 1. de situ orbis, Nam vt inquit Seneca, sterilis, aut fertilis annus est, pro vt ille magnus influxit, aut partior, vnde Tibulus ad Nilum, lib. 1.

Te propter nullos telus tua postulat imbres:
Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

Et Claudianus de Raptu Proserpinæ.

Aegyptus sine nube ferax, imbresque serenos.
Sola tenet secura poli, non indiga venti
Gaudet aquis, quas ipse vehit; Niloque redundat.

Item mittebantur similiter in Cæsareas prouincias con imperio non æquè libero, etiam Præsides de quibus in Tit.

De Officio Præsidis. Tit. XVIII.

1 *Quid sit Præses.*
2 *An Præses possit deportare.*
3 *Quod sit Præsidis officium.*

QVID SIT PRAESES.

PRæsidis nomen generale est, & ad omnes in vniuersum prouinciarum rectores porrigi potest vt dicitur in l. 1. Proconsulis vero appellatio specialis est, nam Proconsul eligebatur ex Consulibus, & consulis loco in decretam sibi

pro-

1 prouinciam mittebatur vt ibi Consulis vices ageret, nam quo anno quis consul fuisset, sequenti Proconsul remanebat, et prouinciam con imperio sortiebatur; Propriè tamen Præsidis nomen eos significat, qui post Principem (non quidē vt Principes, quemadmodum Proconsules) maius imperium in decreta sibi prouincia habent. l.4. Ius enim gladij habebant, & in metallum damnandi potestas eis per-
2 missa erat l.6.§.qui vniuersas, vt ob id mirum videri debeat, cur eis etiam in insulam deportandi potestas non esset l.2. §.1.ff.de Pęnis, nam si ius gladij & ita potestatem reos morte multandi habebant multò magis & deportandi? Respondeo Præsidem prouinciæ pronunciare quidem posse, quem deportandum l.diui, ff. de pœnis cæterum assignare insulam damnato, quæ non sit in prouincia, cui præsidet, non posse ne suæ iurisdictionis terminos excedere videatur l.fin.supra de offic.pręfect.Vrbi, ideo imperatori rescribere debet, vt assignet insulam l.inter §.1.& 2.ff. de interdict. & relegat. quam si sub se Præses haberet posse eum quoque assignare crederem con Corasio in d.§. qui vniuersas per l.relegatorum ff.de interdict.& Relegat.

Quod sit Præsidis officium.

De omnibus causis de quibus vel Pręfectus vrbi vel Præfectus prætorio itemque Consules, & Prætores cæterique Romæ Magistratus cognoscebant Præsidum prouinciarum in sua prouincia cognitio erat l.10. Omnia enim prouincialia desideria, quæ Romę varios iudices habebant ad officium pręsidum pertinebant, l.11. Verum licet is qui prouinciæ præerat omnium Romæ magistratuum vice, & officio fungeretur non tamen ei spectandum erat, tam quid Romæ factum esset, quam quid fieri deberet l.12.nec enim vt inquit Cicer.Philip.9.maiorum exempla querenda sunt, sed consilium eorum, a quo exempla nata sunt inquirendum, & Iustinianus non à iudicibus exempla, sed veritatem, legumque & iustitiæ vestigia sequenda esse decreuit, l. nemo, C. de sentent.

Ad

Ad officium Præsidis etiam pertinebat, curare vt pacata atque quieta esset Prouincia, id quod facilè obtinere poterat si eam malis hominibus purgaret, l. 2. & 13. Item sacrilegos latrones, Plagiarios, fures, atque eorum receptatores, sine quibus latro diutius latere non potest inquirere, atque coercere debebat. d. l. 13. illicitas exactiones, venditiones metu extortas, vel sine precij numeratione, lucra prohibita, item ne potentiores viri, humiliores, iniurijs afficerent, & ne tenuis vitæ homines, sub prætextu aduentus officiorum, vel militum, limine vnico vel breui suppellectili ad aliorum vsus translatis iniurijs vexarentur Præses prouidere debebat l. 6. in principio & §. ne potentiores. Liminis verbo eo in loco, significat. I.C. paruam quandam domunculam, aut locum, quem tenuiores homines inhabitāt. Iuuenalis Satyr. 3.

Limine summoueor, perierunt tempora longi
Seruitij nunquam minor est actura clientis.

& sic vult Vlpianus propter aduē tum magistratuum, & militum, inopes & tenuis vitæ viros, sua non esse priuandos habitatione, translato suæ casulæ vsu in aduenas. Obseruare debebat etiam Præses vt in adeundo se facilem præberet ita tamen vt in vlteriorem familiaritatem prouinciales non admitteret, nam ex cōuersatione æquali contemptio dignitatis nascitur vt dicitur in l. 19. sed & in cognoscendo neque excandescere aduersus eos, quos malos putabat neque precibus calamitosorum illacrimari. d. l. 19. Fines etiam prouinciæ suæ excedere non debebat, nisi voti soluendi causa & dummodo non abnoctaret l. 15. sic & Romæ Tribunis diem integrum abesse Roma prohibitum fuit, vt scribit. Gell. lib. 3. cap. 2.

Vel mittebantur etiam Magistratus in prouincias con iurisdictione limitata, allegataq; aut ad certam causarum vniuersitatem, vt Procurator Cæsaris de quo in Titulo.

De

De officio Procuratoris Cæſaris, vel rationalis.

Tit. XIX.

1 *Quid ſit Procurator Cæſaris.* 2 *Quod ſit eius officium.*

QVID SIT PROCVRATOR CAESARIS.

DVos Procuratores habebat Princeps, per quos negotia ſua adminiſtrabat, vnus Cæſaris dictus qui priuatum Cæſaris patrimonium moderabatur, Alter Fiſci qui publica principis iura tuebatur. Sed vterque poſtea alio no-
1 mine Rationalis appellatur, eo quod & hic, & ille rationes principis tractet, l. 2. C. de Modo mulctar. Procurator tamen fiſci Rationalis Reipublicæ, procurator verò Cæſaris, rationalis rei priuatæ dicitur, l. fin. C. de Aduocat fiſc. l. vniuerſi, C. de Fund. rei priuat. lib. 11. ex quo conſtat particulam illam, vel rationalis in Rubrica poſitam, accipiendam eſſe, pro, ideſt rationalis. Sed & interdum etiam procuratorem Cæſaris pro Fiſci procuratore accipi, & è contrariò docet Alciat. in l. procurator, C. de edend.

QVOD SIT EIVS OFFICIVM.

Princeps Romanus, à quo iura naſcuntur l. meminiſſe, C. vnde vi, legibus viuere volens, quamuis legibus ſolutus eſſet, l. digna vox, C. de legibus, ne quod alijs non licet, in ſua cau-
2 ſa ipſe ſibi ius diceret, l. 1. C. Ne quis in ſua cauſa, Magiſtratum creauit, procuratorem Cæſaris dictum, qui in prouincia inter ſe & priuatos iudicaret l. 1. & per Tot. Tit. C. vbi cauſæ fiſcales. de crimine tamen non cognoſcebat, quia nec pœnæ conſtituendæ ius habebat, l. vlt. & ſic de pecuniarijs cauſis tantum, inter Principem, ſeu Fiſcum, & pri-

uatos Procurator Cæſaris cognoſcebat d.l. 1. C. vbi cauſ. fiſcal. & præſertim vbi colonorum Principis negocium vertebatur, cognitione alijs iudicibus pœnitus interdicta l. dominicis Eod. Tit. preterquã in cauſa criminali l. cũ aliquid Eod. Tit. Adminiſtrabat ẽt Procurator Ceſaris priuata ipſius Ceſaris negocia, adeo quod quecũq; ab eo geſta erãt, perinde comprobabãtur, ac ſi ab ipſomet Cæſare geſta eſſent, l. 1. Vel etiam mittebantur Magiſtratus con iuriſdictione limitata ad certum locum, vt Iuridicus Ciuitatis Alexandriæ de quo in Titulo.

De Officio Iuridici Alexandriæ.

Tit. XX.

1 *Quid ſit Iuridicus Alexandriæ.*

2 *Alexandriæ Vrbis dignitas.*

Quid ſit iuridicus Alexandriæ.

Licet iuriſdictio totius Aegypti ad Præfectum Auguſtalem pertineret, & moris eſſet in prouinciarum adminiſtratione à Præſidibus prouinciarum iudices dari, Attamen peculiariter Alexandriæ potentiſſimæ Aegypti Ci-
1 uitati ab Auguſto iudex datus fuit, iuridicus appellatus quaſi iura dicens, & iuridicundo præpoſitus, Et quia apud eum legis actio erat, vt dicitur in l. 1. hoc eſt, libera de negotijs quibuſcunque iuriſdicundi poteſtas, nam apud eum legis actio eſſe dicitur, qui actus & virtutes legis habet, vt imperare; vetare, permittere, & punire, l legis virtus, ff. de legibus. Ideo apud eundem quoque adoptare quis poterat d.l. 1. eique etiam ſpecialiter conceſſa fuit tutoris datio l. 2. & vlt. hoc Tit. & donationis inſinuatio, l. vnica, C. eod.

Alexandriæ vrbs Aegypti, fuit potentiſſima, & caput; ſic appellata quod conditorem habuerit magnum illum Alexan-
2 drum Macedonicum, cuius corpus ibi iacere Strabo ſcribit lib. 17.

lib.17.Tantaque olim fuit huius loci dignitas,& æstimatio, vt medicis ad se, suamque commendandam artem, satis fuerit dicere,se Alexandriæ eruditos floruit, si quidem Alexandria omnium liberalium artium scholis.

Post exposita Magistratuum genera,& officia, consequens est etiã explicare officium eorum,quibus iurisdictionẽ, & potestatem suam Magistratus demãdare solẽt,de quo in Titulo.

De Officio eius cui mandata est iurisdictio.

Tit. XXI.

1 *Quid sit mandare iurisdictionem.*
2 *Qui possint mandare iurisdictionem.*
3 *Qualiter iurisdictio mandari possit.*
4 *Quis dicatur iudex datus,& in quo differat ab eo cui mandata est iurisdictio.*
5 *Quæ mandari non possint.*
6 *Quæ sit potestas illius cui iurisdictio maudata est.*

Quid sit mandare iurisdictionem.

1 Mandare iurisdictionem est alteri, vel magistratui, vel etiam priuato,vices suas in iure dicundo committere l.1.3.& vlt.

Qui possit iurisdictionem mandare.

Mandare iurisdictionem is demum potest, qui eam suo iure, hoc est,vel à Principe,vel à lege habet l.5. infra de iurisdict.
2 non qui alieno beneficio,idest,nec à lege,nec à principe,sed à Magistratu accipit,nam is mandatam sibi iurisdictionem alteri demandare non potest, l. vlt. &c. Ratio est, quia qui mandatam suscepit iurisdictionem proprium nihil habet, sed eius tantum qui mandauit iurisdictione, & auctoritate fungitur l.1.§. qui mandatam, etiam si prætor sit, qui alienam exequitur iurisdictionem l.3.

L 2 Quali-

Qualiter iurisdictio mandari possit.

Mandari iurisdictio potest, vel omnis in vniuersum, vel species vna; vel inter certas personas generaliter, vel etiam specia-
3 liter de vna re, l. solet, con l. seq. infra de iurisdict.

Vniuersa mandatur iurisdictio, cùm omnis in vniuersum cognitio, & iudicatio ciuilium causarum alteri committitur, l. 1. §. damus, ff. de Suspect. Tutor. l. 1. §. fin. ff. Quis & à quo; sicut facit Proconsul legato l. obseruare, §. fin. supra de Offic. Proconsul, & legat.

Mandatur species una iurisdictionis, ueluti certo negociorum generi aliquis præponitur, ut cum Pedaneis iudicibus, humiliorum, causarum, iudicatio committitur, l. fin. C. de Pedan. iudicibus.

Inter certas personas generaliter mandatur iurisdictio, veluti, cùm committitur inter pupillos, & uiduas l. 1. C. de iurisdict. l. unica, C. Quando imper. inter pupil. & uiduas.

Inter certas uerò personas specialiter mandatur iurisdictio, ueluti, cùm committitur inter Titium, & Mæuium in certa, & particulari aliqua lite, l. Prætor infra de iurisdict. Quãuis hoc casu, magis propriè iudex dari dicatur, quàm mandari iurisdictio l. sæpè, §. fin. con l. seq. supra de offic. præsid. Vnde & iudex datus, quem interpretes nostri delega-
4 tum vocant, Is est, cui vnius causæ tantum cognitio commissa est l. iubemus in fine, C. de episcop. & cleric. l. a iudice, C. de iudic. Quo fit, ut re diligentius considerata, aliud sit mandare iurisdictionem, aliud iudicem dare d. l. sæpè con l. seq. Nam iudex datus, siue mauis delegatus, non habet iurisdictionem l. ait prætor, ff. de iudic. Idcirco lata sententia iudex esse desinit l. iudex Eod. Tit. eamque non exequitur, sed ille qui eum dedit l. à diuo pio Eod. Tit. At ille cui iurisdictio mandata est, licet proprium nihil habeat, attamen mandantis iurisdictione utitur l. 1. §. fin. suamque exequitur sententiam, nam mandata ei iurisdictione, censentur, & omnia ea mandata sine quibus iurisdictio explicari nequit l. ult. Item iudex datus alium iudicem dare non potest l. à iudice, C. de iudic. & Ratio est, quia ipse iudiciario tantum

munere

munere fungitur, hoc est, ipsemet de causa iudicare debet. At ille cui mandata est iurisdictio iudicem dare potest, l. cum prætor, ff. de iudic. quia mandata iurisdictione totum iuris dicendi officium transit l. 1. §. damus, ff. de Suspect. Tutor. & dando iudicem non abdicat à se iurisdictionem, sed notionē tantum transfert, l. ait prætor, ff. de Re iudicat.

QVAE MANDARI NON POSSINT.

Mandari non possunt, nec mandata iurisdictione transferuntur ea, quæ specialiter, hoc est, nominatim, & expresse, seu peculiariter, & singulari quadam prærogatiua, lege, sena-
5 tusconsulto, vel constitutione principis, tribuuntur, sed ea tantum, quæ iure magistratus, hoc est, iure communi, & vsitato more maiorum competunt l. 1. & Ratio est, quia si priuatorum mandatorum fines diligenter sunt custodiendi, l. diligenter, ff. mandat. & qui mandatum suscepit, alteri delegare vices suas nequit, l. 2. ff. si Mensor fals. mod. dixer. multo magis præscripto legis, vel principis ex certa causa aliquid specialiter mandantis, parendum erit? Ideo merum imperium, quod à lege specialiter datur, mandari non potest, nec mandata iurisdictione transfertur, d. l. 1. Nisi in casu absentiæ eadem l. 1. & dummodo absentia sit necessaria secundum Glos. & DD. ibi; Absentia autem dicitur necessaria, quando iussu principis abest, §. ad hæc prohibemus Auth. de Collat. nulla enim alia ex causa datur facultas magistratui migrandi extra prouinciam etiam si vellet adire principem, l. nullus, C. de Offic. Rect. prouinc. Imo si sine iussu principis discesserit efficitur reus criminis læsæ maiestatis, §. si quis autem Auth. de Administrat. quod adeò verum est, vt licet abesse possit magistratus voti soluendi causa, tamen ei pernoctare non liceat, l. 15. supra de offic. præsid. Neque placet quod Bart. Dec. & alij tradunt in d. l. 1. & ad alia impedimenta extendunt, scilicet, quod, & si sit occupatus magistratus propter multitudinem causarum, vel propter infirmitatem], adhuc etiam causas meri imperij mandare possit, eo quia eadem militet ratio in infirmitate,

quæ

quæ & in absentia; quia sicut absentia impedit iudicem, quod non possit tractare causas meri imperij, ita & infirmitas; nam Resp. solam absentiam de per se non operari effectum delegationis, sed requiri etiam, quod absit iussu principis, quo casu videtur facta delegatio con auctoritate, & consensu principis, & propterea mirum non est, si mandare, ac delegare possit in hoc casu, quod non est in infirmitate, & alijs impedimentis.

Sic, & decretum interponendum in alienatione rerum minoris mandari non potest l. 2. quia Prætori specialiter fuit cõcessum l. 1. ff. de Reb. eor. qui sub tut. vel cur. sunt, l. 1. C. de Præd. minor. Similiter, & transactio alimentorum, quia Prętori specialiter fuit concessa, mandari non potest l. cum hi in principio, & in §. sed nec mandare, ff. de transact. Eodem modo, & Tutoris datio, quia his tantum competit, quibus nom natim lege datum est l. muto, §. tutoris datio, ff. de Tutel. alteri mandari non potest l. nec mandante, ff. de Tutor. & Curat. dat. ab his qui ius dand. hab. Neque obstat l. 4. h. t. vbi cognitio de suspectis tutoribus mandari potest, & tamen Prætori in Vrbe, & Pręsidi in prouincia nominatim data fuit l. 1. §. damus, ff. de Suspect. Tut. l. 1. §. suspecti, ff. ad S.C. Turpil. & §. 1. Instit. de suspect. Tutor. quoniam Resp. cognitionem de suspecto tutore sine accusatione, sine qua tutor vt suspectus plerunque reijcitur ob segnitiem vt in l. 3. §. præterea, & §. fin ff. de Suspect. Tutor. posse quidem propter vtilitatem pupillorum mandari vt in d. l. 4. secus si ob dolum solenni accusatione suspectus postuletur, nam tunc, non apud alios, quam apud Pręttores, vel Præsides fieri poterit vt in d. l. 1. §. suspecti, ff. ad S.C. Turpil.

Mandata igitur iurisdictione ille, cui mandata est, proprium nihil habet, hoc est eorum nihil habet, quæ specialiter mandanti; lege aliqua sunt concessa, sed eius qui mandauit tan-
6 tum iurisdictione fungitur, hoc est ea auctoritate, quæ iure communi solet magistratibus competere d. l. 1. §. qui mandatam; nimirum de ciuilibus causis cognoscendi nec non ad eius cognitionis, iudicijque effectum, coercendi, alias sine modica coercione iurisdictio explicari non posset. d. l. vl.

pro-

propterea concessa iurisdictione, & omnia etiam ea concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potest l. 2. infra de Iurisdict. Illud tamen obseruandum est quod si is qui mādauit iurisdictionem decesserit, antequam res, ab eo, cui mandata est iurisdictio, geri cœperit soluitur mandatum l. 6. infra de iurisdict. sed si res geri cœperit & coram eo cœptum sit iudicium, ibi etiam finem accipiet l. vbi cœptum ff. de iudic. nam & Paulus scribit solere iudices à Præside datos in tempus etiam successorum eius durare, cogique pronunciare l. venditor §. fin. ff. de iudic. Porrò, morte eius quoque cui mandatum est, finiri iurisdictionem constat l. inter causas §. 1. ff mand. nisi sub nomine dignitatis rescriptum esset. §. & hæ verò iubemus Auth. vt nulli iu dic. collat. 9. cap. quoniam abbas de offic. delegat. dignitas namque sicut ecclesia nunquam moritur c. liberti ecclesiæ 12. q. 2. l. annua §. Attia ff. de Annuis legat. c. si gratiosè de Rescript. in 6.

Et hęc de Magistratibus verum quia magistratibus assistebant etiam Assessores, ideo, & de his dicitur in Titulo.

De Officio Assessorum.

Tit. XXII.

1 *Quid sit Assessor.* 2 *Quod sit eius officium.*

QVID SIT ASSESSOR

ASsessores dicuntur Iurisperiti, quos Præsides in prouincias secum ducebant, vt eorum consilio ius dicerēt. Nec enim Assessoris officium est iudicare, sed consulere, non pronunciare, sed assistere l. 2. C. de Assessor, Ideo & Cō siliarij dicuntur in l. 5. h. t. à magistratuque ipso eligebantur, vt tradit Cicero pro Quintio, eisque nonnunquam à

Præ-

Præsidibus proficiscentibus causas decidèndas delegari cõsueuisse,& tunc Pedaneos proprie dictos esse Alciat. lib. 1. Parerg. cap. 41. annotauit. Peritos ac prudentes etiam, eos esse oportere constat, aliàs si imperitia vel imprudentia eorum ius aliter magistratus dixerit, quã oportuerit, ipsi tenẽtur l. 2. infra. Quod quisque iur. Dicere tamen solebat Alexander seuerus imperator, qui primus salaria Assessoribus constituit, eos esse promouendos, qui per se Rem P gerere possent, non per Assessores, vt Lampridius in Alexandro scribit.

Quod sit eius officium.

Horum officium describitur in l. 1 & qui possint assidere traditur in l. 2. 3 & vlt. Mortuoque magistratu intra tempus, Assessorib. suis salariũ residui tẽporis deberi, deciditur in l. 4. quod salarium ex pecunia publica soluebatur, vt colligitur ex l. vlt. & probatur in §. festinabis Auth. de mandat. princip. Fallit tamen si eodem tempore Assessores alijs Præsidibus assedissent, nam tunc eis non debetur d. l. 4. sicut nec etiam debetur, si successorem ante tempus magistratus acceperit. d. l. 4. & Ratio est, quia cum magistratus ante finitam administrationem mouetur verisimiliter eius culpa contingit, ideo nec Assessoribus salarium residui temporis debetur & hęc de Magistratibus eorumque officijs.

Finis Libri Primi.

LIBER

LIBER SECVNDVS Pandectarum.

De Iurisdictione. Tit. I.

DEcursis breuiter generibus magistratuum & officijs eorum, rectè ponitur Tit. de iurisdictione, in qua exercenda potissimum versatur magistratuum auctoritas, inscribiturq; hic Tit. in Pandectis Florentinis simpliciter de iurisdictione. At in vulgata editione additur, omnium iudicum. Quidam florentin..m Alij vulgatam editionem magis probant. Vtcunque sit, satis constat tractari in hoc Tit. de iurisdictione, tam in Ciuili, quam in

Criminali, vt in l. Imperium, tam maiorum, quam minorum iudicum, vt in l. si idem, & in l. magistratus.

QVID SIT IVRISDICTIO.

Iurisdictio est nomen generis & speciei, sicut adoptio l. 1. supra de Adopt. & Agnatio, l. pen. ff. vnde legit.

Generaliter accipitur pro omni cognitione, tam in Ciuili, quàm in Criminali causa cap. 1. §. 1. de Pace Constantiæ in
1 Vsibus feudorum; quo sensu non distinguitur ab Imperio, & Definitur vt sit publica iuris dicendi tam in ciuilibus, quam in criminalibus causis potestas.

Specialiter accipitur pro cognitione in causa ciuili, & definitur, vt sit publica in ciuilib. causis iuris dicēdi potestas, l. 1. §. damus, ff. de suspect. Tutor. & secundum hāc significationē iurisdictio distinguitur ab Imperio, nam Imperium in specie accipitur, pro coercione, & ideo illi magistratus dicuntur esse con Imperio, qui possunt coercere l. 2. infra de in ius vocand. l. nec magistratibus, ff. de iniurijs con similibus. At quia coercio duplex est, alia in Criminali, alia in Ciuili causa, inde factum est, vt Imperium sit duplex, Aliud Merum, Aliud Mixtum, seu non merum l. vl. supra de offic. eius l. Imperium hoc Tit.

QVID SIT IMPERIVM.

Imperij vox sine vlla adiectione, cum de Populo, aut Principe loquimur, vniuersam, ac supremam eius potestatem, & ditionem significat l. 1. supra de Constitut. Princip. Quæ &
2 merum Imperium, & mixtum, & iurisdictionem, &. alia multa etiam extra iurisdictionem continet; pro vt est condere leges d. l. 1. (errant enim qui condendæ legis potestatem ad merum imperium pertinere tradun; cum nec in delinquentes animaduertatur, nec ius in foro dicatur) officia creare l. Barbarius in fine supra de offic. Prætoris, indulgen tiam, & gratiam delinquentibus concedere l. 1. C. de sent. pass. & infra ad S.C. Turpil. per totum; veniam ætatis Tot. Tit. de his qui veniam ætat. impetrauer. sententias etiam in criminalibus mutare, l. Diui, ff. de Pœn. & alia multa facere, quæ nec in iurisdictione, nec in Imperio versantur, &

soli

soli principi competunt, & ad solum eius supremum. Imperium pertinent.

Quid sit summum Imperium.

Imperium diuidere possumus, vt Aliud sit Summum, quod scilicet, apud solum principem residet, Aliud Merum,
3 & Aliud Mixtum; Atque hinc cessabit antiquorum altercatio, An apud solum principem sit merum imperium, de qua olim magna contentio fuit apud duo iuris nostri lumina Lotharium, scilicet, & Azzonem, facta etiam equi apud sequestrum sponsione. Hic enim apud omnes maiores magistratus esse contendebat. Ille verò apud solum principem, pro quo Henricus Imperator, qui tum fortè Bononiam venerat suæ causæ nimium fauens pronunciauit. Nam debemus intelligere apud solum Principem, summum Imperium esse, & regimen Rei P. & non ad alium, sed merum Imperium esse apud illos quibus Princeps concessit, veluti, olim apud Consules, Dictatores, Quæstores parricidij, Præfectos prætorio, Prætores, Præfectos Vrbi, Proconsules, Præsides, & alios, de quibus in l. 2. §. exactis supra de origin. iur. in lege prima, ff. ad S.C. Syllan. in lege prima, §. in vrbem supra de offic. præfect. Vrbi in lege septima, in fine, supra de offic. proconsul. in l. illicitas, §. qui vniuersas supra de offic. præsidis Idem, & in mixto dicendum est, vt apud illos consistat, quibus a principe datum est; Et sic non est supremum imperium con mero, & mixto confundendum, cum ista a supremo proficiscantur, licet DD. hactenus confuderint, & simul miscuerint, ex quo infinitæ prouenerunt interpretum confusiones, quæ facilè diluentur per prædicta.

Vidimus de summo, ac supremo imperio, quod apud solum principem residet; videamus nunc de Mero quod etiam maioribus magistratibus competit, & ipsum definiamus simul con Vlpiano in l. imperium hoc pacto.

Quid sit merum imperium.

Imperium Merum est habere gladij potestatem ad animaduertendum in facinorosos homines quod etiam potestas appellatur. Interpretes secuti Bartolum alio modo definiunt, dicentes Vlpianum hic non definire merum imperium, sed exempla tantum ponere. ego verò Deffinitionem, ac Descriptionem apposuisse Vlpianum censeo in hoc secutus Angel. Fulgos. Alciat. Loriot. Rebuff. Bolognet. & alios.

4

Meri propria significatio est, vt ea tantum notet quæ sola sunt simplicia, & pura neque alteri rei aliquo modo permixta sic stipulatio dicitur merum factum continere cum factum tantum, non dationem continet l. qui res §. qui Romæ ff. de solutionibus mera pœna, quæ nullam rei, aut eius quod interest persecutionem habet l. vnica in fine infra si quis ius dicenti non obtemperauer. merum aurum non commixtum con alio metallo, sed per se purum l. idem Pomponius infra de Rei vendicat. Sic igitur, & merum imperium a iure consultis dicitur quasi purum, solum nec vllatenus iurisdictioni, idest, ciuilium causarum cognitioni coniunctum non probo sententiam Bartoli, vt merum dicatur liberum quo ad principem, & quo ad alios non.

Gladij autem appellationem, reiecta accursiana expositione intelligo de ciuili delictorum punitiuo prout Angel. & omnes moderni faciunt alias enim si intelligeretur de materiali tantum prout Accurs. Bart. & plures alijs ex antiquioribus crediderunt sequeretur quod non omne vltimum supplicium pertineret ad merum imperium sed illud tantum quo vita adimitur gladio materiali quod non est dicendum; nam Lex Pompeia de parricidio pertinet ad merum imperium & tamen non punit parricidam gladio, sed alia pœna §. alia Inst. de Public. iudic. Item mors naturalis datur per suspensionem concremationem damnationem ad bestias, & præcipitationem, & tamen omnes illæ pœnæ

5

læ pœnæ continentur sub hoc nomine gladij vt omnes fatentur. Neque obstat l. aut damnum §. 1. ff de Pęnis, ibi animaduerti oportet gladio non securi, non telo non laqueo, quia Resp. quod ideo ibi intelligitur de materiali, quoniam Iudex in sententia sua vsus fuerat eo verbo, gladij, quæ sententia semel dicta neque augeri, neque minui potest, sed quoquomodo dicta est ita mitti debet executioni. sic apud Spartianum legimus, quod Antoninus Caracalla pessimus Imperator qui iusserat. Papinianum gladio feriri eo quia fratricidium excusare noluerat, erga percussorem hæc verba protulit. gladio oportuit te exequi iussum meum, non securi. Et sic gladij appellatio intelligitur nedum de materiali, sed etiam de ciuili, & ita gladij appellatione merum imperium, seu ius vitæ, & necis significatur. Ideo autem de gladio mentionē facit I.C. quia meri imperij nota, & signum est gladius quem soli Imperatores gestare solebant, item Præfecti prætorio quibus illum Imperatores cōcedere solebant, Sic Traianus Scuram Liciniū ad præfecturam promoturus gladium ei porrigens, in hęc verba locutus fuit, Accipe hunc gladium, vt eo si bene Imperauero, pro me, sin male, contra me vtaris. Atque inde est, quod magistratus, qui habent merum imperium deferrunt gladium ante se cap. non solum cap. sunt quædam 23. quæstio. 5. ad denotandum eos habere vitæ, & necis potestatem.

Quot sint Gradus meri imperij.

Meri imperij DD. plures gradus faciunt. Bart. sex ponit, dicens, Aliud esse merum imperium maximum. Aliud Maius Aliud Magnum. Quoddam paruum; Quodam minus, & quodam Minimum.

In Primo gradu meri imperij maximi ponit Bartol. potestatem condendi leges.

In secundo gradu maioris imperij ponit vltimum supplicium membri abscissionem, damnationem in perpetuos carce-

ceres, & in metallum coercionem.
In tertio gradu magni imperij ponit Deportationem.
In quarto gradu parui imperij ponit Relegationem, & Torturam.
In quinto gradu minoris imperij ponit modicam coercionem corporis.
In sexto, & vltimo gradu minimi imperij ponit leuem mulctam.
Ego autem merum imperium diuidam in Magnum, Mediocre, & Paruum: exemplo Pauli I.C. qui lib. 5. recept. sentēt. Tit. 17. tria suppliciorum genera facit summa, Mediocria & Minima, ideo & ego, tres gradus meri imperij constituam.
Primi gradus meri imperij quod magnum vocamus multa, & uaria exempla adduci, ac in medium afferri possunt.
Primum exemplum erit, ultimum supplicium, quod exercetur in quatuor elementis, scilicet in terra cum quis decapitatur, qua pęna nobiles damnari solent l. moris est §. sed .n. ff. de Pœn. in aere, cum furca suspenditur quod pœnæ ge-
7 nus exercetur in latrones l. capitalium §. famosos ff. de Pęn. & in seditionis auctores l. si quis aliquid §. auctores ff. Eod. in igne cum quis comburitur quod genus pœnæ exerceri solet in incendiarios d. l. capitalium §. incendiarii, in sortilegos, siue aruspices, l. 3. C. de Malefic. & Mathemat. in Monetarios l. 2. c. de Falsa monet. item, & in hæreticos c. super eo de hæretic. lib. 6. & Ioan. cap. 15. ac demum in aqua cum quis in mare, vel flumen proijcitur, qua pœna parricidæ puniuntur §. alia Instit. de Publ. Iudic.
Secundum exemplum erit membri abscissio, quæ pœna, & ipsa capitalis est, & morti æquiparatur §. ad hæc prohibemus Auct. de collat nam pęna afflictiua corporis in aliquo membro, totum corpus affligere dicitur argumento l. vulgaris ff de Furt. quia vt dicunt Philosophi, ac etiam Theologi, anima est tota in toto, & tota in qualibet parte, & ideo si infans dum nascitur è ventre matris eduxerit, aut pedem, aut manum tantum in illis potest baptizari, & baptizatus recipit

pit sacramentum,& si moriatur debet in cæmeterio sepeliri Ricard. in 4. sent. Distinct. 3. Arct. 4. quæst. 3. Bart. & Ias. in l. 3. C. de Posthum. hæredib. instit.

Hęc tamen pœna abscissionis membri de iure Digestorum cognita non fuit. Vnum casum inuenio de iure Codicis in quo pedis amputatio imponitur contra seruum fugitiuum ad hostes transeuntem l. si fugitiui C. de seru. fugit. Alter casus est de iure Authenticorum contra executorem tributorum infideliter scribentem, qui amissione manus punitur §. coges autem Auth. de Mandat. princip. Tertius est de iure feudorum contra vulnerantem aliquem sub fide pacis cap. 1. §. si quis alium De Pace tenēda in vsibus feudorum. Quartus est de eodem iure feudorum contra notarium conficientem instrumentum alienationis feudi cap. Imperialem de Prohibit. feud. alienat. per Federicum. Quintus est de consuetudine contra conficientem instrumentum falsum Gandin. de malefic. Tit. de Pœnis num. 52. & 54.

Illud omittendum non est, quod abscissio vtriusque manus, & vtriusque pedis prohibetur a Iustiniano in §. fin. Authen. Vt nulli iudic.

Tertium exemplum morti proximum erit metalli coercio l. capitalium, & l. quidam sunt, ff. de Pœn. Priscis enim Romanorum religio fuit, hominem quemlibet malum, & Rei P. perniciosum necare, vnde M. Cicero scribit, morte damnare non Romanorum, sed externorum esse in orat. pro Q. Ligario, omniumque crudelissimus Sylla habitus fuit, qui primus Romæ mulctare morte reos introduxit: ideo alia supplicia Romani excogitarunt, vt in metallum coercionem, quod pœnæ genus Tarquinius superbus primus excogitasse fertur, vt tradit Eutropius lib. 1. cap. 10. aquæ & ignis interdictionem, Deportationem, Relegationem, & similia.

Damnati in metallum grauibus vinculis pressi metallicum opus faciebant, nam intra terræ venas metallum perquirebant, arenas lauabant. quod subsidebat, deinde coquebant in fornacibus, diu, noctuque in labore perseuerebant, nullaque ab opere dabatur eis requies, aut laboris intermissio.

Quin

Quin plerunque verberibus vſque adeo augebatur eorum calamitas, vt ob miſeriæ calamitatem mors vita obtabilior illis eſſet. Eademque pœna erat damnatorum in opus metalli, niſi quod leuioribus vinculis premebantur l. aut damnum §. inter eos, ff. de Pœnis.

Quartum exemplum primi gradus meri imperij erit, damnatio ad perpetuos carceres morti ſimillima, quam pœnam habent iura canonica cap. nouimus de verb. ſignificat. cap. quamuis de Pœnis in 6.

Et hæc quatuor exempla, ſcilicet, vltimum ſupplicium, Metalli coercio, membri abſciſſio, & ad perpetuos carceres dānatio ponuntur a Bart. in ſecundo gradu meri imperij. Nos tamen rectius in primo ponimus, quoniam condendæ legis poteſtatem, quam Bart. in primo gradu meri imperij enumerat, iam ſupra diximus, non meri, ſed ſupremi imperij eſſe, quod ad ſolum principem ſpectat.

Addere poſſumus in hoc eodem primo gradu meri imperij, etiam damnationem ad perpetuos triremes, quę & damnationi in metallum, & ad perpetuos carceres, æquiparari rectè poteſt, cum damnentur ad vincula perpetua, & ad opus publicum l. aut damnum, § inter, § quiſquis, §. in miniſterium, & §. fin. ff. de Pœnis. Et ſic conſequenter ſerui pœnæ efficiantur; Neque obſtat, quod hodie iure nouo nemo liber homo per cōdemnationem in perpetuum ad aliquod opus libertatem amittat, vt in Auth. ſed hodie, C. de donat. inter vir. & vxor. quia hoc verum eſt quantum ſit ad diſpoſitionem iuris, ſecus quo ad veram corporis libertatem.

Et ſic omnes ſupradictæ pœnæ, quæ vel vitam, vel libertatem adimunt, rectè a nobis in primo gradu meri imperij poſitæ ſunt, cùm, ſi non mortis, morti ſaltem proximæ ſint.

Secundi gradus meri imperij, quod mediocre appellamus multa etiam, ac plura exempla ſunt, quæ reſpiciunt pęnas acrio
8 ris caſtigationis, ſed quæ tamen, nec vitam, nec libertatem adimunt.

Primum exemplum erit Deportatio, quæ licet eſſet ſpecies exilij atrociſſima, attamen libertatem non adimebat, & ideo media capitis diminutio dicitur in §. minor ſiue media

In.ſit.

Instit.de capit.diminut. Neque obstat tex. in l. cognitionē, ff.de Extraordin.cognit. vbi I.C. scribit, libertatem adimi, veluti cum aqua & igne interdicitur, quod in persona deportatorum euenit; quoniam Resp. quod I.C. in d.l. loquitur de libertate, quæ est iuris Quiritum, sed non adimitur ea, quæ est iuris gentium, ita conciliat Duaren.lib.1.disput. cap.9.& Cuiac.in d.§.minor.

Deportare est hominem de Ciuitate in certum aliquem locū ablegare; vt reliquo orbe disclusus ibi, delictorum suorum pœnam luat successitque hæc deportatio in locum interdictionis aquæ & ignis, vt habetur in l.3. ff. ad l.Iul. peculat. olim enim iure Quiritum Ciui Romano vita adimi nō poterat, quod Cæsar apud Salustium in coniuratione Catilinæ elegantissimè persequitur; & nos suprà diximus. Eodem iure nemo inuitus, Ciuitatem, aut libertatem amittebat, vt Cicero tradit pro Balbo, pro Cecina, & pro Domo sua; Ideo ne delicta impunita remanerent, rationem Romani excogitarunt, qua noxios Ciues, saluis maiorum suorum legibus, Ciuitate pellerent, itaque aquam & ignem eis interdixerunt, vt his subsidijs, quibus humana vita continetur destituti in alias terras migrare, in aliamque Ciuitatem se conferre cogerentur, inquam postea recepti Romanam Ciuitatem amittebant, quia nemo duarum Ciuitatum ciuis esse poterat, vt Cicero in Orat.pro Balbo scribit. In talique interdictione nominatim comprehendebatur, ne liceret eos, quibus aqua, & igni interdictum erat tecto excipere, legeque Iulia de vi publica & priuata tenebantur, qui eos recepissent, celassent, vel tenuissent. Iuuenal.Satyr.3.

Nemo cibo, nemo hospitio, tectoque iuuabit.

Et Ouid.Metamorph.lib.7.

Dij te submoueant ò nostri infamia secli,
Orbe suo, tellusque tibi, pontusque negetur.

Secundum exemplum est, Relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel etiam in insulam, quæ mitior est deportatione, nam Relegati omnia sua iura, & bona retinent, quod non est in Deportatis l.relegati, & l.relegatorum, §.hæc est differentia, ff.de interdict. & Relegat.

N Inter

Inter Relegationem & Deportationem, Budęus in l. capitalium, §. in exulibus, ff. de Pœnis hoc interesse scribit, quod scilicet, Relegatio sit cum quis exire fines patriæ iubetur.
9 Deportatio verò cum præter exterminationem certus etiā locus, ac limitatum spacium circumscribitur d. §. in exulibus. Quæ discriminis ratio non satis probabilis videtur, cū etiam Relegatio interdum in certam insulam fieri, & certus locus Relegato circumscribi soleat vt patet in d. l. relegati & in d.l. relegatorum, & in d. §. in exulibus. Ideo ego existimo simul con Donello in l. 1. C. de Hęred. instit. num. 10. Relegatos à Deportatis distinguere verba sententiæ, sic, vt Relegati intelligantur in quibus eijciendis Præses relegandi verbo vsus sit, Deportati, in quibus vsus sit verbo deportandi, id quod & Bolognetus in l. imperium nu. 77. hoc Tit. voluisse videtur. Cuius rei exemplum etiam nobis præstat Ouidius, qui ab Augusto in Pontum relegatus, neque tamen exul, aut deportatus fuit. Sic enim ipsæ suæ infelicitatis testimonium perhibens lib. 5. Tristit. Eleg. 3. ad Augustum Cæsarem loquitur.

Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest
Nec mea concessa est alijs fortuna, nec exul
Edicti verbis nominor ipse tuis.
Arua Relegatum iussisti visere ponti.

Idem lib. 2. Tristit. Eleg. vnica.

Addo quod edictum quamuis immite, minaxque
Attamen in pœnæ nomine leue fuit.
Quippe Relegatus, non exul, dicor in illo.

Et lib. 5. Tristit. Eleg. 12.

Nec vitam, nec opes, nec ius mihi ciuis ademit:
Nil nisi me patrijs iussit abesse focis.
Ipse Relegati, non exulis vtitur in me
Nomine.

Tertium exemplum est, Tortura, si ad pœnam fiat, Dec. hic in l. imperium num. 49. Socin. num. 24. Orosc. num. 34. Bolognet. num. 79. & alij. Si verò fiat ad veritatem inuestigandam, modò meri, modò mixti imperij dicetur, prout causa sit, ob quam quæstio fiat Bolognet. dicto loco.

Hæc

Hęc tria exempla ponuntur à Bart. sub diuersis gradibus, nam deportationem ponit in tertio relegationem verò & torturam in quarto. Nos tamen omnia sub eodem gradu ponimus, cùm omnes sint pœnæ acrioris castigationis, & per quas corpus acriter afficitur l. si quid erit supra de offic. proconsul. illud animaduertendum est, quod dum Iust. in §. fin. Auth. vt nulli iudic. dixit membrorum dissolutionem esse grauiorem vtriusque manus abscissione, non loquitur de Tortura, sed de dissolutione, & fractione membrorum perpetua, & quæ reducibilis non sit, Rotæ enim inferebantur noxij, & membratim rotarum conuulsi radijs, lentitudine mortis maximo cruciatu perimebantur Vergilius Aeneid. 6.

Saxum ingens voluunt alij, radijsque rotarum.
Districti pendent.

Nota est Ixionis fabula, qui cum cœli honore à Ioue dignatus esset arcanorumque ipsius particeps, Iunonem amatam de stupro interpellauit, illa in sui similitudinem, nubem obiecit, ex cuius complexu centauros genuit. Iupiter indignatus con fulmine eum ad inferos deiecit, Rotæque volubili, ac serpentum plenæ alligauit. Vnde & Vergilius.

Atqui Ixioni vento rota consistit orbis.

Et Ouidius.

Voluitur Ixion, & se sequitur, fugitque;

In hoc eodem gradu poni potest etiam excommunicatio, quæ est meri imperij secundum Innocent. in cap. transmissa de Election. & appellatione mortis de iure canonico comprehẽditur excommunicatio cap. per venerabilem & ibi Abb. Qui fil. sint legit. & eodem modo appellatione pœnæ capitalis Gloss. in cap. 1. in verbo titulos de sent. excommunicat. nam nulla est maior pœna in Ecclesia quam excommunicatio cap. corripiantur 24. q. 3. Ideo Gloss. in §. minor Instit. de capit. diminut. dicit, quod excommunicatus æquiparatur Deportato, & Gloss. in cap. pastoralis in gloss. fin. post princip. de Appellat. dicit, quod æquiparatur relegato.

Item poni potest etiam in hoc eodem secundo gradu meri imperij, carceratio ad tempus, vel condemnatio ad tempus

ad opus publicum l.capitaliũ §.diuus, ff.de Pœnis & tradit post alios Bolognet.d. nu.79.& omnes Moderni volunt.

Tertij gradus meri imperij, quod Paruum dicimus multa etiã exempla afferri, ac in medium adduci possunt, quæ ad exi-
10 stimationem non ad capitis periculum pertinent,& quæ à Bart.in 5.& 6.gradu ponuntur.

Primum exemplum erit, Fustigatio, quæ est famosissima l.fustium, C. ex quibus caus. infam. irroget. quando tamen ex turpi causa irrogatur l. ictus fustium inf. de his qui not.infa.

Secundum exemplum erit,vinculorum publicorum,l.capitalium, §.ad statuas, ff. de Pœnis l.senatusconsulto, ff.de iniur. Intelligo vincula,machinas quasdam ligneas in quibus sunt foramina, vt collum imitatur, non autem intelligo de carcere, cum carcer non sit inuentus ad pœnam, sed ad custodiam l.aut damnum, §.solent, ff. de Pœnis. vide Cuiac. obseruat.lib.12.cap.29.

Tertium exemplum erit, in omnibus pœnis criminum irrogantibus infamiam, vt sunt remotiones à dignitate & missiones ignominiosæ l.2. §.miles, & §. ignominiosam, ff. de his qui not.infam.

In hoc eodem gradu poni possunt etiam pœnæ honorariæ, cuius species multæ enumerantur à Io. Langleo Semestr. lib.10.cap.1.Fuit pœna honoraria illa,quam in militiæ desertores, eosque qui pro patria arma capere recusassent Charundas Thuriorum legumlator constituisse dicitur, lege enim sanxisse eum, Diodorus est author, vt huiusmodi viri muliebribus vestimentis induti,in medio foro sistere cogerentur, terque eodem singulis diebus, ante omnium ora suggesto, eodemque ornatu consistere. Tametsi enim ab antiquis legumlatoribus, mortis supplicio coercita huiusmodi ignauia fuisset, non minus grauis videbatur hæc honoraria mulcta,longè namque(ait ille)mortem præstat op-
11 petere, quam tantam ignominiæ calamitatem, diutius in media patria experiri,tamque abiecto ludibrio ciuibus suis, vulgoque vitam perpetuo obnoxiam trahere Diodorus Sicul.Biblio. suæ lib.12. Fit, & ab eodem mentio honorarij alterius supplicij, quod & Charondæ legibus constitutum

fuit,

fuit, aduersus eos qui calumniæ cuiquam illatæ conuicti fuissent, nempe, vt ij per vrbem myrica coronati circumueherentur, cunctisque sic circum passim ciuibus ostentati, innotescerent, peruulgato supplicij probro, veluti perniciosissimo flagitij genere contaminati, mores gererent, exagitarentur. Additque Diodorus fuisse nonnullos huius sceleris conuictos, quibus sibi ipsis manus afferre, mortemque sibi consciscere iucundius visum fuit, quam in tanta probri ignominia vsquam conspici: d. lib. 12. Fuit & honoraria pœna verbalis castigatio, de qua diximus supra in Tit. de offic. præfect. vigil. sic apud Dionem Liuia, eos qui propter adolescentiam, aut imprudentiam, aut ignorantiam aliove casu volentes deliquerint, aut inuiti, arbitratur esse tantum admonendos, propositisque minis continendos, cuius oratione permotus Augustus reos plurimos verbis solum admonitos dimisit. Dion. in August.

Item poni potest etiam exemplum in pœna pecuniaria, quando pœna fisco applicatur, nam tunc æquiparatur pœnæ corporali secundum Gloss. in l. lex Cornelia in principio, ff. de iniur. & in l. 3. vbi & Bart. notat, ff. de sepulchr. violat. & tradit Riminald. & Bolognet. in d. l. imperium nu. 83.

Et hæc de mero imperio dicta sufficiant. Nunc de mixto videndum est.

Quid sit mixtum imperium.

Mixtum dici nemo ignorat quod alteri rei permixtum est, veluti plumbum con argento l. Idem Pomponius, §. sed si
12 plumbum infra, de Rei vindicat. vel quod naturam diuersorum sortitur, pro vt mixta actio dicitur, quæ tam rei, quam pœnæ persecutionem continet §. sequens Instit. de Action.

Ideo, & Mixtum Imperium dicitur, quod participat, & de Imperio, & de iurisdictione, & quod iurisdictioni, seu causarum ciuilium cognitioni, ita coniunctum est, vt ei inseparabiliter cohæreat l. 1. §. vlt. supra de offic. eius. vnde recte possumus dicere, quod qui habet iurisdictionem, hoc quoque

Im-

Imperiū habere intelligitur vt in l.vlt. Eod. Tit. de off. eius. Atque hinc patet, merum, & mixtum inuicem opponi, quod & facetum illud Martialis Epigramma de Caupone rauenatæ ostendit. ibi.

Sit scisterna mihi, quam vinea malo Rauennæ
Cum possim multo vendere pluris aquam
Callidus imposuit, nuper mihi caupo Rauennæ
Cum peterem mixtum, vendidit ille merum.

Mixtum igitur Imperium dicitur secundum Vlp. in d.l. imperium; illud, cui iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Papinianus autem in l. 1. §. fin. supra de offic. eius, scribit, Mixtum imperium esse, quod iurisdictioni cohæret id quod postea in modica coercione consistere dixit Paul. in l. fin. Eod. Tit.

Sciendum tamen est, differentiam esse. An in mixto imperio insit iurisdictio, vt in d.l. Imperium; An verò mixtum im-
13 perium cohæreat iurisdictioni, vt in d.l. 1. §. fin. Nam.

Mixtum Imperium, cui iurisdictio inest, illud est, in quo vis imperij magis elucet, quam iurisdictionis, veluti, cùm Prætor in integrum restituit l. eaque, ff. ad l. Municipal. iudices litigantibus dat l. 1. hoc Tit. bonorum possessionem decernit l. 3. cauere iubet ex causa damni infecti l. 4. in possessionem ventris nomine, aut legatorum seruandorum causa mittit l. 4. §. vlt. supra de offic. eius, alijsque extraordinarijs postulationibus, quas nos officij iudicis implorationes vulgò dicimus, morem gerit l. hæreditas in fine, ff. de Petit. hæredit. l. pecuniæ. §. actionis, ff. de verb. significat.

Mixtum autem imperium, quod iurisdictioni cohæret illud est, quod deseruit iurisdictioni, & eius explicandæ causa exercetur d.l. 1 §. fin. supra de offic. eius quod postea in modica coercione consistere dicitur in l. vlt. Eod. Tit.

Sed dubium est in quo consistat hæc modica coercio, Bart. in
14 l. 2. nu. 2. hoc Tit. putat eam consistere in verbis non in re, & ita intelligit, d.l. vlt. & probatur etiam.

Primo per l. 1. ff. de iur. patronat. vbi libertus inofficiosus patrono castigatur à Præside verbis, sub comminatione seueritatis non defuturæ, si rursus causam querelæ præbuerit.

Se-

Secundo per l. 1. §. cum patronus supra de offic. præfect. vrbi; vbi si patronus à liberto contemnatur, Præfectus vrbi pro modo querelæ corrigere, aut comminari, aut fustibus castigare, aut vlterius in pœna procedere potest.

Tertio per l. nec quicquam §. de plano supra de offic. proconsul. vbi dicitur posse Proconsulem de plano libertum non obsequentem verbis emendare & filium à patre oblatum, qui non vt oportet, conuersatur, minaciter terrere.

Quarto per l. 3. supra de offic. præfect. vigil. vbi Præfectus aut fustibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt aut seuera interlocutione comminatus fustium castigationem remittit.

Sed hæc iura, nihil faciunt ad rem; quia ista castigatio verbalis, quæ honoraria dicitur, ex causa criminis originem trahit, & ideo meri imperij infimi, prout supra etiam a nobis posita fuit, & non mixti, censeri debet.

Credo igitur ego, hanc modicam coercionem, quæ iurisdictioni cohæret, consistere in executione rei iudicatæ in ciuilibus.

In actione enim reali fit executio, modo, & forma tradita in l. qui restituere infra de Rei vindicat. quæ est, vt si rem habeat Reus, militari manu cogatur eam restituere, si non habeat, sed dolo desierit habere, condemnetur quanti Actor in litem iurauerit, si nec habeat, nec dolo desierit habere, quanti Actoris intersit.

In actione autem personali, fit executio captis pignoribus l. si quis à liberis §. si quis ex his, ff. de liber. agnoscend. & hanc coercionem habēt etiam Magistratus municipales l. quemadmodum §. magistratus, ff. ad l. Aquil.

Fit etiam coercio mulctis impositis l. 1. §. ex hoc rescripto, ff. de ventr. inspic. Est autem mulcta pœna pecuniaria, qua Magistratus pro modo iurisdictionis suæ contumaces, &
15 inobedientes coercent l. 2. §. vlt. infra si quis in ius vocat. non ierit l. si qua pęna 131. & l. aliud est fraus 144. ff. de verb. significat. Mulctam inde dictam M. Varro scribit lib. 19. rer. human. quòd cùm olim pecuniaria peccati pœna vna tantum exigi soleret, vt Ouis, aut Bos, multa, seu multiplex

postea

postea exigi cœperit; Mulctæ vocabulum, non latinum, sed Sabinum esse, idem Varro author est. Erat autem olim maxima, mulcta triginta boum, & duarum ouium; minima autem vnius ouis Gell lib. 11. cap. 1. cuius solemnia verba hæc fuisse idem Gell. ex Varrone scriptum reliquit. M. Terentio quando citatus, neque respōdit, neque excusatus est. Ego ei vnam ouem mulctam dico. inde postea lege Aterina in pecunia mulctari cœptum fuit, & oues, singulas denis æris, boues centum æstimatæ fuerunt Gell. dicto loco.

Bart. tamen in vltimo gradu meri imperij, putat mulctam esse meri imperij. Sed animaduertendum est, quod constituitur differentia, inter pœnam, & mulctam. Primo quia mulcta
16 infligitur contumaciæ, pœna delictis. Secundo, mulcta est pecuniaria tantum, pœna ne dum pecuniaria, sed etiam corporalis. Tertio mulcta consistit in solo arbitrio iudicis quamuis arbitrando, modum lege præscriptum excedere non possit l. eos, C. de Modo mulctar. pœna ex constitutione iuris pendet d. l. aliud est fraus, & d. l. si qua pœna.

Item coercetur debitor etiam captura personæ l. cum ab eo, ff. ad l. Iul. peculat. nam debitores detinentur, si creditoribus non satisfaciant datis bonis Gloss. in l. 3. §. tutores, ff. de suspect. Tutor. & ibi Bart. num. 3.

Carcer de iure ciuili duplex est, alter ad custodiam delinquentium, alter ad custodiam debitorum. Si carceratio fiat ex causa delicti, est meri imperij, quia idem iudicatur de principio actus, quod de ipso actu l. oratio, ff. de sponsalib. con
17 similibus, ideo si Reus carceretur ad hoc vt inde cōtra eum inquiratur de delicto, talis carceratio erit meri imperij, sicut ipsum delictum, pro quo detentus fuit. At si carceratio fiat ex causa debiti, erit mixti imperij, nam potest quis in multis casibus detineri in carcere pro debito, donec satisfaciat l. 1. C. Qui bon. ceder. poss. & d. l. cum ab eo, ff. ad l. Iul. peculat.

Hæc distinctio mixti imperij, cui iurisdictio inest, ab eo quod cohæret iurisdictioni, non caret fructu, & vtilitate; quia
18 Mixtum Imperium, cui iurisdictio inest, mandari quidem nominatim potest l. 4. supra de offic. eius. Cæterum manda-
ta sim-

ta ſimpliciter iuriſdictione non tranſit, niſi ſingularis fauor cauſæ poſtulet d.l.4. At mixtum imperium cohærens iuriſdictioni, non modo ſpecialiter mandari poteſt, ſed etiam generaliter mandata iuriſdictione tranſit, quia ſine eo iuriſdictio nulla eſſet l.vlt.ſupra de offic.eius & propterea dicitur in l.2.hoc Tit.quod data iuriſdictione, omnia cenſentur data,ſine quibus iuriſdictio explicari non poteſt, & hæc de imperio & mero, & mixto dicta ſufficiat reſtat nunc vt & de ſimplici iuriſdictione dicamus.

Quid ſit ſimplex iuriſdictio?

Simplex iuriſdictio ſecundum eundem Vlpianum in eadem l.imperium, eſt iudicis dandi licentia. Mirantur plerique quod Vlpianus iuriſdictionem eſſe iudicis dandi licentiam
19 dixerit,adeò vt & nonnulli paulò audaciores cōtenderint, legendum eſſe, non iudicis dandi,ſed iuris dicendi, contra fidem omnium exemplarium. Ego autem, nihil verius & ad tempora Vlpiani accomodatius dici potuiſſe exiſtimo, nam eo tempore,Prætores,& alij ſimiles magiſtratus, iudicia, & iudices dare in cauſis priuatis & pecuniarijs magis, quàm iudicare ſolebant. Qua ratione idem Vlpianus docere volens quam latè pateat ius dicentis officium, ait in l.1. eum poſſe iudices litigantibus dare,nec vllam cognitionis, aut iudicationis mentionem facit. Sed poſtea poſteriorum Imperatorum temporibus, nempe à Diocletiano vſque ad Iuſtinianum, cognouerunt Magiſtratus, ac dandorum iudicum mos ferè obſoleuit. Primus enim conſtituit Diocletianus, Præſides poſſe cognoſcere,de quibus cauſis ante iudices dabant,& vetebantur ipſi cognoſcere l.placet, C. de Pedan.iudic.vnde ſi ad tempora Vlpiani inſpiciamus, rectè dicimus;iuriſdictionem eſſe iudicis dandi licentiam; ſi verò poſteriora tempora, nō malè definiemus iuriſdictionem eſſe cognoſcendi, iudicandique facultatem in cauſis priuatis, ac pecuniarijs. Et hæc de iuriſdictione etiam dicta ſufficiant.

Cognita iuriſdictione ſuccedit impetratio iudicij, qua in par-

te,ne quis,aut petere,aut concedere,ius,iudiciumve iniquũ audeat,primum edicitur, vt quod quisq; iuris quis in alium statuerit,vel obtinuerit,eodem & ipse contra se vtatur,quę est æquissima lex talionis, & vtilis constituendis rectè iudicijs regula in Titulo.

Quod quisque iuris in alterum statuerit vt ipse eodem iure vtatur.

Tit. II.

1 *Edictum quod quisque iuris ad quid pertineat.*
2 *Differentia inter magistratum ius nouum et iniquum statuentem & partem impetrantem.*
3 *Si Doctor consuluit in vno casu, & similis sibi contingat, an teneatur sequi illud consilium contra se.*
4 *Quid si magistratus Assessorum opera vtens aliquid noui statuerit.*
5 *Quid de Procuratore.*
6 *Et an omnes possint vti retorquutione contra impetrantem.*

EDictum quod quisque iuris, quod Ciceronis ætate in vsu etiam fuisse ex eodem Cicerone Epist. 1. ad Q. Fratr. lib. 1. constat, & cui conuenit illud. Quod tibi fieri non vis,alteri ne feceris, dictum ab Alexandro seuero adeò dilectum,& veneratum,vt illud in Palatio,& alijs publicis operibus præscribi iusserit, quemadmodum Lampridius in il-
1 lius vita narrat pertinet non solum ad iurisdictionem coercendam eorum magistratuum, qui ius nouum, & iniquum contra alios statuunt, præcipiendo, statuendo, vel sententiando; sed etiam ad coercendam audaciam partium, quæ & ipsæ ius nouum, & iniquum, iniquam sententiam, aliquodve decretum contra ius aduersus alios obtinent; nam & Magistratus finito officio (quoniam donec illud gerit,in ius vocari non posse constat l.2. infra de in ius vocand.) &

Pars

Pars contra ſe, cum euenerit caſus in eorum perſonis, eodem iure vti tenentur l.1. §.qui magiſtratum, & §. ſi quis.
2 Differentia tamen eſt intr Magiſtratum, & Partem. Nam Magiſtratus non aliter tenetur, niſi quando dolo ſtatuit l.2. & tenetur etiam ſi pars potuerit appellare, & non appellauerit ſecundum Bart. & omnes, quia dolus præponderat culpæ. Pars verò tenetur etiam ſi ſine dolo impetrauerit ſecundum Gloſſ. in d.l.1. in verbo, ſi quis, quæ duplicem rationem reddit. Item non ſufficit magiſtratum ſtatuiſſe nouum ius, niſi & illud nocuerit alicui, quia verba con effectu accipi debent d.l.1.§.hęc autem verba. At ſufficit quod pars impetrauerit, licet eo vſa non fuerit l.3. in principio; non, quia non haberet animum vtendi, ſi caſus eueniſſet, ſed quia ei non euenit caſus vtendi. Secus ſi poſtquam impetrauerit, nolit vti, & renunciet impetratis, nam in hoc caſu ſimul cō Bologneto in d.l.1.§.ſi quis nu.8. exiſtimo, talem impetrantem non incidere in hoc edictum. Ex quibus ſequitur, & infertur quod ſi Doctor conſuluit in vno caſu vno modo, &
3 ſimilis caſus ſibi contingat, tenetur ſequi illud conſilium contra ſe Angel. Alex. & Iaſ. hic nu.19. intellige in conſilio deciſiuo dato iudici, vt eſt caſus in l.2. ſecus in conſultiuo, nam non daretur retorquutio contra conſulentem, ſed cōtra partem, vt probatur in l.3.§.ſi procurator, & tradit Caſtr. hic. Sed quid ſi Magiſtratus Aſſeſſorum opera vtens ali-
4 quid noui iuris ſtatuerit, An Magiſtratus, vel eius Aſſeſſor teneatur, & dicitur in l.2. Aſſeſſorem potius quam magiſtratum puniendum eſſe. Quid de Procuratore? diſtingui-
5 tur in l.3. quod ſi Procurator habet ſpeciale mandatum, vel Dominus ratum habuit, tenetur Dominus, aliàs tenetur Procurator. Deterior eſt conditio Tutoris, Curatoris, & ſimilium perſonarum, quæ indiſtinctè tenentur d.l.3.§.ſi tamen tutor; quod propter vtilitatem pupillorum ſtatutū eſt.

Sed quęro, ſi quis impetrauerit ius iniquum contra Titium, An alij omnes poſſint vti retorquutione contra imqetrantem. Gloſſ. in l.3. §. hæc pœna tenet quod ſolus Titius, ſequitur Bart. Bald. Angel. Caſtr. Roman. Alex. & alij communiter. Ego tamen vereor ne non ſit probabilior opinio aliud exi-

stimantium Azonis, scilicet, Placent. Mart. de Fan. Andr.
6 de Pisis, Fulgosij, Iasonis num. 24. Oroscij & aliorum; Pro qua & verba d. l. 3. §. hæc pœna bene se habent, ibi, *non solum eo postulante qui ab eo læsus est, sed omni, qui quandoque experitur*. Nec est verus intellectus Gloss. quod intelligatur quando impetratio fuit facta contra omnes generaliter, quoniam diuinat & destruit tex. & hoc modo esset de indubitabili, & refragantur etiam verba illa *non solum eo postulante qui ab eo læsus est*, nam si impetratio fuisset generaliter facta, omnes ex impetratione fuissent læsi, & probatur etiam per l. ratas, C. de Rescind. vendit. vbi est tex. expressus, de quo Bart. non videns responsum remittit se ad Cynum ibi, qui diuinando dupliciter respondet, nec minus valet solutio Salicet. hic in d. l. 3. Et quod de postulante, seu aduersario iura loquuntur in l. 1. & 3. in principio, quæ contrariari videntur non ad impetrationis, sed ad iudicij tempus referre oportet l. in delictis, §. si extraneus, ff. de Noxalibus Secundo, vt sua constet, iudicijs, & decretis, vis, atque auctoritas, denunciatur pœnale iudicium his, qui ius dicenti non obtemperant in Titulo.

Si quis iusdicenti non obtemperauerit.

Tit. III.

1 *Duum viri qui dicantur.*
2 *Quæ sit causa huius edicti.*
3 *Quando quis dicatur non obtemperasse iudici.*
4 *Pro extremo iurisdictionis quid sit intelligendum.*
5 *Ad quid detur hoc edictum.*
6 *Quanti ea res est, & id quod interest an idem sint.*
7 *Intellectus l. 1. §. hoc iudicium.*

PRoponitur nobis in hoc Tit. edictum aliud, ad munus, & officium ius dicentis pertinens, quo continetur pœna eius, qui ius dicenti non obtemperauerit. Ait enim Vlpianus in l. 1. *omnibus magistratibus, non tamen Duum viris, secun-*

secundum ius potestatis suæ concessum esse iurisdictionem suam pœnali iudicio defendere. Quidam legunt, *non tantum Duumviris*, Bart. inquirit, vtra lectio melior sit, sed tandem primam recipit, & alij sequuntur.

Duum viri qui dicantur.

Duum viros crebrior Doctorum expositio, magistratus municipales intelligit Bart. Alberic. Angel. Salicet. Alex. & alij Municipia dicta sunt, vt Gell. docet lib. 16. cap. 13. Ciuitates, quæ cum omnino suis moribus, & legibus viuerent, munera con Populo Romano capiebant; vnde & Municipes appellati sunt Ciues illarum Ciuitatum, qui in vrbi-
1 bus suo iure, & legibus vtentes, muneris tamen honorarij con Romanis, tanquam Romani participes erant; ob id municipes appellati quasi muneris participes. Hodie verò municipes dicimus, suos cuiusque Ciuitatis Ciues l. 1. ff. ad Municipalem & de incolis. In more enim olim positũ fuit, vt prouinciarum Præsides in celebriore aliqua Ciuitate residentes, magistratus per cætera municipia constitnerent, quorum opera ius prouincialibus redderetur, neque enim ipsi singulis locis interesse poterant l. præcipimus, C. de Appellat. ob idque Decuriones primum creati fuerũt, qui eodem in municipijs, quo senatores in vrbe munere fungerentur Vall. lib. 6. cap. 32. non iudicandi, scilicet, sed publicè consulendi gratia l. pupillus, §. decuriones, ff. de uerb. signific. ex quibus tamen deligi solebant magistratus, qui ius dicerent, & iudicarent l. rescripto, ff. de Muner. & honorib. neque enim, qui decurio non erat, alijs honoribus poterat in municipijs fungi l. honores §. is qui ff. de Decurionib., & hi iuri dicundo ex ordine decurionum præpositi, magistratus municipales dicti fuerunt; Qui cum sine imperio & potestate essent, l. ea quæ ff. ad Municipalem ius cohercendi non habebant, vt declarat Socin. in d. l. 1. nu. 4. & Ias. nu. 17. nam & inter minores magistratus semper relati fuerunt l. nec magistratibus, ff. de iniurijs.

Ego autem existimo, Duum viros non esse magistratus muni-

cipales iurisdictionem habeant, consequenter etiam & coërcionem habere debent iuxta regulam l. 2. supra de iurisd. iunta l.fin. de offic. eius. Item quia omnes magistratus mulctare possunt, dummodo non sint delegati l. aliud est fraus, ff.de verb.significat. Et dicere, quod intelligi debeat tex. vt scilicet, non possint in magnis causis, magnas mulctas, sed bene in paruis possint paruas mulctas imponere, est contra eiusdem tex.verba, ibi, *secundum ius potestatis suæ*, quod nihil aliud est dicere, nisi quod magni magistratus possunt magnas mulctas imponere, & parui paruas, vnde exceptio de Duumuiris superflua esset.

Alij igitur, Duumuiros accipiunt, non iudices quibus sit iurisdictio, sed qui solum administrationem Ciuitatis & gubernationem habent, nam isti mulctare non possunt quoniam iurisdictionē non habēt, sicut nec Procurator Fisci, & Cęsaris l. 2.& 3.C.de Modo Mulctar. & iste intellectus fuit Petr. Cyn.post Iacob.de Aret.quem etiam sequuntur Bart. Bald. Paul.de Castr.& alij, quorum sententiæ ego magis accedo; tum quod cōtextui magis quadret, cum etiam quia Duumuiri non magistratus municipales, sed Duo erant, qui ex ordine Decurionum eligebantur. Ex ijs enim qui summum honorem in municipijs gerebant, Duo fuerunt, idcirco Duumuiri appellati, quibus carcerum, & negotiorum publicorum cura demandabatur absque potestate tamē mulctandi, l.vnica, ff.de Albo scribend.l.duumuirum, C.de Decurionib.lib. 10.scribit Alciat. Dispunct.lib. 3. cap. 5. & Coras.in l.magistratibus num.7.supra de iurisdictione.

Cæterum quod Accurs. putat Duumuiros fuisse Defensores Ciuitatum, error est; nam Defensores Ciuitatum, non ex Decurionibus sed ex reliquo Ciuium corpore, tres numero eligebantur, quibus salus populi, & tutela vrbis credebatur quorumque partes erant, curare, ne leuioris sortis homines, à potentioribus opprimerentur, idcirco Defensores appellati l. 1. 2. l. defensoribus l. defensores 2. l. per omnes, & l.fin. C. de Defensorib. Ciuitat. Incognitus veteribus Iurisconsultis magistratus, cui iurisdictio ciuilium causarum vsque ad aureos trecentos, & leuiorum criminum cognitio,

legi-

legitimaque castigatio permissa fuit, §. & iudicare, & §. audient Auth. de Defensorib. Ciuitat. dum seuera non exercerent iudicia d. l. defensores. 2.

Quæ sit causa huius edicti.

Causa huius edicti est contumacia non obtemperantis ius dicenti, vt ipsamet Tituli inscriptio indicat, & quod hic edicitur hoc edicto puniri eum, qui magistratui non obtemperauerit, sic accipiendum est, si vsque adeo perseuerauerit in contumacia sua, vt quod extremum est in iurisdictione, non fecerit. Sic enim loquitur Vlpianus in d. l. 1. §. is videtur, qui tex. difficillimus habetur à Doctoribus nostris, adeo vt tres
2 intellectus referat Accurs. septem Bart omnes communes, præter Bulgari vnum, quem cum cæteri repræhendant, Zazius, Duarenus, & recentiores quidam sustentant. Omnes tamen fatentur congrue verba tex. intelligi non posse; nemo enim est qui non diuinet, vel suppleat, vel detrahat, vel verborum proprietatem corrumpat. Communis tamen opinio, vt ex Glossa intricatissima colligitur est, vt tunc di-
3 catur non obtemperatum Iudici, quando, vel principium medium, aut finis iurisdictionis contemnitur, vt sic, in quacunque parte litis fiat inobedientia puniri possit; Et ita, sub extremo intelligunt primum, & vltimum, & ea quæ in iurisdictione media sunt, intelligunt per tex. cum dicit. *Si & sequentia recusauit.* Ego licet non contradicam, omnem inobedientiam Iudici factam, ex causa puniri posse, in nostro tamen edicto, eam solum puniri puto, cum Iudici ius dicenti non paretur, quod quando eueniat, tex. noster satis aperte docet, dum ait, eum videri ius dicenti non obtemperasse,
4 qui quod extremum in iurisdictione est, non fecit; Pro extremo vltimum intelligo, non sicut communis opinio habet, principium; & ideo si quis magistratui ad se vocanti nō paruerit, non continuò tenebitur pœna huius edicti, sed si postquam magistratus eum non comparentem iusserit duci l. iniuriarum actio, ff. de iniur. vel aduersarium in possessionem ire, aut quid aliud simile fieri præceperit, & is adhuc

non

non obtemperauerit, tunc tenebitur pœna huius edicti; quia hoc extremum in iurisdictione est. Cum non possit magistratus vltra decernendo, aut ius dicendo progredi. Sed si sequentia recusauerit, idest, exequutoriales quoque iussus spreuerit, quod certè extremum est in iurisdictione, tunc dicetur non obtemperasse. Id quod non absimili exẽplo apertissimè Vlpianus docet, dum ait, *veluti si quis rem mobilem vindicari à se passus non est*, hoc est, si vocatus non compareat, sperans fortè, vt ita condemnationem euitet, cùm lite non contestata non possit aduersus quenquam Romano iure sententia ferri; *sed duci eam vel ferri passus est;* Adde; scilicet, non incidit in pœnam, quasi non obtemperauerit; quia, licet primo præcepto ius dicentis non paruerit, tamen sequenti præcepto obtemperauit; & idem dicendum est, si pluribus præceptis gradatim vsus sit magistratus, & extremo tantum præcepto paruerit Reus, nam quod extremum est in iurisdictione ab eo factum esse sufficit, vt hanc pœnam effugiat. Idque optima ratione; nam cum & paruisse, & non paruisse eum verum sit, benignius est, edictum ita interpretari, vt pœnam non incurrat, iuxta regulam l. si de interpretatione ff de Pœnis. Cæterum si & sequentia recusauit; hoc est, si eam duci, vel ferri passus non est; tunc non obtemperasse videtur; & consequenter huius edicti pœna tenetur; quia quod extremum in iurisdictione est, non fecit; nec mirum alicui videatur, quòd verba aliqua hic subaudienda sint, cùm huiusmodi schemata apud veteres & bonos Auctores, vsitata sint, vt ostẽdit Duaren. lib. 1. Anniuersa. Disputat. cap. 50. qui vestigia Bulgari sequutus & ibi, & hic, simul con Zazio, hunc intellectum tenet. Et sic punitur ex hoc edicto, qui imperio, seu præcepto iudicis, ad executionem iurisdictionis pertinenti, non obtemperat, quia tunc certum est, eum non obtemperasse ius dicenti; Alioquin qui in ius vocatus non venit, is vtique contumax est, & malè facit? propriè tamen nihil adhuc ei præceptum est, quod contemnat, & in hoc differt hic Tit. qui grauiorem contumaciam habet, quam nos extremum iurisdictionis vocamus, ab illo; si quis in ius vocat. non ierit, qui leuioris con-

ris con-

ris contumaciæ species tractat. Sed animaduertendum est, quod, nec verba edicti ad Actorem contumacem pertinere, nec ratio agendi de qua loquimur contra Actorem locum habere posse videtur, cùm in eo executio iurisdictionis considerari non possit? Resp. quod cum eadem sit petitoris, & eius vnde petitur ratio, Labeo existimauit, petitorem quoque hoc edicto teneri, id quod commodissimè fieri poterit, denegando ei iurisdictionem, vt in l. sed & si per prætorem; §. sed & si dum decreto infra; Ex quib. caus. maior. quo in loco, & hic, Vlpianus Labeonem huius opinionis auctorem laudat. Sed quid dicemus, si Procurator, Tutor, vel Curator ius dicenti non obtemperauerit? & Vlpianus ait in §. si procurator, ipsos hoc edicto puniendos esse, non dominum, vel pupillum; Non enim Dominus, qui procuratorem dat, videtur ei mandare, vt ius dicenti non obtemperet.

Ad quid detur hoc edictum.

Hoc iudicium, non ad id quod interest, sed quanti ea res est, datur, & cum meram pęnam contineat, neque post annum, neque in hæredem datur, tex. est in eadem l. 1. in §. hoc iudicium, qui tex. est difficilis, propterea quod videtur habere in se euidentem repugnantiam, propter illa verba, *non ad id quod interest, sed quanti ea res est*, quæ tanquam diuersa hic ponuntur, cùm tamen paria sint. Triplex enim est interesse; Commune, Speciale, & Conuentum; Commune est, cum res æstimatur quanti communiter valet; Speciale, cum ęsti-
5 matur quanti specialiter valet ad affectum, ęstimantis, Conuentum, cum inter partes conuentum est, vt si aliquid non fiat, pro interesse, soluantur decem, vel viginti; Modo, siue inspiciamus interesse commune, quod veram rei æstimationem continet & de quo propriè loquitur tex. hic, siue speciale quod æstimationem ex affectu speciali habet; (nam de Conuento nihil ad nos) dicendum est, quod idem sit dicere, quanti interest, & quanti ea res est. De communi non est difficultas, tex. est enim apertus in l. fin. ff. de Prætorijs stipulat. & in l. inter hæc verba 179. ff. de verb. significat. De

speciali etiam idem est dicendum; quia tanti mea interest, quanti ea res est quoad affectum, & probatur etiam in l. 1. §. hæc actio ff. Ne vis fiat ei qui in possess. miss. est, vbi si expellitur possessor, dabitur actio contra expulsorem ad id quanti ea res est, id est, quantum specialiter interest expulsi. Idem in l. pen. §. 1. Infra, Ne quis eum qui in ius vocat. est, vi eximat. vbi Actori læso datur actio quanti ea res est, dicit tex. ibi, *quod non continet veritatem, sed quanti per actorem interesse suum æstimatur.* Cum igitur hæc paria sint id quod in-
6 terest, & quanti ea res est, & tot iura hęc duo parificent, quid est, quod hic tanquam diuersa ponuntur? item cùm pœna, & id quod interest diuersa sint, l. pen. §. 1. infra Ne quis eum qui in ius vocat est vi eximat, quid est quòd pro eodem ponuntur? certè mirum videri non debet, si DD. in intelligentia huius tex. sunt fatigati. Dicamus nos simul con Zazio, & Rebuffo, quod res hic ponitur pro offensione, vt sit sensus, quanti ea res est, idest, quanti est offensio, inobedientia, seu contemptus, & pro qualitate illius, rei enim appellatio est generalissima l. 1. §. rei infra si cert. pet. l. rei infra de verb. significat. Sic in l. 1. §. hæc actio infra Ne vis fiat ei &c. quanti res est exponitur, idest, quanti est ea expulsio. Sic in l. 4. §. in eum infra de Damn. infect. quanti ea res est, exponitur idest, quanti damnum est quod inciditur ob omissam cautionem. Et ita videtur sensisse etiam Alciat. in d. l. inter hæc verba, ff. de verb. sign. vbi resoluendo hunc tex. dicit, hic nō venire interesse, sed pœnam, vel grauiorem, vel leuiorem, quo maior fuit Iudex, qui contemnitur, vel quo cōtemptus est maior; & ideo dicitur in tex. quod hoc iudicium meram pœnam continet, & propterea, et si calumniator fuerit actor, nihilominus hæc pœna locum habet, vt scilicet, contempta Prætoris maiestas vindicetur argumento l. si familia supra de iurisdict. Quanti igitur ea res est, vbicumque Actor læditur circa iurisdictionem iudicis idem significat quod id quod interest, & ita procedunt iura adducta. Cæterum si & actor lædatur & offendatur iurisdictio, quia maior est ratio offensæ iurisdictionis, quàm interesse actoris, quiescit, & cessat interesse, & solum consideratur offen-

sio iu-

ſio iuriſdictionis,& ideo in hoc caſu quanti ea res eſt,non id quod intereſt, ſignificat, ſed offenſionem iuriſdictionis, vt
7 ſic quanti ea eſt, & pro modo contemptus puniatur reus: nam cum ordinaria via per tot leges conſultum ſit Actoribus neceſſe fuerat, quòd etiam offenſæ iuriſdictioni conſuleretur, ſaltem per vnum edictum, vt hic; Et hæc quo ad magiſtratus; Quo autem ad præluſorium certamen actoris, & rei, ſimiliter triplicem gradum obſeruare debemus. Primus gradus eſt vocationis in ius,nam ordinata,atque munita iudiciorum, & actionum impetratione, rectè ſequitur in ius vocatiò; de qua in Titulo.

De in ius vocando. Tit. IIII.

1 *Quid ſit in ius vocare.*
2 *Quæ perſonæ in ius vocari non poſſint.*
3 *Quę perſonæ vocari non poſſint ſine venia.*
4 *De pœna vocantis in ius ſine venia.*
5 *In quibus caſibus ceſſet hæc pœna.*
6 *Olim vocatus ſi non ibat inuitus duci poterat.*
7 *Caſus in quibus dimittitur vocatus nec inuitus ducitur.*

INſcribitur Tit. iſte ſimpliciter de in ius vocando cùm inſcribi rectius debuiſſet. De in ius vocando, & ſi quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit. Quæ verba malè in Titulum ſequentem tranſlata fuerunt; Cùm huius rei edictum proponatur hoc Tit.non ſequēti, vt aduertit Ant. Auguſt.lib.3.emendat.cap.1. & Cuiacius in Paratitilis hic.

Quid ſit in ius vocare.

In ius vocare eſt ad eum qui iuriſdictioni præeſt, iuris expe-
1 riundi cauſa vocare l.1.

Quæ perſonæ in ius vocari non poſſint.

Quædam perſonæ ſunt, quæ iure ciuili, & more maiorum

exemptæ sunt ob legitimam rationem, ne in ius vocentur
2 ad tempus, hoc est, perdurante causa prohibitionis, veluti, magistratus maiores, l. 2. quandiu scilicet magistratu funguntur, nam annui erant apud Romanos magistratus l. 2. §. & cum placuisset supra de origin. iur. Hodie verò vbi perpetui sunt ratio non patitur vt in ius vocari non possint, licet con venia id faciendum esse existimem iuxta l. 13. minores etiam magistratus qui sine imperio sunt, & neque vocationem habent, neque prehensionem, vocari non prohibentur l. 32. infra de iniurijs. Qui autem cum equo publico in causa publica transuehitur interim vocari non potest d. l. 2. Transuectio est, quam nunc vulgò monstram dicimus: cum equites, scilicet, solemniter recensentur, quomodo instructi sint persona, equo, & armis, cuius transuectionis, & Liuius, & Tranquillus, meminerunt, similiter qui vxorem ducit, vocari non potest, iudex donec de causa cognoscit, is qui apud Prætorem causam agit, qui funus ducit familiare, aut pietatis causa comitatur, & multò minus qui iusta mortuo facit, hoc est, exequias apparat ac alij de quibus in d. l. 2. & 3. Omnibus enim parentibus, liberis, consanguineis, ac affinibus, Iustiniani lege concessum est, vt non ante dies nouem ab obitu numerandos molestentur §. pen. Auth. vt cum de appellat. cognoscit. & auth. sed neque, C. de sepulchro violat.

Quæ personæ absque venia in ius vocari non possint.

Quædam personæ sunt, quas Prætor ob publicam honestatem aliter non vult in ius vocari, quam impetretur venia ab eo qui iurisdictioni præest l. 3. veluti parentes vtriusque sexus
3 in infinitum l. 4. §. 1. etiam naturales tantum l. 6. & adoptiui l. 8. non sic patris adoptiui parentes quoniam hi parentes eius non sunt l. 7. Sic nec patroni, nec patronæ, nec liberi, nec parentes eorum vocari possunt l. 8. §. patronum cum tribus legibus sequentibus l. 12. 14. cum duabus alijs sequentibus, l. 23. & vlt. nec socer, nec socrus l. 16. & 17. infra solut. matr. Et generaliter omnes personæ quibus reuerentia

præ-

præstanda est, sine permissu prætoris in ius vocari non possunt l.13. Sed an in Præceptore, & alijs huiusmodi personis, quibus paterna reuerentia debetur, edictum istud locum habeat; quæri potest? cùm generaliter dicatur, omnes personas quibus reuerentia præstanda est, vocari non posse; & puto non habere. Sed verba ista intelligenda esse de his tantùm quibus necessitate legis reuerentia præstanda est, quales sunt parentes, & patroni. nam & si præceptori, aut seni, naturalis quædam ratio, & honestas suadeat reuerentiam præstari, nulla tamen lege id fieri præcipitur, nec quisquam ad id inuitus cogi potest, vt optime Duar. hic.

De Pœna vocantis in ius sine venia.

Pœna est quinquaginta aureorum l. pen. vel si inopia laboret castigatur l. vlt. neque rusticitas, aut simplicitas excusat l. 2. C. Eod. hæredi autem vel in hæredem, aut vltra annum cum pœnale sit iudicium non datur d. l. pen. Sed quid si in ius vocentur hi qui iure ciuili, & more maiorum vocari non possunt, eruntne exempti à pœna qui eos vocant? Resp.
4 quod non, sed iudex ex officio suo illos puniet, pari, aut etiam maiori mulcta, cùm hi magis deliquisse censeantur, quam alij, facit l. 1. §. 1. ff. de Effract. ibi. *causa cognita liberum erit arbitrium ei qui cognoscit.*

In quibus casibus cesset hæc pœna.

Primo cessat pœna si pœniteat vocantem, actionemque remittat l. 11. Secundo si vocatus non veniat, aut non inuitus
5 vocatus sit d. l. 11. Tertio si quis non proprio, sed tutorio nomine vocet l. 16. licet secus sit si ipse tutorio nomine vocetur l. 10. §. vlt. cuius diuersitatis rationem vltro se ignorare fatentur interpretes, Verum arbitror id esse, quia cùm quis in ius ducitur inuitus, quod fieri solitum fuisse inferius dicam: non ideo minus irreuerenter tractari videtur quod alieno nomine ducatur. At cum quis pupilli nomine id facit, à pupillo factum intelligitur, qui ad nullam reuerentiam

tiam

tiam vocato exhibendam obstrictus est. Præterea ex parte vocati est fauor, in hoc quod ei debetur reuerentia, & ideo eiuscunque nomine vocetur, semper ei debebitur, At ex parte vocantis est pœna, ac proinde non punitur si ipse alterius nomine agat, quia odia restringuntur; & eo magis quia quod facit, facit ex necessitate, vnde facilius toleratur.

Illud omittendum non est quod olim veteri Romanorum iure permissum erat, etiam sine vllo apparitone ac iudicis præcepto aduersarium ad magistratum vocare, qui in ius nisi confestim iret, & vocantem sequeretur, inuitus ab
6 eo duci poterat, vt colligitur ex l. 5. §. vlt. infra Qui satisdare cogant, & lege constitutum fuisse testis est Cicer. lib. 2. de legib. & lib. 2. Rhetor. argumentumq; est, quod actio aduersus eos qui in ius vocatos vi eripiunt, idest, è manibus vocantis, seu ducentis auferunt, à Prætore proponitur infra titulo Ne quis eum qui in ius vocabitur in eximat Horat. satyra. 9. lib. 1. *rapit in ius, clamor vtrinq; vndiq; concursus* facit l. 4. ff. ad l. Iul. de vi priu. dum ibi dicitur *legis Iuliæ de vi priuata crimen committitur cum cœtum aliquis, & concursum fecisse dicitur quominus quis in ius produceretur:* & Cicer. pro Quintio *in ius vocat sequitur; iudicium postulat, non recusat.* Atq; hinc mirum non est, si filius in ius patrem vocare sine permissu Prætoris non poterat.

Aliqui tamen casus sunt, in quibus dimitti iubetur vocatus,
7 nec inuitus ducitur Duo habentur in l. 22. Alter est in l. 18. de eo qui intra domum suam se recepit, ex ea enim inuitus extrahi non debet, quamuis si è publico conspiciatur, diem ei dicere liceat l. 18. & 21. h. t. l. nemo. ff. de Regul. iur. Duaren. hic, & Cicer. pro Domo sua. Quid est sanctius, inquit quid omni religione munitius, quàm domus cuiusq; ciuiũ? hic aræ sunt, hic fora, hic Dij penates, hic sacra, religiones cęremonia continentur, hoc perfugium ita est sanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas sit. Tertius casus est, si quis iudicio sistendi causa satisdederit aut cauerit. vocanti, satisdans enim, ex eorum numero est, qui tametsi vocantem non sequantur, inuiti tamen in ius duci nõ possunt, hucq; pertinet sequens Tit. in ius vocati vt eant, aut

satis

ſatis vel caut. dent. ſed quæ & qualis poſtea debeat eſſe uis atq; auctoritas vocationis in ius habetur in Titulo.

Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit.

Tit. V.

1 *Vocatus ad iudicium comparere debet aliàs mulcta damnatur.*

2 *Et quid ſi is ſit qui ex edicto vocari non debuit, nec potuit.*

HVius Tituli duæ ſunt partes prima contra vocatum in ius, qui ex quacunq; cauſa vocatus ſit, tenetur comparere coram Iudice qui eum vocauit, vt ſciatur, an iuriſdictionis eius ſit l. 2. in principio. Prætoris enim eſt æſtimare, an ſua ſit iuriſdictio, vocati autem non contem-
1 nere auctoritatem prætoris, ſed venire, & priuilegia ſua ſi quę habet allegare l. ſi quis ex aliena infra de Iudic. quod ſi vocatus non comparuerit, mulcta pro iuriſdictione iudicis dãnabitur d. l. 2. & l. eos. C. de Modo mulctar. id quod nobis argumentum erit, ad pedaneos, vel inferiores magiſtratus, hoc edictum non pertinere, cum tales ius dicendæ mulctæ non habeant l. 5. C. de Defenſor. ciuit. l. 2. §. fin. infra de Iudic. & l. vnica ſupra ſi quis ius dicent non obtemper. & preter mulctam iudici dandam, ſi quis etiam promiſerit iudicio ſiſti, nec certam pœnam adiecerit, ſi non ſteterit, ad id quod intereſt incerti condictione con eo agendum erit l. vlt. & ſi fideiuſſorem ſiſtendi cauſa dederit non ſuppoſitum iuriſdictioni illius, ad quem vocatur, pro non dato habendus erit l. 1. quandoq; tamen, vel propter ruſticitatem, vel ſi nihil actoris interſit, remittitur pœna d. l. 2. in fine.

Altera, & Secunda Pars huius Tituli eſt, pro eo, qui in ius voca-

vocatus est, qui, si is sit, qui ex edicto in ius vocari non debuerit, nec potuerit, pro vt sunt illi de quibus superiori
2 titulo diximus, hoc edicto non tenebitur, & quia nec etiam huiusmodi edicto tenetur is, qui se iudicio staturum satisdederit, aut cauerit, ideo subijcitur Tit.

In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.

Tit. VI.

2 *In ius vocatus aut ire aut satis dare, vel cauere debet.*
2 *Pro necessarijs personis qualiscunque fideiussor accipitur.*

IN ius vocatum Prætor, aut ire, aut satis dare, vel cauere iubet, fideiussoribus iudicio sistendi causa datis, qui pro rei qualitate locupletes sint l. 1. a qua tamen regula exci-
1 piuntur necessariæ personæ, veluti, parentes, patroni, liberi, vxores & nurus eorum, pro quibus qualemcumq;
2 fideiussorem necessarium accipi Prætor iubet d.l. 1. 2. & 3. præsumitur enim pro necessitate sãguinis quod necessarius necessarium illaqueatum non sinat, ut dicit glo. in d.l. 2. & si quis duos sisti promiserit, & alterum tantum exhibuerit, eos stetisse non videbitur, l. vlt. & quia populari more olim permissum erat, eum qui in ius vocatus, neque ire, neq; satisdare vellet, inuitum rapere interdumque contingebat, vt propinqui, & amici in ius vocatorum, eos è manibus vocantium eriperent, atque eximerent propterea pœnali iudicio prouidetur, ne ita raptum quis vi eximat, nec aliquo modo faciat quominus in iudicium veniat, vt in Titulo.

Ne

Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat.

Tit. VII.

1 *Quid sit eximere, & quæ sit pœna eximentis.*
2 *Et quid si concursus factus sit.*
3 *An cesset pœna si eximatur is qui in ius vocari non potest.*
4 *Et quid si ad Pedaneum iudicem vocetur.*

EXimere videtur nō solum qui manibus eripuit, sed etiam qui quoquomodo, vel per se, vel per alium facit, quominus in ius eatur l.4.& 5.qui,& condemnabitur,quan-
1 ti ea res, de qua controuersia est, ab Actore estimabitur d. l.5.& si fortè concursum,& cœtum fecerit, quominus quis in iudicium producatur, etiam lege Iulia de vi priuata te-
2 nebitur l.4.ff. ad l. Iul. de vi priuat. & hoc etiam si quis calumniandi animo litem instituerit d.l.5.nam,non ius actoris, sed factum eximentis contra popularem legem Prætor respicit, & si plures sint qui deliquerint in singulos hoc iudiciū dabitur, manente nihilominus eo qui exemptus est, obligato d.l.5.§.fin.& vlt.Hęredibus autem ita datur si eorum intersit, sed neq; in hæredem, nec post annum datur
3 d.l.5.in fine.Cessat tamen hæc actio, si persona, quæ in ius vocari non poterat, exempta sit, cum in hoc casu, magis quis vocauit, delinquat, quam qui exemit l.1.& 2. Idem est,& in eo, qui, alio quam quo debuerat, vocatus fuit d.l. 2.Item, & in eo, qui licet exemptus esset, in ius nihilominus productus fuit,nam verba con effectu accipi debent d. leg. 5.§.docere. Quin, & si quis, eum, qui ad pedaneum
4 Iudicem vocatus sit, eximat, pœna similiter huius edicti non tenebitur l. 3. Verum quia sępè euenire solet,vt vocatus, licet veniat ad iudicium, non tamen persistat vsq; ad finem litis, ideo curatur eo nomine satisdari, vel aliter caueri pro qualitate personarum in Titulo.

Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni committantur. Tit. VIII.

1 *Qui teneantur satisdare datis fideiussoribus.*
2 *Qui iurato promittant, vel suæ promissioni committantur.*

OLim, ille, qui in ius vocatus erat, satisdare iudicatum solui cogebatur, tam in actione in rem, quam in personam vt in §. 1. Instit. de satisdat. sed hoc postea abolitum fuit, & satisdatio de iudicio sisti, vt scilicet, in iudicio se pręsentet, dari solita fuit vt in d. §. 1. & §. sed hodie. Quinimo hodie etiam hęc satisdatio iudicio sisti non datur, nisi in criminalibus vt tradit Rebuffus hic in principio Tituli. Non tamen omnes vno modo cauent, nam
1 alij satisdare coguntur datis fideiussoribus, qui sint idonei non solum ex facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate vt in l. 1. & 2. Alij, qui fideiussores inuenire non possunt, ne paupertas illis impedimēto, sit quominus ius suum prosequi valeant, iureiurando relinquuntur, vt illud pro satisdatione præstent l. vlt. h. t. & l. 1. §. omnes, C. de Assert. tollend. sicut & illi, qui in dignitate constituti sunt l. pen.
2 C. de Dignitat. lib. 12. Alij, qui immobilia possident, etiam nuda promissione relinquuntur l. pen. h. t. & si agatur pro seruo, quomodo etiam talis cautio præstari debeat, habetur in Titulo.

Si ex noxali causa agatur quemadmodum caueatur. Tit. IX.

1 *In noxali causa qualiter caueatur.*
2 *Seruus litigiosus alienari nō potest.*

Si quis

SI quis eum, de quo noxalis actio est, iudicio sisti promiserit, in eadem causa eum exhibere debet, in qua tunc erat cum iudicium acceptum fuit l. 1. & hoc, quia si post sa-
1 tisdationem alienaretur, aut in potentiorem, aut in eum, qui in foro promissoris conueniri non posset, cum noxa caput sequatur, prior dominus satisdatione ad nichilum recidente, liberaretur, atq; hoc modo ius actoris deterius
2 efficeretur l. 2. quod quidem procedit, donec iudicium accipiatur, vt dicitur in d. l. 1. per dominum nomine serui, & lis con eo contestetur, nam si lis fuerit contestata, non potest amplius seruus, vt pote litigiosus à domino alienari l. 2. C. de litigios. & quia etiam ille, qui impedit aliquem iudicio sisti, coerceri solet, ideo subijcitur Tit.

De eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat.

Tit. X.

1 *Ad quid teneatur is per quē factum fuerit quominus quis in iudicio sistat.*
2 *Differentia inter hunc Titulum, & Titulum. Ne quis eum qui in ius vocab. vi eximat.*

QVoniam effectus satisdationis est, ut sine per alium, siue culpa promittentis, iudicio statum non sit, pœna committatur, ideo si quis dolose impediat aliquem iudicio sisti, Prætor ad eius dolum coercendum, ad-
1 uersus eum in factum actionem concedit, in qua venit id quod interest actoris statum non esse, hoc est, id quod in iudicio petitum est, etiam si fideiussor minorem summam promiserit. Vnde si petam à Titio centum, & à fideiussore quinquaginta stipulatus sim si in iudicium non veniat, & dolo Caij factū sit, ne Titius veniat, centum a Caio cōsequar, quia tanti mea interfuisse videtur, quoniam si venisset, actio in centum mihi aduersus Titium fuisset l. vlt. Do-

lo autem fecisse videtur, non solum is qui suis manibus, vel per suos retinuit, sed etiam, qui rogauit alios, vt eum detinerent l. 1. §. 1. vel ei aliquid triste, vt pote, vitæ periculum. mortem filij, patris, aut quid aliud simile pronunciauerit, propter quod necesse habuerit ad iudicium non venire d. l. 1. §. 1. & competit hæc actio non solum actori, sed etiam reo, quatenus eius interest pœnam non committi, si ab alio, scilicet, impeditus sit, secus si ab ipsomet actore, namtunc contentus esse debet exceptione, si ex stipulatu cõueniatur ad pœnam quod non venerit d. l. 1. §. si reus; & si plures dolo fecerint, omnes tenentur, at si vnus præstiterit pœnam, cęteri liberantur d. l. 1. §. si plures; & si stipulator dolo Titij, & promissor dolo Męuij impeditus fuerit, quominus in iudicio sistatur, vterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuit, actionem in factum exercebit d. l. vlt. §. si & stipulator. At si stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris, impeditus fuerit, neutri eorum Prætor succurrit ab vtraq; parte dolum compensando d. l. vlt. §. si & stipulator. Hæredi etiam datur hæc actio, sed nõ vltra annum, in hæredem vero eatenus datur, vt ex dolo defuncti non lucretur d. l. 1. in fine.

Et Dominus ex facto serui, si sciens fuerit, in solidum sin minus noxali actione tenetur l. 2. ex quibus constat differen-
2 tiam esse inter hunc Titulum & illum. Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat. Nam illo coercetur vis, isto Dolus ex illo agit tantum is, qui in ius vocauit, ex isto etiam ille qui vocatus est. Item ex illo agitur quanti in litem iuratum fuerit, ex isto solum ad interesse ibi singuli delinquentes in solidum tenentur nec solutio vnius liberat alios, hic omnes quidem tenentur at solutio unius liberat alios, & sic durior ibi pœna est propter præbitam seditioni, ac concursionibus materiam, & ius publicum uiolatum, quod non est in isto, ubi utilitas, & interesse tantum actoris priuatum consideratur. Verum si non alius impediat, sed ipsemet litigator sit, qui cautionibus non obtemperet, committitur stipulatio tam aduersus ipsum, quam etiam eius fideiussores, ut in Titulo.

Si

Si quis cautionibus iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit.

Tit. XI.

1 *Pęna non obtemperantis cautionibus iudicio sistendi causa factis.*
2 *Quando cesset talis pœna.*

SI litigator, cautionibus iudicio sistendi causa factis, non obtemperet, in pęnam incidit promissam, & committitur stipulatio, tam aduersus eum, quam etiam eius fide-
1 iussores, & si certa quantitas comprehensa fuerit in stipulatione, ad illam certi condictione, sin autem simpliciter, incerti condictio ad id quod interest, agetur, ęstimatione habita ad tempus, quo sisti promissor debuit, non quo agitur, quamuis desierit actoris interesse l. 12. excusatur tamen
2 si testimonij ferendi gratia coactus fuerit ad aliud iudicium accedere, vel publico munere, valetudine, tempestate, vi fluminis impeditus fuit, aut alijs iustis causis detentus de quibus in l. 2. 4. 6. & 8. & si quis promittat sistere aliquem absentem, pro qualibet die 20. milliaria dantur, non computato cautionis die d. l. 1. & quia etiam feriæ, & dilationes venientem in ius excusant, ideo subijcitur Tit.

De Ferijs, & Dilationibus, & diuersis temporibus. Tit. XII.

1 *Quid sint ferię.*
2 *Quot sint feriarum genera.*
3 *Qui sint effectus feriarum.*
4 *Quid sit dilatio.*

QVID SINT FERIE.

FEriæ sunt dies feriati, quibus, nec ius dicitur nec sui potestatem magistratus facit l. 5. & olim iustitium diceban-
1 tur, eo quod tunc ius staret Gell. lib. 20. cap. 1.

Quot

Quot sint feriarum genera.

Feriæ aliæ sunt solemnes, aliæ indictæ, & aliæ repentinæ, solemnes sunt, quæ ob cultum diuinum solemniter cele-
2 brandum constituuntur l. omnes dies, & l. fin. C. Eod. & Tot. Tit. extra Eod. Indictæ quæ colligendorum fructuum causa indicuntur l. 1. h. t. Repentinæ, quæ Princeps, ob publicam gratulationem, vel ob res prospere gestas, extra ordinem, repente & subitò indicit, ac denunciat l. 1. & 4. C. Eod. l. 24. §. si ferię infra Ex quibus cauf. maior.

Qui sint effectus feriarum.

In omnibus prædictis ferijs, lites, & forenses controuersiæ cessare, nec aliqua, quæ ad contentiosam iurisdictionem pertinent, tractari debent l. 1. & 6. nisi consensu partium tractentur d. l. 1. & 6. quod tamen intelligi debet in ferijs in
3 dictis litigatorum gratia, vt puta, messium, & vindemiarum, secus in solemnibus, aut repentinis, quibus, a priuatis renunciari nequit, cum nec priuatorum causa indicantur, c. fin. extra Eod. l. si feriatis infra de Arbitr. Excipiuntur tamen certe causæ, quas necessitas, aliave iusta causa tractandas esse suadet de quibus in l. 1. 2. & 3. item excipiuntur, & ea quæ ad voluntariam iurisdictionem pertinet, vt emancipare, manumittere, testamenta condere, instrumenta celebrare, & alia similia facere l. 2. & 8. C. Eod. item, & quæ ad disciplinam militarem spectant. l. 9. h. t. Quare & studere scholasticos posse, vel veteri prouerbio admonemur. Qui non studet in festis, parum scit in Codice, & minus in Digestis. Appellari etiam die feriato potest, non tamen appellationis causa tractari l. 1. C. Eod. item et testes examinari dummodo die non feriata iurauerint speculat. de Ferijs in §. sequitur nu. 6.

QVID SIT DILATIO.

Dilatio est diei prolatio, quæ tam actori, quam reo, ex varijs

cau-

caufis concedi, & modo longior, modo breuior pro locorum interuallo dari folet l. 7. h. tit. l. 1. & vltim. C. de Dilation. quo in tempore, & ferias computandas effe conftat l. 3. C. Eod. Tit. Dies, more Romano a media nocte incipit, & media noctis fequentis, parte finitur l. 8. & hic dicitur ciuilis dies. Eft, & dies naturalis, qui incipit ab ortu, & durat vfq; ad occafum folis, & dies ecclefiafticus, qui incipit ab occafu folis, & in fequentem occafum finit cap. vlt. extra Eod. Tit. de Ferijs.

Reftat vltima pars Tituli, de Diuerfis temporibus, de quibus licet Tit. polliceatur, attamen non magis hoc præftat, quam fecerit Tit. feptimus libri primi, de alijs modis foluendæ patriç poteftatis.

Verum, fi neq; propter ferias, neq; propter dilationes quis excufatur, quominus ad iudicium veniat, proximum eft, vt Reo ad iudicium vocato, & fui copiam faciente, Actor actionem fuam edat de qua in Titulo.

De Edendo. Tit. XIII.

1 *Quid fit edere.*
2 *Quid actor edere debeat.*
3 *Reus an edere teneatur.*
4 *Differentia inter editionem actionis rationum, inftrumentorum, & actorum.*

QVID SIT EDERE.

EDere varias habet fignificationes, ac multis modis accipitur, fed in propofito noftro, edere nihil aliud eft, nifi copiam defcribendi aduerfario facere, vel in libello cõplecti, dare, feu dictare l. 1. §. edere & l. 6. §. edi. Edere eum quoque Labeo ait, qui producit aduerfarium fuum ad album, & ibi demonftrat quid dictaturus fit, feu, vt legit Cu-
1 iac. obferu. lib. 8. cap. 15. ex quo edicto acturus fit. Antiquitus enim Actor producebat aduerfarium fuum ad album prætoris, in quo actionum formulæ defcriptæ erant, vt ibi oftenderet, ex qua actione agere volebat, feu qua actione

vfurus

vsurus erat. Sic Asconius Pedianus scribit, Siculos, priusquã Verrem repetundarum crimine accusarent, à Marco Cicerone ad Senatum perductos, & senatusconsultum factum fuisse, vt Prætor ad se delatum Verrem in albo suo palàm legendum proponeret, vt inde cognosceret decretam esse pro Siculis in eum accusationem. Dixit, senatusconsultum factum fuisse, quia regulariter Prætor nonnisi causarum ciuilium cognitionem habebat.

Quid Actor edere debeat.

Debet igitur Actor ante omnia, Reo ad iudicium vocato, actionem suam libello comprehensam, offerre, atque edere ad hoc vt Reus ipse, intelligere possit, an sibi cedendum,
2 vel contendendum sit, cognita actione, qua conuenitur l.1. h.t. auth. offeratur, C. de lit. contest. Item & instrumenta, & rationes suas quibus in iudicio contra Reum vti vult, Actor edere debet d.l.1.§. edere h.t.l.5.6. & vlt. C. Eod. & instrumenta edi debent tota, excepto tamen, die, & Consule, qui ideo tacentur, ne quid fraudis prolato, vulgatoque, seu vt alij legunt prælato die, contra instrumentum excogitetur d.l.1.§. editiones. Fallit, si aliter deliberari non posset, quàm die, & Consule editis, vt in Bartoli exemplo creditorum inter se contendentium, quod & alij sequuntur. Rationes autem con die, & Consule edi debent, quia aliàs, data, & accepta apparere non possent d.l.1.§. rationes, & instrumentis à me in iudicio editis, aduersarius etiam contra me vti poterit; etiam si protestatus fuerim, me in parte, & partibus, & eatenus edere, quatenus pro me faciant, & non vltra. Salic. Paul. & Ias. in d.§. editiones, Bald. & Alex. in l.1. C. vt quæ desunt aduocat. Sanè iudex hoc non supplebit; eritque in hoc protestatio non inutilis, quæ Zazij noua declaratio est num.42. quam & Oroscius sequitur num.8.

Reus an edere teneatur.

Reus autem è conuerso non tenetur edere Actori, rationes, & instru-

instrumenta sua, quibus in iudicio vti non vult l. 1. C. Eod. & ratio est, quia non debent sumi arma à domo aduersarij l. nimis graue, C. de Testib. sed qui agit probationes habere debet, aliàs Actore non probante, Reus etiam si nihil præstiterit absolui debet l. qui accusare, C. Eod. Fallit in Fisco agente, cui editio fieri debet, eorum instrumentorum, quæ ad causam pertinent l. 3. h. t. Idem erit in Ecclesia dote, & alimentis, quæ fisco æquiparantur, l. 2. C. de Priuileg. fisc. in causa libertatis matrimonij, studij, & vbicumque publica versatur vtilitas Io. Andr. Panormit. Dec. & alij in cap. 1. de Probat. Item fallit in vsurario, qui tenetur edere Actori etiam si Reus sit Clem. 1. §. cæterum de vsur. In eo qui semel edidit, nam iterum edere cogendus erit l. fin. C. de Fid. instrum. in argentarijs, nummularijs, & similibus, qui mandato partis, scripturas faciunt l. 4. 9. & 10. h. t. Argentarij maiorem quam Nummularij negotiationem habebāt, Nummulariorum enim officium erat, sicut Campsorum, sed nō erat publicum, sicut argentariorum. nam Argentarij nummos fœnori, & suos & aliorum collocabant, item auctionibus, & venditionibus, quæ in publico fiebant, præerant, contractusque apud eos celebratos, eorum Calendarijs inscribebant, quod hodie Notariorum est, quibus & non absimiles esse, Ias. tradit in d. l. 4. & Alciat. Parerg. iur. lib. 8. cap. 19. Acta autem iudicialia omnia petentibus partibus, hinc inde edenda sunt d. l. 1. §. edenda l. 2. C. Eod. exceptis interrogatorijs, ne detur materia subornandi testes Gloss. in c. 2. de Testibus lib. 6. Alex. & Dec. in d. l. 2. item positionibus, quarum copia edi non debet ei, qui debet respondere antequam respondeat Dec. post Bart. & Bald. in d. l. 2. Allegationes autem iuris & ipsas edendas esse crederem cum Iasone, & Zazio in d. §. edenda, quicquid in contrarium tētet Dec. in d. l. 2. Differentia tamen est inter editionem a-
4 ctionis, rationum, instrumentorum, & actorum. Nam editio actionis fit, vt aduersarius instrui possit de futura litis specie, ac inspecto iure actoris, deliberare, an cedendum, vel contendendum sit, & si contendendum putet, vt veniat instructus ad respondendum l. 1. h. t. & l. 3. C. Eod. At editio

R ratio-

rationum, instrumentorum, & actorum, magis fit ad instruendam probationem, l.9. §.nummularios, verbo quarum probatio, & l.10.verbo, ad instruendum h.t. vel fundandam intẽtionem, aut exceptionem l.5.6. & vlt. C. Eod. quàm ad speciem litis declarandam. Quod si editio nõ fiat ab eo qui edere tenetur, actio in factum aduersus eum datur ad id quod interest l. 6. §. ex hoc edicto: ac etiam pronunciare poterit iudex, quod talibus rationibus, & instrumentis amplius, & in perpetuum fides non detur, Innocent. & Canon. in cap. G. perpetuus de Fid. instrum. Bart. & Ias. in d.§.edenda.

Edita actione, omnique iure, atque instrúmentis Actoris Reo communicatis, sępenumero fit, vt Reus, cognito iure Actoris, ac proinde de euentu litis dubitare incipiens, pacisci magis, aut transigere velit, quam litis exitum, qui dubius esse dicitur l. quod debetur 52. ff. de Pecul. experiri; ideo rectè post Titulum de Eden. subijcitur Tit.

De Pactis. Tit. XIV.

1 *Vnde dictum sit pactum.*
2 *Quid sit pactum.*
3 *An pactum, & conuentio idem sint.*
4. *Pactum, & Pollicitatio in quo differant.*
5 *Quot sint pactorũ genera.*
6 *Quæ sint tacita pacta.*
7 *Quæ sint pacta nuda.*
8 *Pacti nudi exempla.*
9 *Qui sint effectus nudi pacti.*
10 *Quare ciuilis legislator pacta inefficacia reliquerit.*
11 *Dari exceptionem ex nudo pacto quomodo intelligatur.*
12 *An, ex nudo pacto oriatur naturali obligatio.*
13 *Et an de iure canonico etiã ciuilis oriatur.*
14 *Quæ sint pacta vestita.*
15 *Pactum de futura successione improbatur.*
16 *Item, & pactum de quota parte litis.*

1 AD Edictum de Pactis propositum a Prætore in l. iurisgentiũ 7. §. prætor ait, interpretaturus. Vlp. in l. 1. more suo solito ab ipsius commendatione auspiciatur, dum ait, huius edi-

edicti naturalem esse æquitatem, nec aliquid tam congruũ humanæ fidei, quam ea seruare, quæ inter partes placuerunt.

Vnde dictum sit Pactum.

Pactum a pactione dici, & inde pacis nomen appellatum esse in eadem l. 1. habetur: quasi ex pactis seu pactionibus
1 pax cõficiatur l. in bello in principio ff. de capt. & post lim. reuers. Accursius in eadem l. 1. pactum etiam dici a percussione palmarum putat, ex cuius dicto fluxisse auguror illam consuetudinem, vt paciscentes mutuo sibi manus porrigant, hancq; percussionem originem traxisse suspicor ab illo antiquissimo fœdere, quod olim inter Romanos, & Albanos percussum fuisse refert Liuius ab Vrbe condita li. 1. Decad. 1.

QVID SIT PACTVM.

Pactum deffinitur in eadem l. 1. vt sit duorum, pluriumve in idem placitum, consensus, ita legitur in pandectis florentinis, & placitum ante ponitur quam consensus, quia oportet prius ea quæ proponuntur placere antequam in conuentionem redigantur. & in l. 3. ff. de Policitat. pactum dicitur duorum consensus, atq; conuentio. Atq; ita idem videtur esse pactum quod conuentio Cuiac. obseru. lib. 2. ca. 15. Conuentio enim est id quod conuenit, & id quod conuenit pactum est Cic. lib. 2. de inuent. pro Cæcin. & alibi pactum inquit est, quod inter aliquos conuenit promiscueque his vocabulis vtuntur iurisconsulti vt patet in l. inter §. conuenit ff. de Pact. dotal. & in l. cum dos ibidem dicitur, pactum conuentum facere, quod est pacto conuenire in l. fin. Eod. Tit. item pactum conuentum idem est quod pactum initum, & factum, & emphasim habet, quasi velit dicere, I.C. pactum conuentum, idest, pactum conclusum inter partes Tot. Tit. C. de Pact. conuent. & putat Duar. pacta conuenta vocari, eo quod nullis legibus Romanis confirmentur (paucis quibusdam exceptis) sed ex conuentu ip-

so solo per tuitionem Prætoris, valeant, quod nobis etiam significare voluisse, videtur I. C. in dicta lege iurisgentium, dum dixit, ait Prætor, pacta conuenta seruabo. Est tamen generalius nomen conuentio, quam pactum nam conuentio ad omnia, pertinet de quibus negocij contrahendi, transigendiq; causa consentiunt qui inter se agũt nam sicut conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnũ locum colliguntur, & veniunt, ita qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, idest, in vnam sententiam decurrunt d.l.1.§.conuentionis. Non sic pactum se extendit sed vbi sunt conuentiones, quibus proprium nomen, ac speciale datum non sit, vocabulo satis lato, & generali pacta appellantur vt tradit Duar.hic, & sic in hoc pactum a conuẽtione differt. Differt etiam pactum a pollicitatione quia Pollicitatio est solius offerentis promissio d. l.3. ff.de Pollicitat.sed cùm is cui aliquid offertur tacens consentire præsumatur l. qui patitur ff. Mandat. quibusdam videtur inter præsentes pactum magis, quàm pollicitationem dici; quibus ego minimè assentior, nam non continuo is qui tacet, offerenti consentire intelligitur, cum fortassis è re sua id nõ futurum esse credat, aut beneficium accipiendo (vt ait Publianus) libertatem vendere nolit quin; etiam si præsens offerentis promissum acceptet, adhuc tamen quicquid DD. iactent, non erit pactum; quia non est conuentio duorum, sed per illam acceptationem, & ratihabitionem, valebit quidem acceptatio vt pactum, tamen non erit pactum, id est, conuentio duorum, sed tanquam pactum. valebit ratione consensus posteà superuenientis vt tradit Rebuffus in l.1.nu.8.h.t. Item differt, quia pacto cuilibet, pollicitatione verò, non nisi, Rei P. Ciuitati, Ecclesiæ, Collegio, pauperibus, & alijs id genus causis, obligari possumus, obligamurque ita demum si iusta causa subsit, aut opus cœptum fuerit l.1.§.1.& §.cœpisse Eod. Tit.de Pollicitat.

Note: marginal numbers 3 (beside "gentium, dum dixit…") and 4 (beside "uẽtione differt…").

Quot sint Pactorum Genera.

Pacta, alia sunt expressa, & alia tacita; expressa sunt, cùm verbis

bis declaratur paciscentium voluntas tacita, cùm voluntas
6 eorum verbis non expressa, ex coniecturis tantùm colligitur.

Quæ sint tacita Pacta.

Exemplum taciti pacti habemus in creditore reddente cautionem debitori suo, nam tacite pacisci videtur ne pecu-
2 niam petat l. 2. secus si reddat pignus quia per hoc non censetur remissum debitum l. 3. Sic in simili videmus quod chirographo debitori legato, censetur legata liberatio, at pignore legato non censetur legatum debitum, nisi alia fuerit testatoris uoluntas l. 1. & 3 ff. de liberat. legat. Et differentiæ ratio est, quia pignus est accessio quædam principalis obligationis, sicut fideiussio, ideo sicut fideiussore liberato non propterea liberatur principalis debitor l. 23. h. tit. ita reddito pignore non extinguitur principalis obligatio cuius accessio quædam est pignus. At reddito chirographo extinguitur principalis obligatio, quia chirographum principalem continet obligationem, ita Cuiac. hic. Alia etiam ratio esse potest, quia redditio chirographi nullius esset momēti, si non intelligeretur remissum debitum, at redditio pignoris operatur, quod usus præstitus censetur l. certe §. fin. ff. de Præcar. Quinimo creditores lege diuina expresse iubebantur quorundam pignorum usum indulgere pauperibus debitoribus ut Deuteron. cap. 24. habetur; ideo mirum non est, si hoc casu non liberetur.

Aliud exemplum taciti pacti habemus in l. 4. de rebus inuectis & illatis in prædium vrbanum, quæ tacite intelliguntur hypothecate tam pro affictu, quam pro deterioratione fundi secus tamen est in prædijs rusticis l. certi iuris C. locat. & Ratio differentiæ est, quia in rustico fructus qui nascuntur sunt tacite obligati etiam si nihil conuentum sit l. in prędijs ff. in quibus caus. pign. vel hipoth. tacit. contrahit. At in vrbano cum nulli fructus nascantur ratio excogitata est, qua domino consulatur, vt scilicet, inuecta, & illata sint tacite hipothecata, Atq; hinc facile conciliare possumus con-

contrarietatem, quę videtur esse inter Vlpian. & Paul. I.C. nam Vlp. in l. solutum §. solutam ff. de Pign. act. scribit, inuecta, & illata a secundo conductore esse obligata domino non in totam summam, sed in eam tantum pro qua condu xit, At Paulus in l. si in lege §. si colonus ff. Locat. scribit, inuecta, & illata a secundo conductore non esse domino obligata; Resolutio est, quod Vlp. loquitur in fundo vrbano, Paulus in rustico.

Altera, & secunda pactorum diuisio est, quod Alia sunt nuda, & alia vestita: quæ appellatio licet Doctorum magis, quam legis sit, apta tamen tenendaq; est, quicquid in eam recentiores tentent.

Quæ sint Pacta nuda.

Pacta nuda dicuntur illa, quæ stant in nudis, puris, ac simplicibus finibus conuentionis, & in quibus nulla subest causa, & quæ nihil habent præter ipsam conuentionem; Di-
7 cunturq; nuda, quasi destituta a quo vim summant. Verg.

Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

quo etiam modo, nuda proprietas dicitur, quæ est sine fructu vt in Tit. de Vsufruct. nuda traditio, quæ cum causam non habeat, non transfert dominium l. nunquam nuda, ff. de Acquir. rer. domin. nudum nomen hæredis quod est sine hæreditate. Sic & nuda pactio, cōuentio, quę est sine obligatione, hoc est, quæ præter consensum nihil habet. Vnde & deffinitur in l. 1. vt sit duorum, pluriumve in idem placitum, consensus, hoc est, nihil aliud quam consensus. Quoties igitur, Iurisconsulti pactum dicunt, eam conuentionem intelligunt, quæ non est contractus, non quod ex latini nominis ratione, pacti appellatio latius protendi nequeat, sed quia in re tam varia, lateq; patente commodius fuit, singulas res singulis appellationibus designare, & ideo Tituli de Pactis, in Pandectis, & Codice de Pactis nudis sunt.

PA-

PACTI NVDI EXEMPLA.

Pacti, seu pactionis nudę exempla multa colligi possunt in libris nostris, eiusmodi est conuentio, Do, vt Des, Do, vt facias, & similes ante implementum vt constat ex d.l.iuris
8 gentium §.sed cum nulla, item placitum diuisionis l. 45.h. tit. placitum permutationis l.ex placito C.de Rer. permut. pactum de litigando coram iudice non suo l. si conuenerit ff.de iurisdictio.omn.iudic.& id genus alia multa.

Qui sint Effectus nudi pacti.

Effectus pacti nudi seu nudæ pactionis est, vt non pariat actionem sed exceptionem d.l.iurisgentium, §.sed cum nulla intelligite regulariter, nam, & interdum actionem parit, vt
9 si sit legitima, idest, lege aliqua confirmata l.6.h.t.quędam enim sunt, quæ licet consensu gentium non ita probentur, vt ad obligandum valeant, tamen iure ciuili, idest, Romano, obligationem pariunt, & ideo dicit I. C. in d. l.6. quod interdum ex pacto actio nascitur, vel tollitur, quoties lege, vel Senatusconsulto adiuuatur. Exempla actionis natæ varia affert Accurs.ibi; Vnum de pacto nudo donationis l.si quis argentum §.fin.C.de Donat.in quo Accursium Bart. & cæteri reprehendunt, cum non ex pacto a lege confirmato, sed ex lege propter pactum actio nascatur, quod quidem multum interest l.etiam ff. de Vsur. & d.l.si quis argentum §. fin.sed vt hæc communia fateamur, non immerito tamen quibusdam plus nimio scrupulosa uidentur. Alterum exemplum affert in Dote, quam nudo pacto promissam lex confirmat l.ad exactionem C.de iur. dot.sed dotis promissionem conuentionem legitimam propriam esse, Bartoli, & omnium cõsensu receptũ est in Rub. sol.mat. Alia exẽpla afferri solent, in eo qui nudo pacto aduocato salariũ promitit l. 1.C.de suffragio, aut qui uerior est sẽsus Zazij in l.2.§.ijsdẽ ff.de Orig.iu.& Alc.in l.si creditori C.de Pac.in eo, qui pacto nudo ei promisit, quo intercessore desideria sua a principe explicari uult. In accessione triti-

ci,

ci, uel hordei per pactum nudum promiſſi l. frumenti C. de vſur. & in vſuris, quæ ciuitati ex nudo pacto debentur l. etiam ff. de vſuris.

Actionis verè natæ, quæ pacto nudo tollitur, exempla hæc ſunt cum actiones ex maleficijs deſcendentes pacto tolluntur l. 17. §. quędam h. t. cum creditor mulieri, aut filiofamilias, pactum de non petẽdo facit, neq; enim tunc Velleiani Macedonianive exceptionibus opus eſt, ſed ipſo iure tuti ſunt, cum inter hæredem, fideicommiſſariumq; conuenit, vt alter ſolus hæreditaria onera ſubeat; quæ exempla, Bartolo reclamante, merito recipiuntur. Addit Accurſ. & aliud de acceptilatione, ſed hoc, vt Bart. notat ad conuentionem legitimam propriam magis ſpectat.

Parit igitur, exceptionem pactio nuda, non actionem, ſed an iure ciuili; An prætorio? Alciat. in l. 1. C. de Pact. putauit iure ciuili a Prętore confirmato, quod doctis omnibus merito diſplicuit. Verius enim eſt, iure ciuili nullius eſſe momenti, pactum, pactum inquam hoc, quod Prætor ſe ſeruaturum pollicetur in d. l. 7. §. ait prætor. Quam ob rem autem, ciuilis legislator pacta inefficacia reliquerit; Ratio illa reddi poteſt, quod is exiſtimauerit non fore ex populi vtilitate, conſtituere, vt ex quibuslibet promiſſis homines

10 teneantur, ne veluti verbum plagis illaqueari viderentur magnum. n. fortunis omnium videbatur imminere periculum, ſi quocunq; dicto, aut promiſſo tenerentur homines. Et ſanè iuſtum fuit etiam, aliquid honeſtati cuiuſq; & liberalitati relinquere, & non omnia ad neceſſitatem obligationis reuocare atq; exigere. ſicq; ſat conſultum fore populo putauit legislator, ſi modus quidam contrahendæ obligationis, verbo induceretur, in quam rem ſtipulationem induxit, quaſi ita commonito populo, vt ſi tuto negotium gerere vellet, id faceret per ſtipulationem. Quod etiam ſtipulationis ius, quoniam magnum videbatur generare periculum, inducta, ſcilicet, obligatione verborum, quæ facile, neq; ſemper ſatis conſiderate labuntur, interpretationibus quibuſdam adhibitis, prudentes compoſuerunt, quæ efficerent, vt non ita facile ſtipulatio contracta diceretur, qua

de

de re Vlp. in l. 1. ff. de Verb. oblig. & DD. nostri tradunt, non ex qualibet interrogatione, & responsione induci stipulationem, cui conuenit illud Varronis, non quicunque ait, spondeo, obligatur ex sponso. Non agnouit igitur pactiones nudas ciuilis legislator Prætor tamen agnouit, pro ea potestate quam habuit iuris ciuilis corrigendi, hactenus, vt exceptionem daret. Sed cur non & actionem? quidam putant, quia ius ciuile non potuit tollere Prætor, quod non probo, nam & interdum ex pactis actionem dat Prætor, vt de constituta pecunia, & hipothecariam. Probabilius igitur erit dicere, exceptionem ex pactis dandam existimasse Prætorem, eo quod, id conueniret, rationi, & æquitati naturali magis, quam dare actionem, cum fauorabilior sit causa excipientis, quam agentis; Dat autem, & interdum actionem, vt de constituta, & hipothecariam, eadem ęquitate nihil reclamante; Neq; enim cum ita facit Prætor, obligationem inducit, sed iam constitutam, & natam seruat, quæ tamen ob iuris ciuilis asperitatem, vires suas, non exercet. Dari autē exceptionem ex pactis nudis exponendum est, vt scilicet, tum demum nuda pactio exceptionem pariat, quum accedit alicui constitutæ iam obligationi ex qua actio competit, vt non mirandum sit, ex nudo pacto, tum dari exceptionem, quia quodā modo, imo vere inesse dicitur illi obligationi itaq; si promissi dare vt des: quamdiu tu non das, nuda est ista conuentio, & neutri nostrum parit actionē quare nec exceptionē quidem, cū exceptio sine actione esse nequeat, et vbi nō est actio, ibi nec exceptio esse possit, quę nihil aliud est, quā actionis exclusio. At si stipulatus esses a me 10. & postea paciscaris non petere, petenti tibi obstabit ex pacto exceptio quod stipulationi inesse putatur, quū de eius obligatione detrahat. Sed dubium est, nūquid ex pacto nudo oriatur saltem naturalis obligatio, & dicēdum
12 est quod sic Ias. in Rubr. ff. de Verb. obligat. nu. 5. & Zaz. n. 10. Connan. tamen Comment. iur. ciuil. lib. 5. cap. 1. nu. 6. late disputat, defenditq; immo non oriri, sed ita demum si is cui promittitur fidem alterius sit sequutus ex l. cum amplius §. is natura debet, ff. de Regul. iur. Tuncq; videri sequutum

S fidem,

fidem, cũ nisi fiat quod promissum est, damnum passurus sit, secus si non seruata promissio damni nihil afferrat. Sed verius est, obligationem naturalem in pactis ęstimandam esse non ex eo quod interest alterius ex paciscentibus seruari pactum, sed ex fide data. Quinimo receptissima opinio est, de iure Canonico etiam ciuilem oriri per text. in ca. 1. & 3. de
13 Pact. quasi hoc sit nouum, vt Bald. vocat in d. cap. 1. vestimentum Canonicæ sanctionis, sed cur ita Canones velint, quærimus dicunt, quia Deus non facit differentiã inter iuramentum, & simplicem loquelam. c. iuramenti 22. q. 5. sed certe aliud est dicere, Deum non facere illam differentiã, aliud quod ius canonicum non faciat. Ideo alij rationem esse credũt, quia ius canonicum æquitate nitatur, & vbi ęquitas seruatur, etiam iure ciuili ex pacto nudo actio oriatur vt inter mercatores Bald. in d. c. 1. col. pen. de Pact. Quidã tamen casus sunt, in quibus etiam de iure canonico actio nõ nascitur. Vnus est in contractibus innominatis & permutatione, in quibus ante implementum, etiam de iure Canonico actio non nascitur quod Bald. in d. ca. 1. & plures alij notant. Item non nascitur etiam ex pacto nudo fideiussoris, actio eodem iure Bald. in l. siue apud, C. de Transact. Item nec cum pactum est nudum a causa, nam cum pactum nudum iure canonico plus operari non possit, quam stipulatio iure Ciuili, c. sunt qui opes 17. q. 4. Abb. & Felin. in c. si cautio de Fid. instrum. & de iure ciuili stipulatio sine causa inefficax sit l. 2. §. circa, ff. de Dol. except. consequenter, & pactum nudum a causa de iure Canonico inefficax erit. Et si dicatur, pactionem, quę habet causam non esse nudam ex Vlpiano in l. Iurisgentium in principio dum ait, *sed & si in proprium nomen contractus res non transeat subsit tamen causa vltra conuentionem adhuc actio datur.* Resp. quod aliud est dicere, pactionem ob causam factam esse, aliud vltra conuentionem causam subesse. nam causam subesse intelligit Vlp. ibi quando intercedit datio, vel factum, veluti si do, vel facio aliquid, vt & tu vicissim aliquid des, vel facias, tũc enim conceditur actio post datum, vel factum, ad consequendum id, de quo conuentio facta est; At ob causam fieri potest,

etiam

etiam nulla sequuta datione, vel facto, vt si promittam tibi centum ex causa mutui, tunc enim hoc pactum solum non obligat de iure ciuili, quia sola causæ appositio iure ciuili satis non est, At iure canonico obligat, & satis est, Oroscius in d.l. Iurisgentium §. sed cum nulla nu. 24.

Alter, & secundus effectus pacti est, quod informat principalem contractum, si incontinenti sit appositum, et facit quod actio descendens ex cōtractu porrigatur etiam ad id, quod in pacto comprehensum est d. l. iurisgentium §. quinimo. Exemplum habemus in l. si sterilis §. si tibi ff. de Action. empti. vbi si vendidi fundum, vt eum conductum haberem, & tu non vis locare iuxta pactum agam ex vendito vt loces, quasi in partem pretij ea res sit, omnia enim pacta pars pretij sunt l. fundi partem & l. qui fundum, ff. de Contrah. empt. & hæc dicitur virtus pacti reformatiua; secus tamen est, si ex interuallo subsequatur pactum, nam tunc nō inest ex parte actoris, nec informat contractum, & hoc ne ex pacto nascatur actio, id quod tribus exemplis probat, I.C. ibi in d. §. quinimo.

Tertius effectus, seu tertia virtus pacti est reformatiua, veluti vendidi fundum pro 100. & deinde facio pactum, vt sit venditus pro 150. vel etiam pro 50. tantum; tale pactum etiā ex interuallo adiectum reformat, ac quasi renouat contractum, & proficit etiam ad actionem d. l. iurisgentium §. adeo.

Quartus effectus, seu quarra virtus, est, ttansformatiua, veluti in contractu præcarij fit pactum, quod non possit reuocari ante certum aliquod tempus, tale pactum transformat contractum præcarij in commodatum; l. cum præcario 12. ff. de Prec̨ar. sic si in donatione causa mortis fiat pactum quod non possit reuocari, transformabit donationem causa mortis in donationem simplicem l. vbi ita donatur, ff. de Donat. caus. mort.

Quintus effectus, seu quinta virtus est, quæ appellatur elisiua, vt in pacto de non petendo, de quo in l. si vnus §. pactus ne peteret, cuius legis Casus talis est. Debebas mihi centum ex stipulatione, feci tibi pactum de non petendo, deinde

S 2 fe-

feci pactum, vt possim petere,& sic sunt tria pacta, primũ ex contractu, secundum de non petendo, tertium de petendo, Quæritur si ego agã ex primo contractu,& tu obijcias pactum de nõ petendo, an possim te repellere replicatione posterioris pacti,& respondet Paul.I.C.secũdum pactum per posterius elidi non ipso iure. sed ope replicationis. Elidere enim significat non omnino tollere, seu submouere, sed debilitare, siue inefficax reddere, & hæc de pactis nudis.

Quæ sint Pacta vestita.

Pacta vestita sunt, quibus, vel nomen, vel causæ implemẽtum
14 vel cohærentia contractus accedit,& hęc & exceptionem, & actionem pariunt tex.in d.l.iurisgentium §.quinimo, & ibi Glossa Bart.& omnes.

Tertia diuisio pactorum est, quod quędam pacta de re publica fiunt, quædam de re cuiusq; familiari,& priuata d.l.iurisgentium §.si paciscar. De re publica fiũt pacta, quoties Duces belli inter se paciscuntur l.5.hoc Tit.nec enim Principi tantum, qui summum imperium, summamq; potestatem h[illegible]t, verum etiam Ducibus belli, pacta con hostibus inire publicæ vtilitatis causa permittitur; sed dubium est, an a Ducibus belli, citra Principis, aut populi consensum, cuius nomine bellum geritur pax constitui possit?& Barto.posse negat. Quæ sententia vera est, si ducendi tantum, regendique exercitus cura eis demandata sit, non autem plena, liberaq; rerum omnium potestas concessa argum. l.procu rator cui generaliter infra de Procurat. Quam ob causam fœdus ab Hostilio Mancinio con Numantinis percussum, senatus ratum non habuit. Vnde Sallustius de pace inter Aulum exercitus Romani Ducem,& Iugurtham Numidarum Regem facta, senatus, inquit, ita vti par fuerat, decernit, suo atq; populi iniussu, nullum potuisse fœdus fieri. Verum, si de inducijs quæratur, idẽ quod de pace respondendum plerisq; placuit: cum procuratori qui liberam potestatem non habet, tempus ad soluendum dare non minus, quã transi-

transfigere con aduersario, interdictum sit l. qui Romę, §. Callimachus infra de verb. obligat. quam sententiam, vt veriorem receptioremq; Probat Duaren licet Accurs. atque Bart. contradicèt. Atq; ita cum inter Aegidem Lacedęmoniorũ Regem, & Thrasilum Alciphronēq; Argiuorum Duces, pactę essent quatuor mensiũ induciæ, nõ sine ratione. factum est, auctore Alcibiade, vt eas Argiui ratas nõ haberēt, idemq; a Lacedæmonijs factum, Thucycides scribit eas tamen inducias, quæ necessitatem aliquam habent, excipiendas esse, idem Duarenus tradit, veluti, quæ sepeliendorum cadauerũ gratia, inuicem conceduntur; quas uel humanitatis ratio non denegandas esse suadet. Sic Verg. Æneid. 11.

Iamque oratores aderant ex vrbe latina,
Velati ramis oleæ, veniamq; rogantes.
Corpora per campos ferro quæ fusa iacebant
redderet, ac tumulo sineret succedere terræ
nullum cum victis certamen, & æthere cassis

& Paulo post

Bis senos pepigere dies, & pace sequestra
per syluas Teucri, mixtiq; impunè latini
errauere iugis.

De re priuata & familiari fiunt pacta, vt si quis paciscatur, ne iudicati, incēsarum ædium, depositi, furti agat ne operis noui nunciationē exequatur d. l. iurisgentiũ §. si paciscar. ne iumēti vitiosi aut morbosi vēditor redhibitoria actione teneatur l. pacisci h. t. & c. Illud tamē omittendũ nõ est, quod de re quæ ad Rē P. magis quam ad rem familiarem spectat, pacisci non possumus, nam ius publicum priuatorum pactis mutari non potest l. ius publicum. h. t.

Quarta diuisio est, quod alia pacta sũt iusta, alia iniusta, iusta intelligimus, quæ legitima, iuri, & bonis moribus consentanea sunt, iniusta, quæ de re turpi, & inhonesta, bonisq; moribus, ac legibus contraria fiunt, & hæc nullius sunt momenti, & ideo, si ob maleficium ne fiat (sic enim legitur in Pandectis Florentinis) aliquid promissum sit, nulla est obligatio, tex. est in d. l. iurisgentium §. si ob maleficium, & Ratio est, quia licet hæc causa ne maleficium fiat, in se sit iu-

sta,

sta,& honesta,attamen ex parte recipientis, iniusta, est, & turpis,nam qui pecuniam accipit pro re facienda quam gratis facere tenetur,turpiter accipere dicitur l.2.ff.de Cond. ob turp.caus.& l.fin.C.Eod.cui consequens est, testem esse falsarium,qui ob dicēdum testimonium pecuniam accipit, & si veritatem dicat Glossa in l. 1.ff.ad l.Cornel.de fals. in verbo aduocationem, & Ias. in l. diuus, ff.de Re iudic. nu.
15 27. sic & pacta quæ de futura successione fiunt, tanquam iniusta,& bonis moribus contraria,improbantur l.pactum quod dotali C.de Pact.l.hæreditas,C.de Pac.conuen.Apud priscos enim Romanos, turpe, ac impudens habitum fuit, de hæreditate viuentis quemquam solicitū inducunt enim talia pacta votum captandæ mortis, & more vulturum cà dauer, vt aiunt,expetandi occasionem præbent; liberam testandi facultatem auferunt,nec permitunt voluntatem testatoris esse ambulatoriam vsq; ad supremum vite exitum, cum tamen nihil sit,quod hominibus magis debeatur, quā vt supreme voluntatis liber sit stilus,&licitum quod iterum non redit arbitrium .l.1.C.de Sacr.Sanct.eccles.sane in militibus ad prælium pergentibus constitutum est, huiusmodi pacta valere,vt ad superstitem alterius bona perueniant, nam voluntas eorum quoquomodo declarata, vim testamenti obtinet l.licet inter priuatos,C.Eod.similiter, & pactū,quo causidicus a litigatore litem redimit,conuenitq; vt is nomine mercedis certam partem eius pecuniæ quæ adiudicata fuerit,vel maiorem aliquam summam in euentum litis accipiat,reprobatur l.sumptus.h.t.l.salarium infra mandat Tale enim pactum, quod de quota parte litis dicitur, Causidicis calumniosè litigandi occasionem præbet, nam quoties spes aliqua vberioris questus certa ipsis ostenditur *Tunc immensa caui spirant mendacia folles* vt satyricus Poeta in quit.

Quinta diuisio est,quod quædam pacta in rem sunt, & quædam in personam. In personam pacta sunt, quoties fiunt ne a persona petatur,puta a Titio. In rem, quoties generaliter paciscimur, ne res aliqua petatur, cuius diuisionis magna est vtilitas, nam personale pactum ad alium non

per-

pertinet, sed ei duntaxat prodest, con quo factum est l. 26. §. primo, & 28. §. ante omnia. In rem autem pactum omnibus prodest, quorum obligationem dissolutam esse, eius qui paciscitur, interest l. 22. §. fi. et hęc de pactis, nunc, de Trāsactione, per quam sæpè etiam, controuersiæ inter litigantes, aliquo tamen dato, remisso, vel accepto, componuntur videndum est in Titulo.

De Transactionibus Tit. XV.

1 *Quid sit Transactio.*
2 *Quæ requirantur in transactione.*
3 *Qui transigere non possint.*
4 *De quib. reb. trāsigi non possit.*
5 *Et an de crimine trāsigi possit.*
6 *Et quid de Adulterio.*
7 *Quid de falso.*
8 *Et quid in crimine priuato.*
9 *Quomodo intelligatur de crimine licitum esse transigere.*
10 *Qui sint effectus transactionis.*

Quid sit Transactio.

TRansactionis verbum non solum generaliter accipitur, sed, & specialiter. Transacta enim aliquando dicuntur quæ quoquomodo ad finem producta sunt, vel sententia, vel iureiurando vel longi temporis silentio, aut quolibet alio modo l. transactio 229. con l. seq. ff. de verb. signific. specialiter autem vt in hoc Tit. accipitur pro decisione rei dubiæ, litisue incertè data, retenta, aut promissa re aliqua,
1 & ideo deffinitur, vt sit de re dubia, & lite incerta non gratuita pactio l. 1. h. t. l. 2. & 38. C. Eod. dictaq; est Transactio auctore Bald. in l. 2. infra de iur. iur. quasi transitus actionis. Vt enim agere Actor dicitur qui id petit quod sibi debetur §. 1. instit. de Action. ita transigere dicitur qui actionem transit, seu ab actione recedit. Et contractum innominatum esse Transactionem Accurs. in l. siue apud acta, C. Eod. sentit, cui Bart. nu. 21. & cæteri assentiunt, & hoc propter generalitatem nominis, non autem quia sic legislatori placuerit, vt

qui-

quidam putant nam nimis imperiosa esset hæc ratio. Sic & diuisio l. diuisionis supra de Pact. & pactum nudum Glo. in l. 1. ff. de Action. & obligat. & permutatio Glos. in Rubr. C. de Rer. permutat. contractus innominati dicuntur speciale tamen est, in transactione vt in ea non sit locus penitentiæ l. quamuis 39. C. Eod. quod non est in alijs contractib. innominatis l. si pecuniam infra de condict. ob caus. & tradit Bartol. in l. naturalis §. quod si faciam infra de Præscriptis. verb.

Quæ requirantur in transactione.

Requisita transactionis sunt Primo, vt non sit gratuita, sed quod in ea aliquid detur, retineatur, vel promittatur, quia
2 transactio nullo dato, vel retento, seu promisso, non valet l. 38. C. Eod. & in hoc differt a pacto quod tunc dicitur cum quis gratis remittit l. 1. h. t. Secūdò requiritur quod fiat de re dubia, & lite incerta d. l. 1. & in hoc similiter differt a pacto, quod dicitur, cum res certa, aut indubitata remittitur d. l. 1. Et rem dubiam intelligo non solum si lis mota sit, sed etiā si moueri timetur, dummodo absit calumnia l. 2. C. Eod. ideo post rem iudicatam trāsactio non admittitur, quia per sententiam res dubia esse desinit l. 32. C. Eod. nisi a sententia appellatum sit, vel intra tempus datum ad appellādum facta sit, nam tunc valet l. 7. h. t. Et si quis dicat cur mihi non licet remittere quod mihi per sententiam adiudicatum est? l iurisgentium §. si paciscar supra de Pact. Respondeo, non est dubium, quod quis potest remittere quod sibi iudex per sententiam adiudicauit, sed transactio non erit, quia transactio donandi animo facta non valet, quoniam qui transigere vult, non habet animum donandi neq; videtur velle gratis remittere, & sic deficit consensus, & voluntas donandi, atque remittendi cum quis transigere se velle, ait ideo non valet.

Qui transigere non possint.

Transigere non potest Primo Procurator, etiam si generale mandatum habeat l. 60. infra de Procurat. nisi sit generale con

con libera, l. 58. infra de Procurat. & l. 17. §. vlt. infra de iur. iur. vel nisi in rem suam constitutus sit, l. 9. C. de Procurat. Secundo Procurator Cęsaris, & ipse nisi speciale mandatū habeat, transigere non potest l. nulli 13. h. t. idem & de Defensore Ciuitatis, municipij, aut corporis alicuius qui syndicus dicitur dicendum est, cum vniuersorum bonorum ciuitatis administrationem liberam non habeat argumen. l. 34. §. defensor infra de iur. iu. Tertio pater de re filiorū quos in potestate non habet similiter transigere non potest l. de re filiorum 10. h tit.

De quibus rebus transigi non possit.

Transigi non potest Primo de his controuersijs, quæ ex testamento pendent, nisi inspectis cognitisq; verbis testamenti l. 3. 6. & 12. Secundo de alimentis etiam transigi non potest, nisi auctore Prætore l. 8. h. t. intellige de futuris, nam de præteritis potest l. de alimentis, C. Eod. Item intellige de futuris relictis in vltima voluntate, nam de alimentis per contractum constitutis licet etiam sine Prætore transigere d. l. 8. §. planè, & rationem diuersitatis cur scilicet de præteritis liceat, non de futuris, Bart. in d. l. de alimentis, dicit esse, quia præterita alimenta non sunt necessaria sicut futura: nam si futura negarentur posset quis fame mori, sequitur Bald. & Ias. ibi; sed cur postea de futuris ex contractu liceat? idem Bart. in redenda ratione diuersitatis lapsus est inquirens tempus presens, præteritum, & futurum, & similiter extra chorum saltat. Dec. dicēs ex sententia Salyceti, & Alberici, quod in alimentis debitis ex contractu transigitur, quia sicut quis fuit diligens in alimentis acquirendis in contractu, ita erit in conseruandis. Ego autem rationem esse existimo, vt seruetur testatoris voluntas, quam nulla ratione, nec Legatarius, nec alius potest violare, nam verisimile est testatorem ita voluisse alimenta præstari, vt ordinauit, & ideo cum agatur de iure tertij, nec hæres, nec legatarius potest tollere legem dictam a testatore; non sic est in alimentis præteritis, quia ad præterita non est potentia, non

ſic etiam eſt in alimentis debitis ex contractu,quia tunc non agimus de iure tertij,& de voluntate teſtatoris ſeruāda. Ex quo ſequitur, tranſactionem eſſe prohibitam non tantū fauore alimentorum,ſed etiam fauore poſtremæ voluntatis, nam publice intereſt poſtremas hominum voluntates exitum habere,cum nihil magis hominibus debentur quam vt liberum habeant,quod iterum non reddit arbitrium l.1.C. de Sacroſ.Sancro.Eccleſ.l.vel necare,ff.quemad.teſt.aper. nam ſi ſolus fauor alimentorum tranſactionem impediret, dicendum proculdubio eſſet etiam de alimentis quę ex contractu debentur,tranſigi non poſſe.

De crimine autem an tranſigi poſſit?& dicendum eſt tranſigere vel paciſci de crimine capitali,excepto adulterio,prohibitū non eſſe l.tranſigere 18.C.Eod.ignoſcitur enim Reo, qui ſanguinem ſuum qualitercunq; redemptum voluit l.1. ff.de Bon.eor.qui ante ſent.ſibi mort.conſc.crediturq;in vitæ diſcrimine,non ſceleris conſcientia paciſci, aut tranſigere.Sed cur excipiatur adulterium,ſi rationem quęras,vix inuenies vbi queas conſiſtere,à ſingulis enim interpretib. ſingulæ ferè rationes redduntur adeo vt ſi vllo loco dici poſſit.Tot ſententiæ quot capita,hic ille locus ſit, quo iuſtiſſimè prouerbium iſtud vſurpes. Sunt qui propter criminis enormitatem hoc conſtitui volunt Odofre.in d.l.18.Mant. ſing.268.Forcat.in Cupid.Iuriſperi.cap.3.Guiber. de Dotib.cap.6.nu.25. Alij matrimoniorum fidem, & legitimæ ſobolis curam, & ſolicitudinem conſiderantes in fauorem, & honorem matrimonij id factum fuiſſe affirmant Caſtr.in d.l.18.Roman.Salic.Iaſ.Alex.Quidam ex eo quod olim iure Digeſtorum adulterium non eſſet capitale, tranſigi non potuiſſe,quod licet poſtea capitale factū,antiqui tamen iuris diſpoſitionem manſiſſe,credunt,vt de eo tranſigere non liceat Alciat.in d.l.18.&lib.5.Parodox.cap.8.Cuiac.Obſer. lib 6.cap. 11. Dicunt alij quod cum adulterium ſemper in occulto,& clam fieri ſoleat,nimis bene con adulteris ageretur ſi ſe poſſent pecunia redimere.quod quidem eſſet in prę iudicium vindictæ publicæ,& hanc rationem Alciat.in d.l. 18.aſcribit Bart.& Bal.quo tamen in loco id ipſi dixerint,

nec

nec ipse refert, nec ego potui inuenire, vt cumq; sit mihi placet. Existimant etiam nonnulli, pactiones in adulterio improbari, quod non turpes esse non possint, & sine lenocinij suspicione l. 2. & 29. ff. ad l. Iul. de Adult. imò militem qui cō adultero vxoris suæ pactus est, solui sacramento deportarique debere Papin. scribit in l. 11. Eod. Tit. & hæc fuit ratio Bald. in d. l. 18. Connan. comment. iur. ciuil. lib. 5. cap. 7. Coras. Miscel. lib. 2. cap. 1. De alijs autem publicis criminibus quæ sanguinis pœnam non ingerunt transigere non li-
7 cet, citra falsi accusationem d. l. transigere 18. Quia cum cesset ratio redimendi sanguinis, propter quam conniuentibus oculis transactionem lex permisit, qui transigit fateri præsumitur, & sceleris cōscientia transigere videtur, resurgitq; zelus publicæ vindictæ à quo nihil est quod reuocet l. eius qui, ff. de iur. Fisc. & l. fin. ff. de Præuaricat. Sed cur non id ipsum dicitur in falso, vt qui de eo pactus fuerit, existimetur confessus delictum? Sunt qui huius delicti atrocitatem putant id induxisse, cuius tanta est infamia vt capitalibus criminibus comparetur Cyn. Bar. Salic. Roman. Alex. Ias. Angel. & Riminal. in d. l. 18. Alijs placet vt probatio falsi, vera esse debeat clara, & aperta, neq; sufficiat quæ ab ipsis transactionibus suspiciose ducitur Alciat. Paradox. lib. 5. cap. 9. Nonnulli intelligunt non licere in falso, vt nec in alijs publicis criminibus transigere citra falsi accusationem, idest, sine falsi accusatione, & quin paciscens accusari falsi possit accipiendo, citra, pro sine, pro vt & in l. generali, ff. de Publ. iudic. & in l. vt si ff. Pro socio. Donell. & Alciat. in d. l. 18. Loriot. de Pact. axion. 102. Rȩuard. Var. lib. 4. cap. 6. Dicamus nos con Connan. comment. iur. ciuil. lib. 5. cap. 7. & Cuiacio obseruat. lib. 6. cap. 11. quæ fuit etiam ratio Ioannis, Odofred. & Accursij in d. l. 18. scilicet, quod aliud dicitur crimen falsi, quod solam publicam vltionem respicit, prout est in his, qui monetam falsant l. 2. C. de Fals. monet. radunt, vel adulterāt l. 8. & 9. ff. ad l. Iul. de fal. et hęc et similia nō ꝓprie sunt crimine falsi cēsenda, sed generali significatione ita appellantur, & ideo habent etiam in Codice suum proprium tractatum. Aliud est crimen falsi proprie, quod priuatam

ſolum eius qui offenſus eſt, iniuriam continet. de quo, & ciuiliter, & criminaliter agi poteſt, & de hoc tranſigere conceſſum eſt, ſic vt pro conuicto non habeatur qui tranſigit, nam cum priuatim eius interſit ita facere, pecuniarium ſuũ compendium tranſigendo quæſiuiſſe, non delictum tegere voluiſſe, credendus eſt. Nec enim criminis confeſſionem ex tranſactione ſuſpicari debemus, quando aliò coniectura deriuari poteſt, ſi enim de fundò lis ſit, et tu falſa inſtrumenta ſuppoſuiſti, vt ius tuum conſtitueres, cur non licebit tibi de falſo mecum tranſigere? quod ſi facias, de fundo potius tranſegiſſe, quam de crimine confeſſus fuiſſe videris. In nullo enim alio crimine, tanta eſt coniunctio priuatæ vindictæ con publica, quanta in iſto. Controuerſia ſiquidem fundi nihil ad publicum falſi crimen, & tamen in ea ius ex inſtrumentorum veritate pendet, neque fundi cauſa ſine falſi cognitione iudicari poteſt, & tamen illa cognitio, non ad vindictam publicam, ſed ad fundi adiudicationem pertinet. Et ſic non eſt vllum falſi crimen, cui non ſit coniunctum pecuniarium commodum, de quo tranſactio interpretanda, & non ad confeſſionem criminis, de quo quatenus eſt crimen, non agitur, eſt traducenda. Vt ſic in falſo qui paciſcitur, non de eo ſed de re ſua paciſci exiſtimetur, quam ſibi mauult vtcunq; confirmare, quã iuris ſui, & illius criminis dubium ſubire iudicium. Exẽplo ſit, quod Alex. Imp ſcribit in l. 5. nec non Val. & Gal. in l. 7. C. ad l. Cornel. de falſ. ſub quo titulo non agitur de alio falſi genere, nam monetariorum crimen, alio nomine, aliaque pœna cenſetur.

Atque ita concludendum eſt, quòd vbi de crimine capitali agitur & tranſigere, & paciſci conceſſum eſt, excepto adulterio; vbi verò de crimine agitur quod ſanguinis pœnam non ingerit, nec tranſigere, nec paciſci licet, excepto crimine falſi.

Ampliatur vt procedat non modo ſi agatur de crimine publico, ſed etiam priuato, quia etiam in criminibus priuatis non eſt licita tranſactio, ſi pœna ſanguinis non ingeratur. Bart. in d. l. 18. num. 14. Purpurat. num. 120. Padila num. 104. Iaſ.

Alciat.

Alciat.& alij. Clar.lib.5.sent.§.fin.q.58.num.16.& Fachin. controu.iur.lib.1.cap.9 Hoc autem quod diximus, scilicet,
9 de crimine capitali licitum esse transigere, intellige, Primò quantum sit ad id quod ipsarum partium priuatim interest, & ad hoc ne accusator amplius admittatur. Secundò quo ad hoc, vt propter transactionem non habeatur reus pro confesso, & conuicto. Tertio vt non puniatur aliqua pœna, quasi corruperit accusatorem l. Imperatores, ff. de iur. Fisci. Ac demum ad hoc ne accusator incidat in Turpillianum, tanquam desistens ab accusatione l.1.ff.ad S.C. Turpillian. cuius pœna pecuniaria est, scilicet quinque librarum auri, l.3. ff. de Præuaricat. Secus tamen est quo ad punitionem criminis, nam vindictæ publicæ ius suum seruatur integrũ, & ideo poterit iudex vel ad alterius accusationem, vel ex officio suo procedere, & si probatum fuerit crimen, delinquentem etiam ordinaria pœna punire, quod & lege, & ratione probatur. lege, per tex. in l. qui cetu, §. fin. ff. ad l. Iul. de vi public. cuius hæc sunt verba. Qui vacantem mulierem rapuerit, vel nuptam vltimo supplicio punitur, & si pater iniuriam suam precibus exoratus remiserit, tamẽ extraneus reum postulare poterit facit l.2.C.de Abolition. ibi, redemptæ miserationis vox minimè admittatur, sed aduersus nocentem reum, inquisitione facta competens pœna ingeratur. ratione confirmatur; quia cum ex quolibet delicto duplex offensa oriatur publica, & priuata, consequenter duplex etiam actio oritur vna parti, altera Rei P. l. licitatio, §. sed quod illicitè, ff. de Publican. & vectigalibus. Ideo pacto, vel transactione partis non potest auferri ius vindictæ publicæ argumento l. iurisgentium §. si Paciscar. supra de Pact. & ita etiam tenet Bart. in d.l.18. in Prima lect. num.8. Angel. num.7. Bald. Salicet. Castr. Alex. & alij quos refert & sequitur Gomez. var. Resolut. Tom.3. cap.3. num.55. Et hac de causa etiam hodie, vt testatur Clar. d.q.58. num.15. ex generali consuetudine Italiæ licitum est facere pacem pro quocunque crimine.

Qui

Qui sint effectus transactionis.

Effectus transactionis sunt, & Primo quòd causa transactione finita, amplius retractari non potest l. 10. nec imperiali rescripto l. 16. nec sub prætextu instrumenti de nouo reperti l. 19. alioqui nullus esset litium finis d. l. 10. Item nec sub prætextu quod sine causa facta sit l. 23. C. Eod. nã si lis fuit, hoc ipsum quod à lite disceditur, causa videtur esse l. 65. infra de condict. indeb. & ideo si quid etiam ob hanc causam fuerit solutum, repeti non poterit d. l. 23. & d. l. 65. Secundò à transactione altero ex transigentibus inuito recedi non potest, etiam si nudo pacto facta sit l. 2. h. t. quod singulare est vt finiantur, minuanturque lites l. 39. C. Eod. & nudo pacto fit hoc modo, promitto tibi decem, vt à me amplius non petas. Quandoque tamen etiam Aquiliana stipulatio pacto adijci solet l. 15. h. t. quæ eius naturæ est, vt omnes præcedentes obligationes nouet, ac perimat, ipsaque per acceptilationem perimatur l. 4. Tertio Transactio facta con vno alijs non nocet, nec prodest l. 3. Itẽ de vna re facta ad aliàm non extenditur l. 8. neque ad ea trahitur de quibus cogitatum non est l. 9. h. t. facta tamen de principali negocio, tacite quoque de sumptibus, & expensis litis, etiam si nihil dictum sit, facta intelligitur l. terminato C. de Fruct. & lit. expens. Quartò non minorem auctoritatem habet transactio, quam res iudicata l. 20. C. Eod.

Finis Libri Secundi.

LIBER

LIBER TERTIVS Pandectarum.

De Postulando. Tit. I.

TErtius Gradus præluforij certaminis actoris & rei, est postulatio, nam si neque pactis, neq; transactionibus suscitata lis sopiri possit, deuenitur ad iudiciũ, & postulationes fiunt, de quibus in hoc Tit.

Quid sit postulare.

Postulare est desiderium suum, vel amici sui in iure apud eum qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio cõtradicere l. 1. §. postulare. h.t. Pro se postulat dominus litis, pro alio Aduocatus, qui in postulando ab omni iniuria, & malidicendi temeritate abstinere, & solum quod litium poscit vtilitas, aut causa desiderat, agere debet, l. quisquis, 6. C. Eod.

Quot sint ordines eorum qui postulare prohibentur.

Tres sunt ordines eorum, qui postulare prohibentur, nam Aliqui sunt, qui nec pro se, nec pro alijs postulare possunt, Qui-
2 dam sunt, qui pro se quidem possunt, sed non pro alijs & Alij, qui pro se, & alijs non tamen indistinctè, sed certis tantum personis.

Qui

Qui nec pro se, nec pro alijs postulare possint.

Nec pro se, nec pro alijs postulare possunt Minor 17. annis
3 l.1. §. initium. Item surdus, qui prorsus non audit d.l.1.§. propter casum.

Qui pro se postulare possint, sed non pro alijs.

Pro se postulare possunt, sed non pro alijs, Mulier d.l.1. §. sexum, Cæcus d.l.1. §. casum, muliebria passus d.l.1. §. remouet capitali crimine damnatus d. l. 1. §. & qui. Item damnatus calumniæ publici iudicij d.l.1. §. Item senatusconsulto; qui operas locauit, vt con bestijs pugnaret d.l. 1. §. Bestias, secus si pugnauerit cùm non locasset d. l. 1. §. quid si depugnauit. Verum si tutelam, vel curam huiusmodi personæ administrent pro his quorum curam gerunt, postulare minimè prohibentur d.l.1.§. est æquissimum.

Sed dubium est de Cæco, an sicut non potest postulare, ita nec etiam possit iudicare, & tex in d.l.1. §. quamuis dicit, quod licet non possit postulare, tamen & senatorium ordinem, retinet, & iudicandi officio fungitur, quod Accurs. intelligit, dummodo ante cæcitatem iudex datus fuerit, veritus fortè, ne aliter intellectus locus ille repugnet verbis sequentibus eiusdem legis, dum ibi dicitur Cæcum retinere
5 quidem acceptum magistratum posse, aspirare autem ad nouum penitus prohiberi, ego autem existimo indistinctè iudicem esse posse, cum nulla sit lex quæ hoc prohibeat l.6. & 12. infra de iudic. nec me mouet, quòd nouum magistratum inire non possit, quia iudicis, & magistratus causa diuersa est. In iudice enim priuato, nihil aliud quàm iudiciũ, prudentiam, doctrinam, & virtutem requirimus. In magistratu autem præter hæc omnia, decoris cuiusdam, & splendoris publici rationem habendam esse constat l. rescripto, ff de Munerib. & honoribus & tradit Duaren. lib. 1. Disputat. cap. 23.

Qui

Qui pro se, & alijs certis tantum personis postulare possint.

Pro se, & alijs etiam, non tamen indistinctè, sed certis tantùm personis veluti pro parentibus, filijs, fratre, sorore, vxore,
6 socero, socru, genero, nuru, vitrico, nouerca, priuigno, priuigna, pupillo pupilla, furioso furiosa, fatuo, fatua, & alijs de quibus in d.l.1. in fine, 2.3.4.5. & 6. postulare possunt omnes hi qui, vt infames notantur d.l.1.§. ait prætor. & qui isti sint, ponitur posteà in Titulo sequenti.

De his qui notant infamia. Tit. II.

1 *Quid sit infamia.*	3 *Quid sit infamia iuris.*
2 *Quotuplex sit infamia.*	4 *Quid sit infamia facti.*

QVID SIT INFAMIA.

INfamia secundum Accurs. in l.1.C.Eod. definitur, vt sit famæ imminutio, nota, siue priuatio, particula enim, in, priuatiua est, vt indoctus, infirmus, & similes Bart. in l. fin. §. ille casus num.2. & Ias. num.12. ff. de liber. & posth. & sic
1 labem, ac detrimentum famæ, æstimationisque læsionem significat l.8.C.Eod.

QVOTVPLEX SIT INFAMIA.

Infamia duplex est iuris & facti l. prima, & vigesima, hoc
2 Titulo.

QVID SIT INFAMIA IVRIS.

Iuris infamia est, quæ, vel lege, vel sententia iudicis irrogatur d.l.1. Lege, vt si quis ab exercitu ignominiæ causa di-
3 missus sit, si artis ludicre causa in scenam prodierit, si lenocinium fecerit, si mulier intra annum luctus nupserit, & similia d.l.1.2.3. & 4. mulieribus enim anni spatium datum

fuit, vt maritum elugerent, tàm ratione honestatis, vnde Ouidius

Quæ nubit toties non nubit, adultera lege est.

quàm etiam ratione prolis, ad hoc ne propter sanguinis incertitudinem, filiorum quoque incertitudo causetur l. 11. atque hinc est, quod viri vxores lugere non compelluntur, & sponsi nullus luctus est l. 9. & 10. Et de hoc anno luctus loquitur etiam Ouid. lib. 3. Fastor.

Assuetos igitur numeros seruauit in anno
Hoc luget spatio fœmina mœsta virum.

& hæc quidem iure ciuili obtinent, nisi mulier potestatem nubendi a principe impetrauerit l. 10. iure verò canonico hodie impunè nubit etiam intra annum luctus cap. pen. & fin. & ibi omnes extra de secund. nupt. Item & mulier, quæ ventris nomine per calumniam in possessionem missa fuerit, dicens se pugnantem cùm non esset, infamis lege efficitur l. 15. & 16. Sententia iudicis infamia irrogatur, veluti si quis calumniæ, aut præuaricationis nomine, furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, aut de dolo, damnatus sit d. l. 4. §. vlt. vel etiam pactus sit d. l. 4. in fine, 5. & 6. pretio, non gratis, d. l. 6. & l. 18. C. Eod. suo nomine non alieno, nam procurator, Tutor, vel hæres, non notantur d. l. 6. §. 1. Item qui tutelæ, depositi, pro socio, aut mandati iudicio directo, nõ contrario, (quia in contrario non de perfidia agitur, sed de impensis;) damnatur, infamis est d. l. 6. §. pen. & vlt. non sic pactus, cùm in his non tam turpis sit pactio, sicut in superioribus l. 7. Adde etiam condemnatos de sepulchro violato, & de expilata hæreditate infames esse l. 1. infra de sepulchr. violat. l. 12. C. Ex quib. caus. infam. irrogat. & damnatos semper intellige per sententiam iudicis non arbitri l. 13. §. ex compromisso, h. t.

Illud omittendum non est, quòd ob id solum, quod quis vincula, aut carcerem passus sit, infamiæ detrimentum non patitur l. 1. C. Eod. sicut nec torturam passus; nam non cruciatus, sed causa facit infamem l. 22. h. t. l. 14. C. Eod. Debitores quoque qui bonis cedunt aut creditores effugiunt ipso iure probrosi non sunt, quia bonis cedere quandoque etiam boni ca-

ni ca-

ni calamitate aliqua coguntur l. 11. C. Eod. Item nec testes quorum testimonia in iudicio reprobantur, infames sunt l. 21. cùm non tam ob falsitatem, quàm ob aliam causam reijci possint.

QVID SIT INFAMIA FACTI.

Infamia facti est, quæ non ipso iure, nec ex legibus diminutionem æstimationis affert, sed famam apud bonos graues, ac honestos viros lædit ac grauat l. 20. h. t. l. 13. 17. & 19. C. Eod. Itaque & qui restitutus est famæ hac nota laborat, nam vt Plautus inquit in Pen. Act. 3. hominum immortalis est infamia, & etiam tum viuit, cum eam esse credis mortuam, & Vlpianus in l. palàm 43. infra de Rit. nupt. non aboletur, inquit, turpitudo, quæ postea intermissa est; Hinc Claudius Cæsar, cùm cuidam notam infamiæ appositam, deprecantibus familiaribus, ademisset, litura tamen, inquit, extat, sentiens remissa culpa infamiæ prioris vestigium nihilominus manere.

Hæc infamia licet non tàm efficax sit, quàm ea quæ iuris dicitur, effectu tamen non caret, vt ex multis iuris locis obseruare licet, veluti ex l. 7. & 12. ff. de Decurionib. ex l. 27. C. de inoffic. test. l. 3. in principio infra de Testib. l. 2. C. de Dignitat. lib. 12. l. 8. C. de Decurion. lib. 10. & similibus.

De Procuratoribus, & Defensoribus.

Tit. III.

1 *Quid sit Procurator.*
2 *Quot sint Procuratorum genera.*
3 *Qui procuratores esse nō possint.*
4 *In quibus casibus non admittatur Procurator.*
5 *Qui procuratorem dare non possint.*
6 *Qui sint effectus mandati procuratorij.*
7 *Quid sit Defensor.*
8 *Quæ differentia sit inter Procuratorem, & Defensorem.*

V 2 Di-

DIctum est de Postulãdo, & de his qui pro se, vel pro alijs postulare possunt, vel non. At quia, qui pro aliis postulant, Procuratores, vel Defensores dicuntur; ideo & de his dicitur.

QVID SIT PROCVRATOR.

Procurator est qui aliena negocia mandato domini administrat l. 1. Constituique potest, tàm præsens, quàm absens d. l. 1. in fine, & præsens dicitur etiam si in foro, in hortis, & in continentibus sit l. 5. 6. & 7. Item & per nuncium, & per
1 epistolam d. l. 1. & 61. dummodo expressè consentiat, non tacendo l. 2. & 8. §. inuitus Item & ad litem futuram dari potest, & in diem, & sub conditione, & vsque ad diem, & in perpetuum l. 3. & 4.

QVOT SINT PROCVRATORVM GENERA.

Constitui potest Procurator, aut vniuersorum bonorum, aut certæ alicuius rei, vel litis, negociive d. l. 1. hic specialis, ille
2 vniuersalis, & generalis dici solet l. 58. Item & ad lites, de quo propriè in hoc Tit. & ad negocia, de quo infra in Tit. Mandat. Rursus potest constitui Procurator etiam in rem suam, vt est is, cui dominus, aut vendidit, aut quoquomodo actiones cessit l. 33. §. fin. 34. & 55. Sed cur Procurator dicitur & non dominus, cum propria magis quàm aliena negotia administret? Resp. ius olim constitutum fuisse, vt solius Prætoris esset, actionem alicui dare, non hominis priuati, cui competeret ea actio, vt E.G. Prętor ait. Quod quis commodasse dicetur, iudicium dabo; hoc casu solum commodanti actio dabatur non alii, etiam si id vellet commodator, ne à verbis edicti recederetur, & ideo si quis ius agendi sibi competens in alium transferre volebat, imaginaria quadam procuratoris constitutione id facere debebat. Et licet hodie formularum conceptio non obseruetur, subtilitasque hæc sublata sit l. actio infra de Negoc. gest. priscam tamen appellationem adhuc retinemus vocantes procuratorem eum, qui re vera nihil minus quàm procurator est.

QVI

QVI PROCVRATORES ESSE NON POSSINT.

Procuratores esse non possunt, nec Milites l.8. §. milites, nec clerici nisi fortè pro suo ordine, aut Ecclesia c. 1. & 2. Nè clerici vel Monachi. nec Minores 25. anni l. 51. nec Muti & surdi l.43. quod verum est quo ad iudicia, secusque ad negocia d.l.43. nec fœminæ cum sit virile officium l.54. vsque
3 adeò vt nec filios in iudicio defendere possint, sed eis debeant tutores petere l. 18. C. Eod. appellare tamen poterunt l.1. Infra de Appellat. recipiend. & pro parentibus etiam, agere si eos morbus, vel ætas impediat, nec quenquam qui agat, habeant l.41.

In quibus casibus procurator non admittatur.

In criminalibus Procurator non admittitur l. pen. §. ad crimen, ff. de Publ. iudic. quia Rei interrogari, per se respondere,
4 ac ore proprio causam dicere debent, ad hoc vt iudex ex eorum responsione veritatem facilius percipere possit.

Qui procuratorem dare non possint.

Procuratorem dare non potest filius familias ad agendum, nisi eo casu, quo ipse sine assensu patsis experiri potest, sed ad se defendendum potest l. 8. Item Tutores, & Curatores ante litem contestatam procuratorem constituere non possunt,
5 sed solum Actorem l.11. C. Eod. & Ratio est, quia ante litem contestatam domini litis non sunt. Ipsi tamen pupilli, quia Domini sunt, rectè procuratorem con Tutorum, vel Curatorum auctoritate, constituere possunt d.l. 11. Sed & Tutores quoque & Curatores post litem contestatam rectè procuratorem constituere possunt, quia & ipsi litis contestatione domini litis efficiuntur, d.l. 11. Simile est in Procuratore, qui ante litem contestatam alium Procuratorem constituere non potest, sed solum post, eadem ratione, l.8. 11, 22, & 23. C. Eod.

Qui

Qui sint effectus mandati procuratorij.

Vnus effectus est quod Procurator postquã suscepit, ẽt inuitus absoluere, ac exequi mandatum cogitur l.8. §.fin. & 35. §. vlt. nisi iusta causa se excusare possit, vt puta ob valetudinẽ, aut necessariam peregrinationem, aut inimicitias inter ipsum, & dominum exortas, aut munus publicè impositum, vel alias occupationes d.l.8.§.fin. 9.10.11.12. & 13. lata ta-
6 men definitiua sententia inuitus appellationem prosequi non cogitur licet appellare teneatur l.17. C. Eod. Similiter & Dominus postquam constituit procuratorem, eius mutandi amplius potestatem non habet, scilicet, post litem cõtestatam, secus ante l.16.& 17. nisi iusta subsit causa, vt puta ætas minus apta negociis, valetudo, & similes de quibus in d.l.17. §. vlt. con multis sequentibus inimicitiæ affinitates, con aduersario contractæ l.21. con aliquot sequentibus & si Procurator his se opponere contendat, suspectus redditur l.25. in principio. si tamen dominus velit causæ suæ adesse non prohibetur l.69. Secundus effectus est, quòd citationes omnes dirigendæ sunt ad procuratorem, non ad dominum l.1.C.de sent. & interlocut. & omnes actus iudiciarii ab illo non à domino sunt exigendi c.1.vt lit.non contest.c.1. & 2. de confess.in 6. Alter effectus est, quòd Procurator fines mãdati diligenter custodire debet, alias si excesserit Dominus non tenetur l.10.C. Eod.l.diligenter Infra Mandat. Nec excessisse intelligitur, si ea, quæ coniuncta sunt con mandata, & ex re mandata pendent, fecerit l.56.& 62. et si generaliter constitutus fuerit ad lites, potest quæcunque ad litem pertinent exercere, non tamen pacta, & transactiones inire l.7.C.de Transact. neque iusiurandum deferre, aut accipere, cap.4. de Procurat. in 6. neque propter calumniam iurare auth.principales, C.de iur.iur. propter calumn. dand. quia hæc generali mandato non continentur l.60.& 63. sed speciale requiritur d. cap.4. vel saltem generale sed con libera l.58.& 59. dicitur autem concedi libera quando specialiter hoc exprimitur l. quam tubcronis §. alia causa Infra de Pecul. sola enim generalis administratio commissa omnium

nego-

negociorum non facit videri datam esse liberam vt ex eodem tex. constat, nisi simus in mandato vniuersitatum in quo tacitè videtur inesse l. præses & ibi Bald. C. de Transact. Quartus effectus est quod obligatio quæ inter dominum, & procuratorem consistit, mandati actionem parit directam quæ datur domino contra procuratorem, & contraria quæ datur procuratori contra dominum l. 42. §. ea obligatio, & l. 46. §. procurator; Et hæc quo ad primam partem Rubricę, in qua de Procuratoribus agitur. Sequitur Altera Pars, quæ de Defensoribus tractat.

QVID SIT DEFENSOR.

Defensor est qui Reum tuetur etiam sine mandato l. 35. §. de-
7 fendere.

Quæ differentia sit inter Procuratorem, & Defensorem.

Latior est Procuratoris appellatio quam Defensoris, quia Procurator tàm Actoris, quàm Rei esse potest. Item tàm in iudicio, quàm extra negocia administrat. Defensor autem tantùm in iudicio, & pro Reo agit. Item differunt, quia Procurator si non habeat sufficiens mādatum, & id certum
8 sit, non admittitur ad agendum etiam si de rato cauere paratus sit Gloss. & Bald. in l. 1. C. Eod. Zaz. & Duaren. hic, nisi sit coniuncta persona, quæ & sine mandato, de rato cauendo, experiri potest l. 35. & 40. in fine h. t. l. 2. 12. & 21. C. Eod. dixi, si certum sit mandatum, quia si incertum sit, mandatum sit, nec ne, etiam hoc casu admittitur Procurator de rato cauendo l. 33. §. ait prætor & l. 39. §. qui alieno, h. t. l. 1. C. Eod. Agendo tamen Procurator etiam defendere cogitur, si reconueniatur l. 33. §. pen. & vlt. nam sicut principalis agens reconuentus nullam excusationem habet l. 2. §. sed si agant Infra de iudic. ita nec procurator qui loco domini est l. 39. in principio quod etiam in coniuncta persona procedit, quæ similiter si agere velit, cogitur defendere l. 35. in principio & 39. §. si de dote; aliàs denegatur agendi

actio

actio l.43.§.pena. At defensor admittitur ad defendendum etiam si mandatum non habeat l. 12. C. Eod. quoniam publicè interest absentes à quocunque defendi l.33.§.publicè, dummodo tamen caueat iudicatum solui, quia sine satisdatione nemo idoneus defensor alterius esse potest etiam si locupletissimus & Consularis sit l.46. 51.52. & 53. Conueniunt tamen, quia sicut minores, fœminæ, ac milites procuratores esse non possunt, ita nec defensores l.51. & 54. Fallit in filio, qui admittitur ad defendendum patrem, etiam si legitimam ætatem non habeat l.12.C. Eod. Et hæc de Procuratoribus qui à priuatis constituuntur nunc de his qui à Collegio, vel vniuersitate creantur, videndum est, qui Actores, siue Syndici dicuntur, in Titulo.

Quod cuiusque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur.

Tit. IIII.

1 *Quid sit vniuersitas.*
2 *Quibus permissum sit habere vniuersitatem.*
3 *Qui pro vniuersitate & agere, & conueniri possint.*

QVID SIT VNIVERSITAS.

VNiuersitas est plurium hominum inter se distantium congregatio, ita contracta, vt vna tantum persona esse appareat, à singularibus personis ex quibus constat, separata l.6.§. vniuersitatis supra de Rer. diuis. & hoc est quòd vulgò dicitur vniuersitatem esse personam representatam,
1 licet quo ad realem entitatem nihil aliud sit vniuersitas, quàm homines de vniuersitate, nam & in vno indiuiduo vniuersitas conseruari potest, l.7.§.vlt. h. t. ideo & qui pro vniuersitate interuenit, non pro singulis interuenire dicitur l.2. & quod vniuersitati debetur singulis non debetur, nec quod debet vniuersitas singuli debent d.l.7.§.1.

Qui-

Quibus permissum sit habere vniuersitatem.

Olim propter suspicionem coniurationum, non omnibus passim, Collegia aut vniuersitates habere permissum erat vt Infra de Colleg. & corporib. illicit. per totum; sed paucis
2 admodum in causis, vt dicitur in l. 1. h. t. Hodie tamen de consuetudine in singulis ferè opificiorum generibus hoc locum habet, vt in d. l. 1. per Gloss. & DD.

Qui pro vniuersitate & agere, & conueniri possint.

Sicut singulares personæ procuratorem per quem agant, & conueniantur constituere solent, ita vniuersitas vnum eligit per quem & agere, & conueniri possit, qui Actor, seu
3 Syndicus dicitur d. l. 1. Nec enim Procurator propriè dici potest, quia nec vniuersitas si subtilitatem iuris sequamur, domina dici potest. Nulli igitur permittitur nomine Ciuitatis, vel Curiæ experiri, nisi, cui lex, aut consuetudo, vel ordo, seu vniuersitas dedit, vel maior pars, cùm duæ partes adessent, aut amplius quàm duæ, inter quos & ille qui eligitur, numerari debet l. 3. & 4. spectaturque in huiusmodi electionibus etiam coniunctarum personarum suffragiū quod & in honorum petitione seruatur l. 5. & 6. in principio. Porrò Actor vniuersitatis si agat compellitur etiam defendere, non tamen de rato cauet nisi si de decreto dubitetur d. l. 6. §. Actor; Differunt inter se Syndicus, Actor, & œconomus, nam œconomus tantum ab Episcopo constituitur, & in rebus Ecclesiasticis, vt in l. iubemus, 2. C. de Sacr. sanct. Eccles. At Syndicus pro qualibet vniuersitate vt in d. l. 1. h. t. & pro pluribus tantum vt patet ex interpretatione nominis, cui deseruire debemus l. decernimus, C. de Episcop. & Cleric. & l. defensores, C. de Defensorib. Ciuit. dicitur enim Syndicus. quasi singulorum causas dicens. Actor autem dicitur in vna causa tantum, licet Syndicus ad omnes vt in l. 6. §. sed et si. Et hæc quidem ita se habent in ijs qui mandato domini, vel vniuersitatis, res procurant alienas; sed quia sæpe fit, vt & sine mandato absentium negocia interdum præsentes

amici vltrò suspiciant, quo casu actio negotiorum gestorum oritur, ideo & de hoc dicitur in Titulo.

De Negotijs gestis. Tit. V.

QVID SIT NEGOCIORVM GESTOR.

NEgociorum gestor est is qui absentis negotia sine mandato gerit. Vnde vltro citroque nascitur actio, quæ appellatur negociorum gestorum; sed Domino quidem rei gestæ aduersus eum qui gessit, directa competit, negociorum autem gestori contraria l. 1. & 2. Dixi sine manda-
1 to, quia si quis rogatus aliena negotia gerat, non hæc actio, sed mandati locum habet l. 20. in fine Infra Mandat. idem si in præsentia domini, nam tunc quoque ex mandato gerere videtur l. 6. §. si passus sim. Eod. Tit. Mandat.

Directa negociorum gestorum actio cui detur, contra quem, & ad quid.

Datur Domino rei gestæ, & eius hæredi actio negociorum gestorum, directa contra gestorem, & eius hæredem, vt rationem reddat, & resarciat, si quid damni ex mala & negligenti administratione Dominus passus sit d. l. 2. & 3. §. hæc autem actio; nam regulariter tenetur gestor de dolo, lata, & leui culpa l. 20. C. Eod. de leuissima enim, & sic ad exactissimã diligẽtiam non tenetur, nisi eo casu quo diligentior aliquis gesturus fuisset l. 6. §. videamus. Interdum etiam de dolo, & lata culpa tantùm tenetur vt quando accessit ad negotia deserta l. 3. §. interdum. Casum autem fortuitum non consideramus nisi in quibusdam casibus veluti si nouum nego-

tium,

tium, quod non sit solitus absens facere, ego nomine eius geram l.11. vel euentus malus culpa mea emergat, l.22.

Contraria negociorum gestorum actio cui detur, contra quem, & ad quid.

Datur negociorum gestori & eius hæredi, actio negociorum gestorum contraria contra dominum rei gestæ & eius hæredem, ad repetendum id quod impendit necessariò, vel
3 vtiliter, sed non voluptatis causa l.2. in fine 3. §. hæc autem 27. & 45. & sufficit rem cœptam esse vtiliter geri etiam si non sequatur euentus prosper. Vt si domum tuam fulsi, quę tamen inde corruit, l.10. §.1. & dicitur vtiliter gestum quādo dominus idem erat facturus, secus si non erat facturus, sed potius dimissurus, vt fortè quia ei non expediebat d. l.10. in fine.

In quibus casibus cesset negociorum gestorum actio.

Aliqui tamen casus sunt in quibus etiam vtiliter gerens non habet hanc actionem, veluti si quis amicitia, aut pietate ductus alterius negotia gesserit, tunc enim sumptus eo nomi-
4 ne factos repetere nō potest l.44. h.t. l.1.11.13. & 15. C. Eod. nisi de contraria voluntate constet, vt quia protestatus sit, vel scripsit in libro rationum l.34. h. t. in re tamen dubia æquius est ita interpretari, vt actio detur magis, quam denegetur, d. l.1.11.13. & 15. & ibi Gloss. Sed quia olim interdum accidebat, vt alter litigantium malignè pecuniam daret, vel Procuratori, vel cuilibet egregio concinnatori, vt aduersarium litibus, & impensis vexaret, & aliquando etiam ipsemet reus pecuniam aduersario dabat, ne sibi negotium fieret, ideo vt pœnarum metu, malitiosi, ac iniqui homines à falsis postulationibus, fabricandisque iniurijs detereantur subijcitur Titulus.

De Calumniatoribus.
Tit. VI.

1 *Quid sit Calumniator.*
2 *Quæ actio detur contra calumniatores, cui, contra quem, & ad quid.*

QVID SIT CALVMNIATOR.

Calumniator in criminalibus est is qui falsa crimina intendit l. 1. ff. ad S. C. Turpill. in ciuilibus, qui per mendacium, & calumniam agit, vel excipit, l. 1. §. per calumniam, ff. si mulier. ventr. nomin. in possess. calumn. caus. esse dicat l. 2. in principio, C. de iur. iur. propt. calumn. dand. & in materia Tit. nostri, qui per fraudem pecuniam accipit, vt alterum vexet, litem, & cõtrouersiam
1 ei faciat, vel ne faciat & vexationem iam destinatam prætermittat l. 1. & accepisse, pecuniam dicitur etiam is qui aliud & qualecumque compendium, pro pecunia accipit, vel etiam pactus sit d. l. 1. §. vlt. 2. & 3. nec refert an ante, vel post cœptum iuditium, vel alius eius nomine, an à me, vel ab alio acceperit d. l. 1. §. qui autem l. 2. §. vlt. & 3. in principio, & si fortè quis pecuniam accepit à te vt mihi negotium faceret, & à me ne mihi faceret, tibi contra eum repetitio nulla dabitur, quia turpiter fecisti, at mihi duobus iuditijs tenebitur d. l. 3. in fine.

Quæ actio detur contra Calumniatores cui, contra quem, & ad quid.

Datur actio in factum; & Datur ei, cui pecuniam calumniator extorsit, ne ipsi negotium faceret, vel ei in cuius perniciem accepit ab alio pecuniam, vt negotium faceret l. 3. §. illud. Contra eum, qui calumniæ faciendæ, aut non fa-
2 ciendæ causa accepit l. 1. & intra annum in quadruplum pecuniæ acceptæ, post annum in simplum d. l. 1. Annusque computatur ab eo tempore quo is contra quem pecunia acce-

accepta est, nequitiam nouit. In persona verò illius qui dedit, ne secum ageretur, à tempore quo dedit l. 6. sed an in quadruplo insit simplum Accurs. disputat in l. 5. §. vlt. & verius est inesse, exemplo actionis vi bonorum raptorum, nam species quædam rapinæ est, per fraudem & calumniam innocentes expilare d. l. 5. §. vlt. Publicanus quoque qui mancipia retinet, & pecuniam, quæ ei non debetur, recipit, hac actione tenetur l. 7. in fine. Hæredi autem non datur, cui sufficit condictione ob turpem causam, repetere quod a defuncto datum est l. 4. Neque in hæredem datur, nisi in id quod ad eum peruenit l. 5. Et hæc quo ad prælusorium Actoris, & Rei certamen. Nunc sequitur vt & de actionibus restituendis videamus.

Finis Libri Tertij.

LIBER

LIBER QVARTVS Pandectarum.

IN hoc libro agitur de actionibus restituendis, in quibus similiter tres gradus obseruare debemus. Primus est restitutionis in integrum, quæ fit iure actionis, generaliter in Titulo.

De in Integrum restitutione.

Tit. I.

1 *Quid sit in integrum restitutio.* 2 *Qualiter concedatur.*

QVID SIT IN INTEGRVM RESTITVTIO.

REstitutio in integrum, est actus quo læsus aliquis in statu, & iure suo, rursus in pristino statu, & iure collocatur l. 9. §. ex hoc edicto Infra Quod met. caus. Restituere enim est aliquid reddere, seu in
1 pristinum statum reponere l. 75. & 85. ff. de verb. significat.

QVALITER CONCEDATVR.

Restitutio in integrum non conceditur, nisi causa cognita l. 3. quæ cognitio, & præsentiam aduersarij requirit l. 13. §. vn-
2 de tractari, & l. 29. §. fin. Infra de Minorib. & probationem eius propter quod restitutio petitur l. vlt. §. si fenerator infra

fra Quod met. cauſ. & cauſæ propter quas quis reſtitui poſſit, habentur in l.1. 2. 6. & 7. idonea tamen cauſa non eſt, ſi quis propter minimam rem, reſtitui poſtulet l.4. Aliter etiã Prætor reſtituit minores quàm maiores, nam minores reſtituit in totam cauſam, quamuis legitime defenſi ſint, maiores verò qui abſfuerint Rei P. cauſa, ita tantùm, vt poſſint appellare l.vlt. tranſitque hoc beneficium reſtitutionis etiã ad hæredes l. 6. & olim à ſolo prætore concedi ſolebat l. 3. & 5. hodie tamen à quolibet magiſtratu ordinario peti poteſt l.fin. C. vbi & apud quem & ibi Gloſſ. & DD. & hæc generaliter de reſtitutione, nunc ſpecialiter de ea quæ fit ex cauſa metus in Titulo.

De eo quod metus cauſa geſtum erit.

Tit. II.

1. *Quid ſit metus.*
2. *Quid ſit vis.*
3. *De qua vi, & de quo metu intelligatur edictum.*
4. *Quæ actio oriatur ex hoc edicto.*
5. *Cui detur contra quem, et ad quid.*
6. *Quid de hæredibus.*

AGitur in hoc Tit. de reſtitutione, quæ fit ex cauſa actus, nam cùm qui, vi, metùve promittit, voluntariè promittat, & rigore iuris obligetur l.21. §.vlt. h t. quia & voluntas coacta eſt voluntas vt ſcribit Ariſt. Ethic. 3. ideo extraordinario remedio, & ſic reſtitutione opus fuit, per quam reſcindatur id quod per vim, vel metum geſtum fuerit. Sic enim olim edictum conceptum erat. *Quod vi metuſve cauſa.* Sed poſtea vis mentio detracta fuit, ideo quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur l. 1. diligenter enim vbique euitant Iuriſconſulti inanem verborum congeriem. Et ſic hæc clauſula; Quod metus cauſa, & vim, & metum continet l.3.

QVID

QVID SIT METVS.

Metus est instantis, vel futuri periculi causa, mentis trepida-
1 tio dicta lege prima.

QVID SIT VIS.

Vis est maioris rei impetus, qui repelli non potest lege se-
2 cunda.

De qua vi, & de quo metu, intelligatur Edictum.

Vim accipere debemus atrocem, & quæ est contra bonos mores, non quam magistratus iure infert d.l.3.§.1. Metum ve-
3 rò accipimus præsentem l.9. neque aduersatur definitio, quod sit instantis, vel futuri periculi; quia et si periculũ futurum sit, præsentem tamen metum esse oportet. Item & qui in hominem constantissimum cadat l.5.& 6. vt seruitutis l.4. mortis l.7. & 8. vinculorum d.l.7. stupri d.l.8. §. fin. carcerum l.pen. intellige de carcere illicito, & priuato, non de homine simpliciter incarcerato, nec enim hoc voluit, I. C. cum de eo tantum loquatur qui in carcerem aliquem detruxit, vt ab eo aliquid extorqueret, vt ob id stultè facere videantur hi, qui dum con incarcerato contrahere volunt, cum è carcere educunt, vt tutius cõtrahant, vt scribit Duaren. hic. neque refert postea, an in se quis metum, vel in coniuge, aut liberis patiatur, cum parentes magis terreantur in filijs quàm in se ipsis d.l.8.§.vlt. Metus autem reuerentialis non sufficit, cum de eo nulla sit mentio, nec in hoc Tit. nec in Cod. & probatur in l.si patre cogente iuncta Glossa, nam intelligitur, idest, imperante, vt per Gloss. Abb. & alios in cap.1. extra de Desponsat. Impub. Nec etiam solius potentiæ dignitatis timor sufficit l.6 & 8.C. Eod. nisi accedat alia impressio, & violentia l.pen. & vlt. C. Eod. Item nec timor accusationis l.10. C. Eod. nec infamiæ l.7. in principio h.t. nec minarum, nisi capitales sint, & ab eo effusæ, qui eas exequi soleat l.7. & ibi Gloss. & DD. C. Eod. metus enim non iacta-

iactationibus,vel contestationibus, sed atrocitate facti probari conuenit l.9.C.Eod.quare vbi facto est opus verba non sufficiunt l.4.ff.de Pecul. nec enim visum est Prætori huiusmodi hominibus succurri debere,qui vmbram suam vt dicitur, timent, nam Regula est vani timoris nullam esse excusationem l.vani timoris ff.de Regul.iur. verum benè est, quod minor metus in muliere sufficit, & magis eam excusat,cap.cum locum & ibi Gloss.& DD. de sponsalib. Ias. in l.interpositas 13. C. de Transact. Hinc Cornel.Tacitus lib. 15. scribit, Neronem ratum muliebre corpus minus impar dolori,quam virile,à Libertina tormenta incœpisse, laudaturque illius Libertinæ constantia, quasi illa non sit fœminis communis. D. Hieron.in Epist. ad Innocent. Tom.1. meminit cuiusdam fœminæ,quæ accusata de adulterio, sæpissimè tormentis subiecta adeò constans fuit, vt adultero id crimen confitente, ipsa constanter negauerit, nec vnquam illud crimen palàm fecerit.

QVAE ACTIO ORIATVR EX HOC EDICTO.

Oritur ex hoc edicto actio dicta Quod metus causa, quæ est personalis in rem scripta,& arbitraria l.9.§.volēti, & §.vlt.
4 h.t. Personalis,quia ortum habet ex maleficio violentæ cōcussionis, neque enim mediocre facinus est terrere homines,ac inuitos,ad dandum,vel faciendum aliquid, compellere. In rem scriptam, quia sequitur quemcunque possessorem rei, & ideò qui vim fecit, tenetur etiam si ad alium res peruenerit,quia ex maleficio obligatus manet, & is ad quē res peruenit, similiter tenetur, & si alius metum fecerit l. 14.§.in hac actione, & §. Pedius quoque vna tamen solutio omnes liberat l.16.in principio. Arbitraria est, quia petitur ex bono, & æquo arbitretur iudex quod metu gestum est, vt restituatur in integrum, quod ni fiat, in quadruplū Reus condemnetur d.l.14.§.hæc autem actio. Nec solum actio ex hoc edicto competit, sed etiam exceptio, veluti Campani metu illato extorserunt cautionem pollicitationis à quodam. hic dabitur actio aduersus Campanos, vt rescindatur

hæc ſtipulatio,& pollicitationis cautio,vel inſtrumentum, et ſi Campani petant dabitur exceptio d.l.9.§.ſed quod pręter ait. Quæ exceptio & ipſa in rem ſcripta eſt l.4. §.metus, ff.de Dol.mal.& met.except.

Cui detur, contra quem, & ad quid.

Datur ei qui per vim, vel metum aliquid dedit, fecit, vel promiſit, ſiue in ſe, ſiue in liberis metum paſſus ſit l.7. 8. §.vlt. & 9.§.volenti. Contra eum qui metum intulit, etiam ſi res ad alium peruenerit Item, & contra eum ad quem res peruenit, & ſi alius metum fecerit l. 14.§ Pedius quoque & ſi plures ſint aduerſus omnes in ſolidum datur,ſed ſi vnus ſoluat, omnes liberātur ſin autem ab vno minus exactum ſit, in id quod deeſt, cæteri tenetur d. l. 14. §. vlt. & 15. adeò quod & ſeruorum nomine,etiam noxaliter agi poteſt, l.16. §.1.Et datur ad hoc vt metum paſſo, & res, & quidquid illi abeſt reſtituatur, vt puta ſi per vim res tradita eſt, retradatur; ſi interuenerit liberatio, obligatio redintegretur cō omnibus acceſſorijs, ſi ſeruitutes amiſſæ fuerint, reſtituantur l.9. §. ex hoc edicto & 10.nec ſolum res, ſed & fructus, qui percepti ſunt, & quos impeditus per metum percipere potuiſſet, adeoque omnia commoda, & emolumenta l. 12. ſiue res extiterit, ſiue quomodocunque perierit l.1. C.Eod. Quod tamen locum non habet in eo ad quem non conſciū illati metus, res peruenerit;nam is interitu rei liberatur, neque ad vllos fructus, niſi perceptos tenetur l.14. §. aliquando. Habet tamen licentiam iuſſus arbitrio iudicis reſtituere Reus vſque ad ſententiam definitiuam reſtitutionem facere, quod ſi non fecerit, condemnatur in quadrupium d. l.14. in principio, & in §. hæc autem actio; qua in re ſatis clementer, vt inquit Vlp.ibi, con Reo agere videtur Prætor, dando ei reſtituendi facultatem, ſi velit euitare pęnam, cum aliàs legibus ciuilibus & ſtricto iure, pœnam debitorum non molliat pœnitentia l.67. ff.de Furt.& ideo ſi non fecerit, ſibi imputare debet, etiam ſi ex alieno flagitio conueniatur, quippe qui maluerit pertinaciter alienum delictum

ctum defendere d.l.14.§. Nec cuiquam. Et quad ruplicatur omne quodcumque restitui oportet, non autem quod tantum ablatum est; & sic æstimatio rei con fructibus, emolumentis, & omni causa d.l.14.§.1.& §. Labeo ait & 21.§.qui possessionem. Inest tamen in quadruplo, & res metu ablata, ita vt tripli pœna sit d.l.14. §.quatenus. Durum enim visum est, sic interpretari quadruplum, vt totum pœnæ insit, cùm pœnæ potius molliendæ quàm exasperandę sint l.pen. ff. de Pœnis. Tunc demum autem quadrupli condemnatio locum habet, cùm intra annum agitur d.l.14.§.post annum omnes enim pœnales actiones prætoriæ anno vtili terminantur l.34.ff.de Action.& obligat. Post annum verò in simplum tantùm competit l.4.C.Eod. in qua æstimatur omne quod agenti abest l.14.§.1.& 21.§.qui possessionem; & hæc cùm sit rei persecutoria perpetuo datur l.17.19.& 21. §.1. hodie tamen actiones omnes tàm ciuiles, quàm prætoriæ, antea perpetuę, spacio 30.anno, vt àliquis tandem sit litium finis, terminantur l.3.& 4.C.de Præscrip.30. vel 40.ann.

QVID DE HAEREDIBVS.

Non solum metum passis, sed & eorum hæredibus, & successoribus hęc actio competit, etiam in quadruplum l.14.§.alia autem & 16.§. hæc actio. In hæredes autem in id tantùm
6 competit, quod ad eos paruenit, cùm turpiter quęsitum nec apud hæredes permanere debeat l.16. 19.& 20. quo casu etiam de consumptis tenentur, nam sufficit semel peruenisse l.17.quamuis interitum, & casum hæredes præstare non teneantur l. 18. Et hæc de restitutione, quæ fit ex causa metus, nunc de ea videndum est, quæ fit ex causa doli in Titulo.

De Dolo malo. Tit. III.

1 *Dolus duplex bonus & malus.*
2 *Quid sit dolus malus.*
3 *Quæ actio oriatur ex dolo.*
4 *Quando actio, vel exceptio doli locum habeat.*
5 *Cui detur contra quem, & ad quid.*
6 *Quid de hæredibus.*
7 *Quandiu competat.*

INscribitur Titulus de Dolo malo, quia veteres etiam bonum dolum dicebant,& pro solertia accipiebant, vt puta si aduersus hostes, vel latrones quis machinetur l. 1. §.non fuit h.t. vnde illud; Dolus an virtus quis in hoste requirat,
1 vel si aliud faciamus,aliud simulemus iuris nostri,vel etiam alieni tuendi gratia d. l. 1.§.1.

QVID SIT DOLVS MALVS.

Dolus malus est omnis calliditas, fallacia, & machinatio ad circumueniendum, fallendum, ac decipiendum alterum
2 adhibita d.l.1. §.1. in dubio tamen non præsumitur, sed ex indicijs perspicuis probari debet,l.6.C.Eod.

QVAE ACTIO ORIATVR EX DOLO.

Ex dolo oritur actio doli,quæ est personali,arbitraria, & subsidiaria, & datur decepto aduersus decipientem ad consequendum id in quo deceptus dãno affectus ast l.1.& 18.h.t. Personalis est,quia ex maleficio,& quidem graui:quum do
3 lus sit omnium delictorum fons ex origo.Arbitraria,quia arbitrario iudicis restitutio comprehenditur,& nisi fiat sequitur condemnatio quanti Actor in litem iurauerit d. l. 18.subsidiaria quia non datur nisi in subsidium,& quando alia actio haberi non potest,quoniam cum famosa sit non temere decerni debebat d.l. 1. §.ait prætor cuius rei exempla plura habemus in d.l.1.2.3.4.5.9.19.22.34.Nec solum datur actio doli,sed etiã exceptio l.vlt.quæ similiter ex per-

sona

sona eius cui obijcitur personalis est,& propterea vtroque casu, designari debet cuius dolo malo quid factum sit l.16. §.vlt.& 17. ex persona verò eius qui excipit, est etiam in rem scripta l. 2. §. planè, ff. de dol. mal. & met. excep.
3 quod non est in actione,quæ non in rem, sed in personam, quæ dolum fecit,scripta est,& differentiæ ratio est,quia ex cipiendo non principaliter quæritur de auctore doli, sed solum an in ea re dolo malo aliquid factum sit d.l.2.§.planè

Quando actio vel exceptio doli locum habeat.

Vt intelligamus,an & quando hæc actio,vel exceptio locum habeat:distinguendum est nam aut dolus interuenit in con tractu, vel extra, contractum Primo casu si in contractu, rursus distinguendum est,nam aut dat causam contractui, vel incidit in contractum;si dat causam contractui,iterum distinguendum est,quia aut dat causam contractui bonæ fidei,vel stricti iuris si det causam contractui bonæ fidei contractus est ipso iure nullus, & nihil valet quod agitur l. 7. adeo vt si rescindatur rescindi ur quatenus de facto procesſit,non quatenus valeat de iure l.5. C. de Rescind. vendit. si vero det causam contractui stricti iuris, contractus non annullantur ipso iure sed opus est except.one, si nihil adhuc traditum sit, vel de dolo actio ad rescindendum si traditio facta sit l.36.ff.de verb.obligat. At si dolus incidat in contractũ,quod tunc contingit,quando non ex proposito,neq; animo fraudãdi,sed re ipsa lęsio contingit,dicendũ est,quod concedatur actio ex eodem contractu,vt in l.2. C. de Rescind. vend.& ibi per DD.non autem actio de dolo. Secundo casu,quando dolus contingit extra contractum; & tunc distinguitur in varia maleficia, quæ sua nomina, & actiones habent,ciuiles,& criminales: vt sunt furtum,rapina,iniuria,& id genus cetera, & cessat hoc casu actio doli, quia satis consulitur læso aduersus malefactorem d l.7. in principio,Ceterum si dolus non producat delictum speciale,vt sunt variæ hominum machinationes, tunc necessario recurritur ad hanc actionem l. 8. & 32. Quæ tamen cum

gra-

grauis sic non ita passim indulgenda est, & ideo si modica sit summa, hoc est, vtq; ad duos aureos dari non debet l. 10. in fine, & 3. Item nec contra parentes vel patronos, vel personas honestiores l. 12. sed per actionem in factum succurritur d. l. 12. in fine.

Cui detur, contra quem, & ad quid.

Datur circumscripto, seu decepto ex sua facilitate l. 1. & 7. §. non solum. Contra eum qui dolo, vel calliditate decepit l. 8. 24. 32. 35. 36. & vlt. nisi sit persona, cui pietate, officio, &
5 reuerentia obligemur, aduersus quas cum sit famosa hæc actio non porrigitur l. 1. & 12. & si plures sint qui dolum commiserint, omnes in solidum tenentur si vnus tamen soluerit cæteri liberantur l. 18. & si ab vtraque parte dolus interuenerit, dolus con dolo compensatur l. 37. In alios autem qui dolum non commiserunt, hæc actio non competit, nisi quatenus ad eos peruenit l. 16 §. pen. & 18. Et datur ad consequendum id in quo deceptus damno affectus est l. 19. §. si cuius & 32. & in simplum duntaxat pro consequenda indemnitate l. 34. sed dicet aliquis, est ne ergo minus malū dolus, quam violentia, vt mitiorem habeat persecutionem, nec detur in quadruplum, sicut actio quod metus causa? Resp. minimè gentium, sed in sua quilibet potestate habet, à paucioribus decipi, nec fidere passim omnibus; vt ob id veteres olim dolum non magnopere curarent, cum in ijs tantum locum habere existimarent, qui se decipi paterentur, facillimeque à viro prudente vitari posse crederent. Crescente tamen hominum malitia, doli vindicandi causa varia proposita fuerunt remedia à Prætoribus de quibus in hoc Tit. Non sic metum euitare, est penes metuentem.

QVID DE HAERIDIBVS.

Datur etiam hæredibus circumscripti, in hæredes autem, & cæteros successores eatenus quatenus ad eos peruenit l. 18.
6 §. vlt. 27. & 29. aut quominus perueniret, fraude eorum fa-

ctum

ctum sit l. 28. turpia enim lucra sunt semper ab hæredibus extorquenda vt diximus supra Tit. proximo.

QVANDIV COMPETAT.

Olim anno vtili, hodie biennio continuo terminatur l. fin. C. Eod. adeo vt ne litis quidem cōtestatione perpetuetur. Gl. & DD. ibi Ceterum actio in factum quæ datur in quantum locupletior factus est dolosus, vel hæres eius perpetua est l. 24. §. at si res tum quia cessat acerbitas ignominiæ l. 30. cum etiam quia nullo tempore lucrum ex delicto, con alterius damno sit sperandum d. §. at si res, exceptio autem doli non aduersus hæredem solum, sed etiam aduersus ipsum dolosum semper competit, & perpetua est l. quinta, §. vlt. ff. de dol. mal. & met. except. nec enim infamat, quoniam opposita exceptione doli non damnatur Actor, sed absoluitur Reus, & nemo ex dolo infamis est, nisi de dolo damnatus sit l 1. supra de his qui not. infam. Perpetuitas tamen hæc non concluditur 30. annis, sicut in actionibus vt tradit Gl. in l. 3. C. de Præscript. 30. ann. in verbo persecutio. & differentiæ ratio est quia Actor semper in sua potestate habet quando vtatur iure suo. Non sic is con quo agitur habet potestatem quando conueniatur, cum illi semper expectandus sit Actor, cuius actionem exceptione præcludat. Vnde cum nulla ei imputari possit negligentia: quippe qui excipere non valeat; nisi agatur, nulla etiam ei præscriptio currere debet l. 5. & 6. C. de excep. & hęc de restitutionibus, quæ fiunt iure actionis: nunc de his quæ fiunt officio iudicis videndum est in Titulo.

De

De Minoribus 25. annis. Tit. IV.

QVum inter omnes constet, fragile esse, ac infirmum minoris ætatis consilium, & multis captionibus suppositum, ideo Prætor minoribus 25. annis restitutionis auxilium, concessit si ætatis facilitate capti ac decepti fuerint l.1.& 12.§.sciẽdum h.t. & quum nulla propria actio prodita esset, ipsemet etiam eorum tutelam, & protectionem suscepit l.25.in fine.

QVIS DICATVR MINOR.

Minor dicitur is qui nondũ 25. annũ habet l.5.§.minore intellige completum, non cœptum: neq; obstat, quod ad honores, & munera sufficiat tetigisse de vltimo anno vt in l.ad rem, ff. de Munerib. & honorib. quia illud procedit fauore Rei, P. vt sint sibi legitimi plures qui possint eligi, Quinimo nec etiam sufficit tetigisse vltimum diem anni, licet secus sit in testamentis l.qua ætate, ff. de Testamẽ & in vsucapionibus l.vlt.ff.ne Diuers.& temporalibus præscriptio. in quibus dies cęptus vltimi anni habetur pro completo quia sicut ibi fauor testamẽti vt potius detur testamenti cõdendi facultas, quã denegetur, & fauor bonæfidei possessionis, ne dominia sint in incerto, id facit, ita, & in casu nostro fauor minorum postulat, vt eis restitutio non denegetur, nisi tempus nouissimum, & vltima hora natalis diei prætererierit, vt a momento in momentum tempus spectetur d. l.3.§.minore. Proinde & si bissexto natus sit, nihil refert, nã id biduum pro vno die habetur], & posterior dies calendarum intercalatur, idest de medio tollitur, vt pro die non compute-

computetur vt ibi Gloss. exponit. Annus enim ex trecentis sexagintaquinque diebus constat; præter quos, sex horas etiam annus habet, ad perficiendum integrum cursum solis, nec enim potuit annus ita constitui, vt cursui solis omnino congrueret, quin aliquot horæ superessent, ideo huius errati corrigendi causa, singulis quibusque quadriennijs vnus dies inseritur, quia & sex horæ quadruplicatæ diem efficiunt, qui bissextus dicitur idque fit sexto calendas Martij, hoc est, vigesimo quarto die Februarij, & dicitur bissextus, quia sexto Calendas bis in Calendario ponitur, & is dies bissextus, vt Marcellinus lib. 26. scribit, Romanis rebus infaustus, atque ater erat. Ponamus igitur quòd quis anno bissextili natus sit, posteriori die, non priori, hoc est, ipso intercalari, & deinde anno vigesimo quinto, die natalis sui, idest sexto Calendas Martij, eodem momento, & hora, qua natus est, quid ab ipso gestum sit; certè sequens dies expectandus non erit ad hoc vt annos complesse dicatur licet posteriori die intercalato natus sit, quia vnus dies fingitur esse vterque dies, & iste dies intercalaris con priore confunditur, vnde nihil refert, an priore, vel posteriore die natus sit, nec qui priore die natus est, citius ad vigesimum quintum annum peruenit, quàm qui posteriori die d. l. 3. §. minore h. t. & l. con bissexto 98. ff. de verb. significat.

In quibus casibus minoribus in integrum restitutio detur.

Minoribus 25. annis in integrum restitutio datur l. 1. non etiã maioribus d. l. 1. in fine, sed quid si minor contraxerit & contractus incidat in tempus, quo maior effectus sit an restitutio detur? & dicendum est, quod non quia finis inspicitur: l. 3. §. si quis h. t. nisi tamen dolo aduersarij id factum fuisse probetur d. §. si quis, vel nisi finis habeat necessariam consequentiam ad principium, nam tunc principium inspicimus, & ideo si minor immisceat se paternæ hæreditati, licèt postea maior factus exigat à debitoribus hæreditarijs aliquid, attamen dabitur ei in integrum restitutio inspecto initio d. §. si quis in fine: quia exigit non tam appro-

Z ban-

bando, prius factum, quam ex consequentia eius in captione remanendo. Potest igitur minor de eo quod ab ipso in minori ætate gestum fuerit, restitutionem petere d. l. 1. Nisi maior factus ratum habuerit Tot. Tit. C. si maior fact. rat. habuer. vel nisi fallaci mendacio se maiorem dixerit Tot. Tit. C. si minor se maior. dixer. deceptis enim minoribus, non etiam decipientibus iura subueniunt l. 2. Eod. vel, nisi delictum commiserit l. 10. §. nunc videndum: & 21. neque enim dignus est beneficio legis, qui in legem committit l. 38. Non aliter tamen subuenitur minoribus, quam si causa cognita l. 12. §. sciendum, & rem alicuius esse momenti l. 6. h. t. & l. scio supra de in integr. restit. & in ea se ætatis facilitate captos probauerint l. 45. quod inter alia eo ipso esse censetur, quum compromittunt, l. 35. §. 1. qua in re, & lucri habetur ratio l. 7. in fine, & affectionis l. 36. Quæ causæ cognitio facienda est etiam præsentibus aduersarijs, aut saltem legitime vocatis, & per contumaciam absentibus l. 14. §. causa autem cognita; Et datur restitutio siue minores, sint patres familias, siue filij familias, mares, vel fœminæ dummodo ipsorum restitui intersit l. 3. §. sed vtrum, & §. siquid & l. 39. §. fin. adeo quod & filiæfamilias, quæ in dote capta sit, succurritur d. l. 3. §. ergo etiam l. 10. §. 1. & 50. §. fin. Non tamen datur restitutio minoribus alieno nomine, vt procuratorio, institorio, & simili negociantibus, sed imputabitur domino, qui tali commisit sua negotia l. 24. in fine. Quod si sponte minor se ingeserit, restituendus erit, ne alius per eum damnificetur l. 25. Aduersus etiam parem, id est, ætate minorem restitutio non datur, sed si ambo capti fuerint, potius illi succurritur, qui de damno vitando tractat l. 12. §. item quæritur. Item neque aduersus libertatem datur l. 10. in fine sicut nec quando iure communi minor tutus esse potest, quia remedium ordinarium facit cessare extraordinarium l. 17. & quando etiam minor restituitur aduersus aditionem hæreditatis, gesta per eum non retractantur l. 23.

Qui

QVI POSSINT IN INTEGRVM RESTITVERE.

Olim restituebat Prætor l.25.in fine, Præfectus vrbi l.17. §.vlt. Præfectus prætorio l.18. Præses in prouincijs l.43. & similes l.19. Hodie omnes magistratus restituere possunt, tàm Delegati, quàm Ordinarij, siue iurisdictionem con administratione rerum publicarum, siue solam iurisdictionem habeant l.vlt.C. vbi & apud quem. Nec solum restituere pos-
3 sunt in alienis causis, sed etiam aduersus propriam sententiam d.l.17.§.vlt.& 18. Minores tamen magistratus aduersus sententias maiorum non restituunt, sicut nec arbitri, nec subdelegati l.19.h.t.& l.vlt.C.vbi & apud quem &c.

Quo iure petatur in integrum restitutio.

Hæc restitutio petitur per officium iudicis, non iure actionis, nam nulla propria actio ex hoc edicto proficiscitur, nec enim pollicetur Prætor se actionem daturum, vt ex edicto de dolo malo, & de eo quod metus causa, facit; sed solum, & simpliciter dicit, vti quæque res erit, animaduertam, quibus verbis significat Prætor se totum negotium cognitioni suæ reseruare d.l.25.in fine, & ibi Gloss. & DD. notant, & Duaren.hic in verbo Gestum esse dicetur.

Ad quid detur in integrum restitutio.

Restitutio in integrum datur ad omne id quod gestum est, in pristinum statum restituendum; ita vt vnusquisque tàm minor, quàm is qui con eo contraxit, ius suum integrum recipiat, vna con fructibus, vsuris, & omni causa l.25. § restitutio 28. §.pen.& l.vlt. & propterea, si in parte contractus minor læsus sit & restitutionem petat, licitum erit quoque contrahenti à toto contractu recedere, nec enim ita subueniendum est minoribus, vt ex alienis incommodis sua comparent commoda l.49.§.curator.

QVID DE HAEREDIBVS.

Restitutio datur non solum minoribus, sed etiam hæredibus eorum et si maiores sint l. 19. in fine; Item & in hæredes eo-
6 rum, qui minores læserunt l. 15. Quinimo in subsidium datur etiam aduersus possessorem rei licet con eo contractum non sit, l. 14. §. interdum 15. & 16.

QVANDIV DVRET.

Olim anno vtili, hodie quadriennio continuò, ab ingressu iustæ ætatis computando, restitutio durat l. vlt. C. de Temporib. in integr. restit. quod tempus etiam ex persona defuncti successoribus prodest, hoc modo, videlicet, vt si mino
7 succedit minori, post 25. annum habeat etiam quadriennium l. 20. At si succedit maiori, non totum quadriennium habet, sed id tantum quod supererat defuncto ad petendam in integrum restitutionem d. l. 20. & hæc de restitutione quæ fit ratione minoris ætatis, nunc de ea videndum est, quæ ex mutatione status contingit in Titulo.

De Capite minutis. Tit. V.

1 *Quid sit capitis diminutio:*
2 *Pro qua capitis diminutione in integrũ restitutio detur.*
3 *Ad quid detur.*
4 *Quid de hæredibus, & quandiu duret.*

QVID SIT CAPITIS DIMINVTIO.

Capitis diminutio nihil aliud est, nisi prioris status mutatio l. 1. quæ triplex est, Maxima respectu libertatis, l. vlt. Me-
1 dia respectu ciuitatis l. 5. & Minima respectu familiæ l. 3.

Pro qua capitis diminutione in integrũ restitutio detur.

Pro maxima, vel media capitis diminurione in integrum restitutio non datur, quia sic capite diminuti, nec etiam conueniri

ueniri possunt l.2. & 7. §.pen.& vlt. licet aduersus eos ad quos bona eorum peruenerunt, vtilis actio detur d.l.2.& 7. Sed solum pro minima capitis diminutione restitutio datur, vt est quando quis per adoptionem, vel emancipationem statum mutat. nam cum olim qui emancipabatur in imaginariam quandam seruilem causam deduceretur, vt habetur in l. 3. §. vlt. consequenter nulla ciuili obligatione teneri, poterat. Item quia qui arrogabatur con omnibus liberis, & bonis in potestatem Adrogatoris transibat, innanis reddebatur actio aduersus eum cùm nihil in bonis haberet. Proinde Prætor iniquum esse iudicans agendi facultate priuari eos, qui con talibus bona fide contraxissent, edictum proposuit, vt omnes qui con ipsis ante huiusmodi capitis diminutionem contraxerint, restituantur l.2. §. hi qui. ac insuper etiam decreuit, obligationes illas non perire quæ naturalem præstationem habent, qualis est obli-
2 gatio de dote l.8. & 9. item quæ ex delictis descendunt l.2. §.nemo & 7.§.iniuriarum. Sicut neque magistratuum, aliorumve publicorum officiorum munera, neque tutelæ excepta legitima, neqùe legata, quæ in annos, vel menses singulos relicta sunt, hac capitis diminutione pereunt l.5.§.fin. 6.7.& pen.

AD QVID DETVR.

Per hanc restitutionem non rescinditur tota capitis diminutio, quemadmodum in superioribus restitutionum specie-
3 bus fieri videmus; sed in id tantum, vt actiones pristinæ iuris subtilitate extinctæ restituantur l. 2. in fine & 7.§. si libertate: vt sic qui capitis diminutionem passus est, perinde teneatur, ac si nulla omnino emancipatio, nullaque adoptio sequuta esset, vt ibi DD. tradunt.

Quid de hæredibus & quandiu duret.

Hoc iudicium perpetuum est, & in hæredes & hæredibus datur d.l.2. §.fin. Et hæc de restitutione quæ fit ex mutatio

ne sta-

re status, nunc & de ea videndum est, quæ fit ratione absentiæ & ex alijs iustis causis, quæ tam maiores, quam minores respiciunt, de quibus in Titulo.

Ex quibus causis maiores 25. annis, in integrum restituuntur.

Tit. VI.

1 *Quæ sint causæ propter quas maioribus in integrum restitutio datur.*
2 *Quot sint absentiarum genera.*
3 *In quibus casibus propter propriam absentiam in integrũ restitutio detur.*
4 *Quando propter alterius absentiam detur in integrum restitutio.*
5 *Quando ex generali clausula detur restitutio.*
6 *Cui, & aduersus quem detur.*
7 *Quid de hæredibus.*
8 *Ad quid detur.*
9 *Quandiu competat.*

QVia interdum, & multis modis accidere solet, quòd etiam maiores 25. annis lædantur, ideo huic quoque casui Prætor restitutionis beneficium accomodare voluit, edictumque proposuit de quo in l.1.

Quæ sint causæ propter quas maioribus in integrum restitutio datur.

Duæ sunt. Vna est absentia, aut casus, vel impedimentum. Altera est damnum ex ea re contingens, quæ duo diligenter obseruanda sunt, nam vtrumque in petenda
1 restitutione allegare oportet; scilicet, absentem fuisse, vel aliquid casu euenisse ei, tum quoque damnum ei contigisse id quod summatim edicto continetur d.l.1.

QVOT SINT ABSENTIARVM GENERA.

Præmittendum est secundum Gloss. in l. fin. h.t. quod quinque sunt

ſunt abſentiarum genera; Prima eſt abſentia neceſſaria, & probabilis, vt in eo qui abeſt cauſa militiæ, vel Rei P.l.1.
2 vel etiam propter infirmitatem l.quæſitum,ff.de Re iudic. Secũda eſt probabilis ſed non ita neceſſaria, vt in eo qui ſtudiorum cauſa abeſt l.28.cui & multa alia priuilegia conceſſa ſunt de quibus in auth habita,C.Ne filius pro patre. Tertia eſt abſentia neceſſaria, tantum, ſed non probabilis, vel forte improbabilis, vt eſt in Relegatis, Exulibus, & his, qui receſſerunt metu criminis. Quarta eſt voluntaria ſimpliciter, vt in Mercatoribus, qui vadunt ad nundinas, & alijs qui ſui commodi cauſa volentes abſunt. Quinta eſt voluntaria, ſed con contumacia, vt in his qui citati non comparent in iudicio, de quibus in l.contumacia,ff.de Re iudicat. Secundo præmittendum eſt, quod quis lædi poteſt, tam ex propria abſentia, quam etiam ex abſentia alterius, & ideo de vtraq; videndum eſt.

In quibus caſibus propter propriam abſentiam in integrum reſtitutio detur.

Reſtitutio in integrum propter propriam abſentiã cõceditur omnibus his, qui ex neceſſaria, & probabili cauſa nõ autem
3 voluntaria abſun t veluti ex cauſa metus l.1.2.& 3.Rei P. d.l.1.& 4.ſtudiorum l.28.ſeruitutis l.11.captiuitatis l.14. vel quia in vinculis l.9.& 10.aut ſub fideiuſſorum ſatiſdatione, d.l.28.ſecus ſi ſponte, & lucri ſui cauſa l.36.& 42, vel neceſſario ſed culpa ſua abſint l.26.Qui autem Romę operam, dant Rei P.cauſa abeſſe non cẽſentur l.5.quamuis milites qui Romę militant pro abſentibus habeantur d.l.5.6. & 7.& generaliter qui Rei P.cauſa abeſſe intelligantur habemus in l.28.32.con alijs ſex legibus ſequentibus 46. & pen. Animaduertendum tamen eſt quod abſens Rei P.cauſa, ſi cum potuerit reuerti, reuerſus non fuerit, reſtitutionẽ non habet l.4. quia tamdiu pro abſente habetur quandiu durat officium, & donec commode redire poteſt l.38. §.1.nisi forte infirmitate, tẽpeſtate, vel alia iuſta cauſa fuerit impeditus d.l.38.præfigunturq; abſentibus certa tem-

pora

pora ad reuertendum, videlicet 20. milliaria pro qualibet die, l. 3 ff. de Verb. sign. l. 1. supra si quis caut. ac insuper singulis settimanis vnus dies quietis datur, si longa sit itineratio Gl. in c. cupiētes de elect. in 6. Ias. hic in l. 1. mēsuratioq; fieri debet per illam viam per quam homines frequentius & vbi minus periculi subest iter facere solent, & ideo si duplex sit via, vna per montes, quæ sit breuior, alia per planiciem, quæ sit lōgior, debet fieri per planiciem, Speculat. in Tit. de Citat. §. 1. sequuntur Bald. Ang. & Ias. in d. l. 1. supra si quis caut. idem est, si vna esset per mare altera per terram nam deberet fieri per terram, licet longior Host. & Ioan. And. in c. olim de except. Ant. Imol. & alij in c. nonnulli de Rescript. & hoc quia eundi, & redeundi tantum ratio habetur secus si etiam distantiæ ratio habenda esset, nam tūc fieri deberet per rectitudinem, & si non posset fieri per terrā, fieri deberet per aerem, vel saltem per semitat, & agros, & loca, per quæ facinorosus quisq; ire posset, vt est communis sententia Bar. Bald. Ang. Salic. Raph. Roman & aliorū in d. l. 1. prout fatetur Ias. ibi licet ipse, & Paul. de Castro contrarium teneant, & Bart. sequutus est etiam Peregrin. cons. 103. Vol. 1. referens In bannito per 15. milliaria vltra confinia, ita fuisse hic Patauij iudicatum. Sed quid si non totum tempus præterierit, sed solum postquam fuerit reuersus, cōpletum fuerit, an restitutio detur, & si quidem modicum tēpus supererat omnes cōueniunt, quod restitutio detur l. 15. §. fin. sed si longum, dissentio est non modica tam inter veteres Glossatores, quam etiam inter ipsosmet Doctores Ioā. enim, & Bulgar. antiqui Glossatores concedunt restitutionem pro tempore absentiæ, non autem negligentiæ cū absentia sua nemini damnosa esse debeat l. absentia, ff. de Regul. iur. e conuerso Martinus, & Placentinus negant aliquos pacto restitui debere, cum vigilantibus, & non dormiētibus iura subueniant d. l. 15. §. vlt. & 16. Accurs. Dyn. Bart. Bald. & alij communiter in d. l. 18. §. vlt. opinionem Ioann. & Bulgar. sequūtur Cynus autem Petr. de Bell. pert. & Pau. de Castro in l. quod tempore C. de Restit. milit. Martin. & Placentin. opinionem tenēt, & Oldrad. refert quod dominus

nus ſuus Iacobus Balduinus, vno anno tenuit opinionem Ioann. & Bulgar. & altero anno opinionem Martin. & Placenti. quæ etiam litteræ d.l.15. & 16. magis amica videtur; Vt ob id Azo in ſua ſumma in Tit. de Reſtit. milit. dixerit; Ioann. & Bulgari opinionem niti maiori æquitate; Martini verò & Placentini maiori auctoritate. Item ſi is qui abſens eſt cauſa Rei P. affectauerit, vel ſui commodi cauſa in legatione fuerit, ſimiliter reſtitutionem non habet l.5.36.& 42. idem ſi peteret ſe reſtitui ad aliquod damnum quod etiam ſi Rei P. cauſa non abfuiſſet, paſſus fuiſſet l. 44.

Quando propter alterius abſentiam detur in integrum reſtitutio.

Non ſolum illi qui propter propriam abſentiam damnum ſentiunt, in integrum reſtitutionem habent, ſed etiam & hi
4 qui propter alterius abſentiam damnum incurrunt, l. 1. quæcumque illa ſit, neceſſaria, probabilis, voluntaria, vel etiam improbabilis nihil refert, quia non datur reſtitutio ex eo quod aliquid iniuſtè abſens fecerit, ſed quod aduerſarius cum eo agere non potuerit l.21.§.1. & ideo ſi abſens procuratorem reliquerit vel aliquis fuerit, qui requiſitus eum defendere voluerit reſtitutio ceſſat d.l.21.22.& 23. quia habuit quos conuenire.

Item reſtitutio datur ſi quis ſecum agendi poteſtatem non fecerit, ſiue id fruſtrandi ſiue non fruſtrandi gratia fecerit l.23.§.vlt.24.& 25. Neque obſtat quòd in poſſeſſionem bonorum eius qui latitat Prætor mittere ſoleat l.23. in fine, vt ob id reſtitutio, quæ eſt remedium extraordinarium ceſſare debeat l. in cauſæ, 2. ſupra de Minorib. quia non ſemper quis in bona latitantis mitti poteſt vt dicit tex. & ibi declarat Gloſſ. in d.l.23. in verbo non poſſit, vnde cum plenius prouideatur per reſtitutionem, non eſt mirum ſi extraordinarium remedium per ordinarium non ceſſet. Item datur quoque reſtitutio ei qui damnum paſſus ſit ex eo quod non potuerit in ius vocare eum quem vocare non licebat, veluti Conſulem, Prætorem, cæteroſque qui imperium & poteſta-

tem habent l.26.§.1.Sic & si per negligentiam, vel dolum
iudicis contingat, vt pereat ius agendi restitutio datur, se-
cus si culpa Actoris, d.l.26.§.ait prætor. Propter ferias quo-
que repentinas si aliquis lædatur, datur restitutio, secus pro-
pter solennes d.l.26.§.si feriæ, quæ tamen restitutio dunta-
xat ipsorum dierum faciendo est, d.§.si feriæ.

Quando ex generali clausula detur restitutio.

Prætor generalem clausulam edicto suo inseruit, si qua alia iu-
sta mihi causa videbitur; quę ad vtrumque caput edicti per-
tinet, nempè, & ad primum quo alicui propter propriam
5 absentiam succurritur, & ad secundum quo succurritur his
quorum ius læsum est ob absentiam aliorum. huiusque clau-
sulæ mentio est in l.26.§.vlt. & ll.seqq. in quibus docet I.C.
varijs exemplis quid contineatur dicta clausula; passimque
& alia occurrunt in iure nostro exempla, quæ debent obser-
uari, vt in l.1.§.si quis infra de itiner. actuque priuat. in l.Pã-
thonius infra de Acquir. hæredit. in l.Præses, C. de Appel-
lat. & per Tot. Tit. C. de vxorib. milit. alijque quotidie casus
occurrunt, qui non possunt sigillatim tradi, in quibus se-
quenda est Regula quæ traditur in d.l.26. in fine, vt quoties
ęquitas restitutionem suggerit ad hanc clausulam genera-
lem sit descendendum, nisi lex prohibeat l.28.§.1.

CVI ET ADVERSVS QVEM DETVR.

Datur tam absenti contra præsentem, l.1.2.&4. quàm præ-
6 senti contra absentem l.21.&22. Quinimo & absenti con-
tra absentem l.vlt.

QVID DE HAEREDIBVS.

Datur & hæredibus & in hæredes l.30. & quia in rem scrip-
7 tum est, datur etiam aduersus alios possessores l.17.& 30.

AD QVID DETVR.

Datur ad hoc vt si quis propter propriam, vel alterius absen-
tiam,

tiam aliquid amiſerit, vel lucratus non fuerit, reſtituatur, ei actio, vt omne id quod amiſit, vel lucratus non fuit, conſe-
8 qui poſſit l. 27. niſi lucrari velit ex alterius pœna, vel damno l. 18. auxilium enim reſtitutionis perſecutionibus pœnarum non eſt paratum l. auxilium ſupra de Minorib. nec ſolum reſtituitur, actio, ſed etiam exceptio ſi rem poſſideat l. 28. §. pen. habeturque in tali reſtitutione etiam ratio fructuum d. l. pen. §. vlt. ſicut è contra & adiuncti oneris l. 41.

QVANDIV COMPETAT.

Temporale eſt remedium, quoniam vltra quadriennium nemini eſt ſperanda reſtitutio in integrum l. fin. C. de Tempori b. in integ. reſtit. quod tamen ita computari debet vt proponatur reſtitutio intra tantum temporis ex conceſſo qua-
9 driennio, quanti temporis eſt læſio, vt puta, rem tuam poſſedi vno minus die ſtatuto in vſucapionis tempore, deinde Rei P. cauſa abeſſe cœpi, reſtitutio vnius diei aduerſus me facienda eſt quia non plus etiam quam vno die grauaris, l. 26. §. quoties. Et hæc de reſtitutionibus quæ fiunt officio iudicis; Verum quia non ſolum beneficio reſtitutionis, ſed & iure actionis nobis ſubuenitur contra eos qui iura noſtra deteriora faciunt, ideo ſubijcitur hic Titulus.

De Alienat. iudic. mutand. cauſa facta. Tit. VII.

DVm omnibus modis id agitur ne cuius cauſa deterior fiat, ſubuenitur etiam ex edicto Proconſulis aduerſus eũ qui alienando rem, alium nobis aduerſarium ſuo loco ſubſtituerit, idque data opera in fraudem noſtram fecerit

l.1. veluti si in alterius prouinciæ hominem cuius forum nos sequi oporteat d.l.1.in fine & 3. si in potentiorem cui pares esse non possimus d. l. 1. (priuatum intelligo, quia si in magistratum alienet, aliumve publica potestate præditum; alienatio est ipso iure nulla l.1.2. & Tot. Tit. C. Ne liceat potent.) vel in alium qui nos vexaturus sit l.2. aut quoquo modo deteriorem conditionem nostram facturus l.3. & 4.

Quæ requirantur ad hoc vt edicto locus sit.

Tria requiruntur Primo vt iudicij mutandi causa, quod futurum sit, alienetur l.4.§.1.& 9.§. ait prætor quia si iam cęptũ esset iudicium alia ratione alienari non posset, scilicet, quia res esset litigiosa Tot.Tit. C.de litigios. Secundo quod dolo malo, & per fraudem d.l.4.§.1. Tertio quod intersit Actoris
1 l.5. §.vlt. Animaduertendum tamen est, quòd licet alienationis verbum translationem dominij significet l.alienatũ, ff.de verb.significat. Attamen hoc in loco latiorem significationem habet, vt & solam etiam possessionem, & actionis cessionem comprehendat l.4.in fine 5.9.& 12.

In quibus casibus edicto locus non sit.

Excusatur ab hoc edicto, qui ob valetudinem, ætatem, vel alias occupationes litem in alium transfert l.5. §.1. Item qui alienat bona fide, vt vexationes litium euitet l.4. §.1. qui se iudicium subire proponit, etiam si alienauerit l 3. §.vlt. qui hæredem instituendo, vel legando alienat l.9. § alienare;
2 qui venditori redhibet animal l.9. in fine & 10. qui obligatus soluit quod alius petere volebat, l.11.

AD QVID DETVR.

Datur ad id quanti nostra interest alium aduersarium non ha-
3 buisse d.l.1.3.§.pen. & 5.§.vlt.

QVID

QVID DE HAEREDIBVS.

Hæredi datur, in hæredem autem, vel similem successorem non datur, quia licet persecutionem rei contineat, vi-
4 detur tamen ex delicto dari l.5.in fine 6.& 8.

QVANDIV DVRET.

Intra annum non post annum datur l. 7. & annum vtilem intelligo vt in omnibus restitutionibus, quamuis alij dissentiant, & consequenter etiam hodie quadriennium conti-
5 nuum l.vlt. C.de Temporib. restit. sed quid est, quod Caius I. C. in l. 1. non Prætoris, sed Proconsulis edictum vocat? Respondeo; Proconsules in Prouincijs perinde atque Prætores Romæ proponebant edicta, quæ prouincialia dicta fuerunt Vlpian. & Paul .edictum vrbanum interpretantur l.4. §.non tamen & l.9.§ ait prætor. Caius prouinciale l. 1. h.t. l.27. supra de Dolo l.28. §.1. supra de Minorib. & hæc de præparatorijs iudiciorum.

Verum quia deficientibus in integrum restitutionibus sæpe etiam Arbitri eligi solent, vt vel hac ratione ad magistratus, & iudiciorum strepitus non deueniatur, litiumq; sumptus, & cætera incommoda euitentur ideo annectitur Tit.

De Receptis arbitris, & qui arbitrium recipiunt, vt sententiam dicant.

Tit. VIII.

1 *Quid sit Arbiter.*
2 *Quid sit arbitrium.*
3 *Quid sit compromissum.*
4 *Quot sint arbitrorum genera.*
5 *Qualiter arbitri eligi debeant.*
6 *Quid sit arbitri officium.*
7 *Qui sint effectus compromissi.*
8 *Qualiter finiatur compromissum.*

QVID

QVID SIT ARBITER.

Arbiter est persona priuata, cui tanquam viro bono controuersiam iudicandam credimus l. 3. §. pen. 37. §. quæsitum, & 49. In eumque ita compromittimus, vt quicquid statuerit, ratum, atque firmum, & pro iudicato habea-
1 tur l. 32. §. stari & §. fin. vt non immeritò dicantur, compromissa ad similitudinem iudiciorum esse redacta l. 1.

QVID SIT ARBITRIVM.

Arbitrium significat opinationem & iudicium boni viri l. 22.
2 ff. de Regul. iur. l. 1. ff. de legat. 1.

QVID SIT COMPROMISSVM.

Compromissum est conuentio partium super controuersijs per Arbitros finiendis; Sic dictum ab eo quod litigatores
3 compromittere, hoc est, simul & inuicem pœnam promittere soleant nisi sententiæ arbitri stetur l. 2. 35. 43. & 44. con pluribus alijs.

QVOT SINT ARBITRORVM GENERA.

Tria sunt Arbitrorum genera. Alij enim dicuntur Arbitri iuris, Alij Arbitratores, & alij Compromissarij. Arbitri iuris sunt hi qui eliguntur ex necessitate iuris veluti cum aliquis
4 iudex allegatur suspectus, tunc enim ex necessitate iuris eligi debent Arbitri, qui de suspicione cognoscant, & de his non loquitur Titulus iste, sed de ipsis habetur in l. fin. C. de iudic. in cap. suspicionis extra de Offic. Delegat. & in cap. ab arbitris Eod. in 6. idem est, si ex forma statuti causæ inter aliquos compromitti debeant, nam & tales Arbitri, dicuntur Arbitri iuris. Secundum Abb. in cap. cum dilectus extra de Arbitr. Arbitratores sunt qui assumuntur a partibus de iure, & de facto, coram quibus non est necesse quod seruetur ordo aliquis iudiciarius; vnde & amicabiles etiam compositores

positores potius, quam iudices dicuntur Bart. in l. si quis arbitratu, ff. de verb. obligat. Arbitri Compromissarij sunt, qui de partium consensu eliguntur & in quos sub pœnę nomine compromittitur, & de his habemus in hoc Tit. & isti tenentur iuris ordinem seruare cum talia arbitria sint redacta ad instar iudiciorum vt dicitur in l. 1.

QVALITER ARBITRI ELIGI DEBEANT.

Possunt Arbitri eligi, aut Vnus, aut Plures duntamen impar sit numerus, aut ita prouideatur, vt in casu paritatis, tertius assumatur, qui lancem vergat, idest, ad alteram partem inclinet, quia aliàs res ferè sine exitu futura esset propter na-
5 turalem hominum ad dissentiendum facilitatem l. 19. §. pen. & vlt. & si tres fuerint electi, vno absente, alii duo cognoscere non possunt l. 19. §. 1. licet si omnes præsentes essent, sententia duorum præualeret l. 20. & ratio est, quia potuisset præsentia vnius eos in aliam sententiam trahere d. l. 20. idque scriptum est etiam de iudicibus in l. 21. intellige, nisi in compromisso expressum sit, vt quilibet seorsim possit l. 37. §. cum in plures. Quod si omnes interuenerint, & diuersas sententias omnes dixerint, nulli eorum sententiæ stabitur l. 32. §. si plures. Illud tamen quæsitum est, quid si ex tribus arbitris, vnus in xv. alius in x. tertius in v. condemnet, an sententia valeat, & responsum est in quinque valere, quia in hanc summam omnes consentiunt d. §. si plures. Cogi tamen nemo potest arbitrium recipere, sed si receperit, cogitur arbitrium dicere, nisi iustam excusationem habeat l. 3. §. tametsi. Aliqui etiam sunt qui arbitri esse non possunt de quibus in l. 7. §. 1. 9. 46. & pen.

QVID SIT ARBITRI OFFICIVM.

Officium & potestas arbitri tota ex compromisso pendet, vt non aliud ei facere, vel statuere liceat, quàm quod in ipso
6 compromisso cautum sit l. 35. §. de officio. Et ideo, siue de re dixerit sententiam de qua non est compromissum, siue

aliter

aliter dixerit, quam est compromissum non valet l.23. 25. 26.§.plenum,& 30.similiter non valer, si incertam sententiam dixerit d.l.25. §. Pomponius. Neque obstat quod eadem lege dicitur in §. si arbiter, valere sententiam, si Arbiter ita pronunciauerit, nihil videri Titium debere Seio, quia hic fuit mos sententiarum pronunciandarum; sibi ita videri, vt docet Cicer. lib. 4. Academicar. quæst. volens ostendere morem maiorum Academicorum, & testes ita dicere solitos esse testimonium sibi ita videri. Ita enim omnia incerta esse in rebus humanis, vt nemini facilè liceat dicere, sibi constare, vt ostendit in Orat. Pro Fonteio: & exēpla huius veteris moris pleraque reperiuntur in iure ciuili vt in l.diui fratres, ff.de liber.caus.& in l.1. ff. de ventr. inspic.nec tunc incerta est sententia, quia exprimit certam quantitatem quod visum fuit iuris auctoribus sufficere.

Diebus tamen feriatis, Arbiter sententiam dicere non potest l. 14. §. vlt. nisi auctoritate Prætoris l.41. aut de consensu partium l.1.supra de Ferijs, vel nisi dies compromissi exitura esset nec proferri posset d.l.14 §.vlt. quod tamen intelligi debet de feriis messium, & vindemiarum, secus de feriis constitutis in honorem Dei, in quibus nullo tempore sententia dici potest, vt notatur in l.omnes, C.de Feriis.

QVI SINT EFFECTVS COMPROMISSI.

Effectus compromissi est, vt si compromisso, vel arbitri sententiæ non stetur, pœna adiecta committatur l.35.43. & vlt. qua præstita licet à iudicatis recedere auth.decernit, C.eod. quod si compromisso pœna adiecta non sit, sed simpliciter sententiæ stari quis promiserit, incerti aduersus eum, seu ad interesse, vt Gloss.ibi exponit, agendum erit, l.32.§ fin.
7 quia qualem sententiam dixerit arbiter, ei standum est l.25. siue æqua, siue iniqua sit, & sibi imputare debet, qui compromisit l.32.§.stari. Aliqui tamen casus sunt, in quibus etiā si Arbitri sententiæ non pareatur, pœna tamen ex compromisso non committitur, de quibus in l.3.44.& 45.Sicut & alii sunt, in quibus arbiter sententiam dicere non cogitur

tur, de quibus in l.7. §.1. 13.14.16.17.40. Hodie autem ex sententia arbitri pœna non adiecta, & actio, & exceptio datur si partes subscripserint, sententiæ, & eam laudauerint, vel si intra decem dies non contradixerint, quæ dicitur homologatio l.4. & 5. C. Eod.

QVALITER FINIATVR COMPROMISSVM.

Finitur compromissum, post lapsum diei, si diem habet l.30. nisi omnium voluntate prorogetur l.37. in fine & 38. Quod si dies finita sit, intra quam arbiter sententiam dicere sine causa distulerit, prorogato per partes compromisso, cogi-
8 tur & ipse denuo arbitrium recipere, & causam finire, aliàs non cogitur, nisi spontè recipiat l.16. si verò compromissum diem non habet, ex lapsu temporis non finitur, nisi lis sit contestata; tunc enim triennio finiretur vt iudicia l. properandum, C. de iudic. Secundò si arbiter, vel alter ex litigantibus moriatur similiter compromissum expirat, nisi hæredis ab vtraque parte mentio facta sit, l.22. §. 1. secus si ab vna parte tantum l. 44. §. vlt. Quod si pupillus hæres esset, ex compromisso agi non posset, nisi con tutoris, vel curatoris auctoritate l.40. & 42. Tertiò cessat compromissum si Arbiter inimicus appareat, & testationibus conuentus sit, ne sententiam dicat l. 37. §. cùm quidam. Quartò semel commissa pœna l. 39. §. vlt. vel accepto lata l.13. Quintò, re ad iudicium deducta, licet à pœna deducens immunis non sit l. 35. Et hæc de receptis arbitris, vt ex fide fiant, nunc & de receptis in custodiam rebus, vt ex fide restituantur, videndum est in Titulo.

Nautæ Caupones, Stabularij vt recepta restituant.

Tit. IX.

1 *Quis dicatur nauta, caupo, & stabularius.*
2 *Quæ actio detur ex hoc edicto.*
3 *Cui detur, & contra quem.*
4 *Quid de heredibus.*
5 *Ad quid detur.*
6 *Quandiu competat.*
7 *Quæ sit vtilitas harum actionum.*

Quis dicatur Nauta, Caupo & Stabularius.

QVamuis nautæ appellentur omnes, qui nauigandæ nauis causa, in naui sunt, vt magistri, & alij attamen in hoc Titulo nautam dicimus eum, qui nauem exercet, id est, dominum nauis, l. 1. h. t. l. 1. infra de Exercitor. & nauigij appellatione, & rates, lintres, ac cætera id genus
1 continentur d. l. 1. §. de exercitoribus. Caupones & Stabularios eos intelligimus qui Cauponam, aut Stabulum exercent, vel eorum institores, & ministros d. l. 1. §. 1. Stabularij enim sunt, qui permittunt iumenta apud se stabulari, & sic hospitatores hominum æquitantium, sicut & Caupo viatorum l. 2. Indifferenter tamen pro dominis diuersoriorum sine delectu accipiuntur vt Zazius hic.

QVAE ACTIO DETVR EX HOC EDICTO.

Duæ sunt actiones quæ ex hoc edicto dantur. Vna dicitur in factum de recepto l. 3. §. fin. quæ personalis est ex contractu: nam simul atque nautæ, caupones, vel stabularii recipiunt aliquem cum rebus, vel res sine persona, censentur ipso contractu consentire vt saluæ restituantur. Et ideo conueniri possunt, etiam si sine eorum culpa res perierit. vel damnum datum sit; nisi fato, aut vi maiore contigerit d. l. 3. §. At hoc edicto, Qua in re non solum factum proprium, ac omnium

eorum

torum quorum opera vtuntur, quos suo periculo haud dubiè adhibent, præstare tenentur, sed etiam vectorum, & viatorum, quos obiter traiiciunt, vel repentino hospitio recipiunt l.1. §.fin. 2.& 3. nisi prædixerint quod vnusquisque res suas seruet, & viatores protestationi consenserint, l.fin. §.1. vel extra negocium proprium receperint d.l.3. § cæterum. Recepisseque censentur non solum cùm eis adsignatæ sunt res custodiæ gratia, sed & si illatæ duntaxat fuerint in nauim cauponam, vel stabulum, sciente tamen exercitore. nam ignorantem obligari nimis durum esset l.1.§.vlt. vbi Accurs. quoque sic rectè sentit argumento l. quicunque §.quòd si seruus, C. de seru. fugit. & l.1.& 2. C. de his qui latron. vel alter. crimin. reos occult. ipso enim facto qui immittit testatur se, suaque fidei, ac custodiæ eorum committere, ipsique silentio atque exercitio quasi profitentur, se, suamque nauim, aut diuersorium idoneum esse, cui tutò res credantur. Altera est in factum actio furti, qua tenetur nauta, caupo, & stabularius ob furtum in naui, caupona, aut stabulo, ab his qui de eius familia sunt commissum l.6. §.in factum quæ & ipsa personalis est, ex quasi maleficio, cum aliquatenus culpæ rei sint, quòd opera malorum hominum vtuntur l.vlt. h.t. l. vnica infra Furti aduersus naut. caupon. & stabul. & §. pen. Instit. de obligat. quæ ex quasi delict. nascunt. & si plures sint qui nauem exerceant, vnusquisque pro parte qua nauem exercet, tenetur d. l. vlt. §. si plures, dummodo in naui, caupona, aut stabulo damnum datum sit, secus si extra licet à nautis vel nautæ inter se sibi damnum dederint, nisi quis nauta, & mercator esset d.l. vlt. & ibi Glossa. Ex facto autem viatorum, qui repentino hospitio recipiuntur & quorum conditionem probabiliter ignorare potuit Exercitor hac edicti parte nō tenetur cùm nullius culpæ reus argui possit d.l.6. §.in factum, licet altera parte quæ ex contractu descendit, teneatur vt supra diximus, & probat Gloss. in d.§. in factum in verbo pertinet.

CVR DETVR, ET CONTRA QVEM.

Prima actio quæ de recepto dicitur datur ei, qui res suas, vel

alienas, si sua intersit, in nauem, cauponam, vel stabulum intulit d.l.1.§.1.& vlt. Aduersus, nautas, caupones, & stabu-
3 larios, etiam si sine eorum culpa res perierit, vel damnum ab aliis etiam qui in naui, caupona, aut stabulo, diuersantur, datum fuerit d.l.1.§.vlt. 2. & 3. Altera in factum actio furti competit domino rei subreptæ vel ei cuius interest rem non surripi d.l.1.§.fin.& 6.§. in factum. Aduersus nautas, caupones, & stabularios, si aliquis eorum quorum opera vtuntur, furtum fecerit, aut damnum dederit, ei qui res suas credidit, secus si alii d.l.6. & vlt. Potest etiam furtum damnumve passus, furti, vel damni iniuria actione vti con nautis vt certi hominis factum arguat, sed vna electa contentus esse debet, nec ad aliam redire potest, ne sæpius de eiusdem hominis admisso quæratur u.l.6.§. vlt. Quod si Exercitor ex recepto periculum custodiæ rei subiit, tunc furti actionem nō dominus, sed ipse exercitor habebit, modò sit soluendo l.4.

QVID DE HAEREDIBVS.

Actio de recepto, quia rei persecutionem continet, & hæredi, & in hæredem datur l.3.§. hæc autem actio. Altera autem
4 quæ ex quasi maleficio competit, aduersus hæredem non datur, d.l.vlt.§ hæc iudicia, nihil tamen exercitori proderit, si is qui furtum fecit, postea decesserit, d.l.vlt. §.hac autem actione.

AD QVID DETVR.

Actio de recepto quia rei persecutionem continet, in simplum datur d.l.3. Altera verò in factum actio furti in duplum l.1. §.in duplum infra Furti aduers.naut.caup. & stabul.

QVANDIV COMPETANT.

Actio de recepto est perpetua prorsus d.l.3.§.hæc autem actio. Altera in factum posterior, tantùm est perpetua, quatenus ad rei

ad rei persecutionem attinet, annalis ad pœnam l. vlt. §. Hęc iudicia, & ibi Gloss. Neutra tamen infamat, quia competunt, aut ex contractu, aut propter factum familiæ.

QVAE SIT VTILITAS HARVM ACTIONVM.

Licet non desint aliquando ciuiles actiones cùm inferuntur res in nauem, cauponam, aut stabulum: vt puta locati si merces interuenerit, depositi, si gratis receptæ fuerint, &
7 legis Aquiliæ ob damnum iniuria datum. Attamen maior est harum actionum vtilitas, quia in locato culpa, in deposito duntaxat dolus præstatur. At hoc edicto omnimodo qui recepit, tenetur etiam si sine eius culpa res perierit, vel damnum datum sit, vt suprà diximus. Idque fecit Prætor, quia nisi sic fuissent constitutæ actiones: nullam haberent viatores rerum suarum securitatem, dareturque ansa contrectandi temerarijs hoc genus hominibus, quorum hospitia, ac fidem sequi necesse habent, quod genus insolens, ac improbum reputatur, vt ob id nonnulli Rubricam hanc trium latronum Rubricam esse dixerint.

Et hæc sunt primaria quædam iuris principia, quatuor primis libris conclusa, quæ vt nihil ante se habent, ita sequentibus intelligendis necessaria sunt, tanquam sua Conclusionibus principia. Et quia principijs iuris conuenit etiam scire cur Digesta gemino, ff. notentur, deo & de hoc aliqua dicere operæpretium esse duxi.

Cur Digesta gemino, ff. notentur.

DIgesta cur hac figura ff. scribantur, cum nullum f. sit in verbo digesta, nec in verbo Pandectæ, multi explicare nituntur. Cattellanus Cotta, in opere suo, quod memorabilia inscripsit, in verbo Pandectæ, dicit, ita scribi, quasi dicas, facta fuerunt, videlicet hæc digesta à nobis Iustiniano:

opus

opus planè desperatum, & quod ab alijs pluribus tentatū fuit. Alij existimant duplex ff. fabre factum significare, quasi Iustinianus hoc modo allicere voluerit ad legendos suos libros ingeniosos, & artificiosè factos, Alii volunt, quòd duo ff. significent, vnum Federicum patrem, alterum Federicum filium, quia ambo hi Imperatores fuerunt, qui iurisperitorum responsa ex diuersis mundi partibus in digestorum libris congregarunt, ideo ad denotandum quòd digestorum libri collecti fuerint ab his duobus Federicis, ponuntur duo. ff. Hæc opinio quamuis à doctissimis viris recepta, attamen nullo modo mihi probari potest, ea potissimum ratione, quia Iustinianus fuit ille, qui Iurisconsultorum responsa collegit, nec aliquem reperio ante Federicum Barbarossam qui regnauit ab anno Domini 1153. vsque ad annum 1190. hoc nomine nuncupatū fuisse, sed ipse huius nominis primus fuit, successoresque habuit filios duos, vnum Henricum vi. alterum Philippum, & postmodum successit alter Federicus, nepos. Alciatus igitur vir magni nominis aliter sentit, existimat enim antiquos sub græco nomine Pandectarum libros adducere solitos fuisse, idque credibile est factum fuisse, cum Græci ipsi confractores fuerint. Vnde cum primam tantùm notam, videlicet π. cum accentu (sicut vocant) circunflexo describerent, sicq; prima tantùm litera notarent, latinos nostros eos imitari voluisse credendum est. At scriptores librarij, qui literas ignorabant, existimarunt esse binas ff. in quam figuram postea facilè fuit adiecto vnco, græcā notam deprauare. Hāc opinionem damnat Rebuffus in principio Pandectarum, ea potissimum ratione, quòd cum huiusmodi libri semper ita inscribi soleant, Digestorum, seu Pandectarum, & sic verbum digestorum semper præponatur verbo Pandectarum vt videre est in l. 2. §. sed cum, C. de veter. Iur. Enucleand. in procem. Digest. Instit. & omnibus alijs in locis, ideo si in principio apposuissent. π. non notassent primis literis, pro vt mos antiquorum fuit, vt docet Valer. Probus in suo compendio, de scripturis Antiquorum, sed litera D. pro more veterum potius annotassent digesta, cum digestum præcedat Pandectas. Credit igitur ipse Rebuffus, quòd libri digestorum a principio notati fuerint duplici ff. & quia librarij putarunr

runt propter aduncham vltimum ſ. eſſe f. ob id duplici ff. notauere. Ideo autem duplici ff. adnotarunt, vt ſignificarent ff. hoc eſt, ſanctiones ſanctæ, cum leges ſanctiones ſanctæ dicantur, l. 2. ff. de legibus l. leges, C. Eod. Ferandus verò Adduenſis exiſtimat explicationum libro primo in principio duplici, ll. antiquos vſos fuiſſe, quod duplici ff. eſt longè ſimillimum nec ſanè in alio differunt, niſi quod duo ll paulò inferius linea coniunguntur, cur autem duplici ll vterentur, id eſt, inquit ipſe, quia quinquaginta libros ſignificare volebant: nam l. quinquagenarium numerum ſignificat, & Pandectæ quinquaginta libris continentur. Vel etiam inquit ipſe, libros legum intelligebant, aut fortaſſe & melius, leges tantùm. nam leges, vt Valer. Probus docet per duplex ll. ſcribi ſolebant. Sed quomodo factum ſit hoc, quòd digeſta duplici ff. & Paragraphus ſic §. notaretur, cum iam Iuſtinianus prohibuerit, leges per ſignorum obſcuritates conſcribi vt conſtat ex l. 2. §. eandem C. de veter. Iur. Enucleand. non ſatis video niſi dicamus hoc à Doctoribus factum fuiſſe non ab ipſo Iuſtiniano, nec ab ipſis iure conſultis qui DD. ſicut in alijs rebus ita etiam in hoc ab ipſius, Iuſtiniani, Imperatoris præceptis receſſerunt. Vel etiam dicere poſſumus, prohibuiſſe quidem ipſum Imperatorem ſigna, per quæ olim Veteres notabant leges, legem enim clauibus, ff. de contrah. Empt. ſigno clauis adnotabant, Auth. alearum, C. de Aleat. aleis decorabant, & ſic de ſimilibus. Sed non alias abbreuiationes, nec lineas, vt §. aut. ff. quæ nullam pariunt obſcuritatem, ſicut alia ſuperiora ſigna, quæ præmiſimus: imo ipſemet Iuſtinianus admiſit nomina prudentum, & Titulos, ac librorum numeros, per conſequentia literarum manifeſtari, vt idem Rebuffus ſupra citato loco tradit.

Finis Primæ Pandectarum Partis.

Frater Zaccarias Inquiſitor Paduæ.

Octauius Liuellus pro Sereniſsima Republica Veneta.

Paulus Emilius Ghelinus Vicarius pro Illuſtriſsimis Rectoribus.

